

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

katedra geografie

Bc. Milan FEJTEK

**VÝVOJ SÍDELNÍ STRUKTURY V OKRESE
RYCHNOV NAD KNĚŽNOU**

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.

Olomouc 2012

Tímto prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracoval samostatně pod vedením RNDr. Pavla Ptáčka, Ph.D. a také, že jsem uvedl veškerou použitou literaturu i jiné zdroje.

V Olomouci dne 24. dubna 2012

.....

podpis

Na tomto místě bych rád poděkoval panu RNDr. Pavlu Ptáčkovi, Ph.D. za poskytnutí rad a pomoci při zpracování této diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat všem, kteří mi při psaní jakkoli pomáhali. Mé dík patří také rodičům, kteří mě podporovali nejen při tvorbě této práce, ale během celého studia.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Milan FEJTEK**
Osobní číslo: **R10988**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obory: **Učitelství geografie pro střední školy**
Historie
Název tématu: **Vývoj sídelní struktury v okrese Rychnov nad Kněžnou**
Zadávací katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Zásady pro vypracování:

Cílem magisterské práce je provést přehled determinant vývoje sídelního systému Rychnovska s důrazem na jeho populační, ekonomický a urbanistický vývoj.

Struktura práce:

- 1) Úvod, cíl práce, metody, diskuse s literaturou
- 2) Základní vývojové trendy v sídelní struktuře: počet obyvatel a jeho vývoj, postavení v širším sídelním systému východních Čech, v územně správní organizaci v rámci státu
- 3) Historický vývoj: pre-industriální období, industriální období, období socialismu
- 4) Urbanismus a architektura oblasti
- 5) Současné charakteristiky vývoje města sídelního systému
- 6) Výhled do budoucnosti
- 7) Závěr
- 8) Shrnutí ? summary, klíčová slova ? key words (v českém a anglickém jazyce)

Bakalářská práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

rešerše literárních pramenů listopad 2010 ? únor 2011

kapitola č. 2 únor 2011 ? červen 2011

kapitoly č. 3 až 4 červen 2011 ? září 2011

kapitoly č. 5 až 6 září 2011 ? duben 2012

Rozsah grafických prací: text a rozšiřující přílohy: fotodokumentace, grafy, tabulky.

Rozsah průvodní zprávy: 20-22 000 textu včetně 1 strany anglického resumé + DP v elektronické podobě

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Rozsah pracovní zprávy: 20 000 - 24 000 slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- Horská, P., Maur, E., Musil, J.: Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka Praha-Litomyšl, 2002
Hrůza, J.: Slovník soudobého urbanismu, Odeon Praha, 1977
Hrůza, J., Zajíc, J.: Vývoj urbanismu I a II, FA ČVUT Praha, 1996, 1997, 186 s. a 150 s.
Janečková, L.: Vašítková, M.: Marketing měst a obcí, Grada, 1999, 178 s.
Limity využití území, ÚUR Brno 1995
Kárníková, Ludmila 1965. Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754?1914. Praha: NČSAV. Michel, Bernard 1965.
Maier, K.: Územní plánování, FA ČVUT Praha, 2000, 81 s.
Matlovič, R.: Geografia priestrovej štruktúry mesta Prešova. Geografické práce VIII/1, FHPV Prešovská Univerzita, Prešov, 1998, 260 s.
Votrubec, C.: Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě, Academia Praha, 1980
Časopisy:
Urbanismus a územní rozvoj
Územní plánování a urbanismus
Materiály ČSÚ, Historický lexikon obcí, monografie, územní plán, strategický plán, ústní informace na příslušných úřadech, archívech atd.

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 18. listopadu 2010

Termín odevzdání diplomové práce: 10. dubna 2012

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 30. listopadu 2010

Obsah

Úvod.....	8
1 Cíle a metody práce.....	9
2 Diskuse s literaturou.....	11
3 Základní vývojové trendy v sídelní struktuře okresu.....	13
3.1 Postavení v širším sídelním systému východních Čech.....	13
3.2 Změny v územně správní organizaci v rámci státu od 13. století do současnosti.	14
3.3 Počet obyvatel a jeho vývoj.....	17
4 Historický vývoj sídelního systému.....	23
4.1 Pre-industriální období.....	23
4.1.1 Počátky osídlení – doba pravěká a starověká.....	23
4.1.2 Slovanské osídlení a doba středověká.....	24
4.1.3 Prostorová struktura obcí.....	25
4.1.4 Období raně novověké.....	26
4.2 Industriální období.....	28
4.2.1 Vliv hospodářství na vývoj sídelní struktury.....	29
4.2.2 Vliv železnice na vývoj sídelní struktury.....	31
4.2.3 Období první Československé republiky.....	33
4.2.3.1 Automobilový průmysl v okrese.....	34
4.3 Období socialismu.....	35
4.3.1 Vývoj venkovských sídel.....	35
4.3.2 Administrativní zásahy do územně správní struktury a integrace obcí.....	37
4.3.3 Města a komplexní bytová výstavba.....	39
4.4 Specifika vývoje osídlení v oblasti bývalých Sudet.....	41
4.5 Vývoj architektury v okrese.....	43
4.5.1 Polabský dům.....	43
4.5.2 Dům slezského pohraničí.....	44
4.5.3 Lidová architektura dnes.....	45
5 Vývoj jednotlivých měst.....	48
5.1 Rychnov nad Kněžnou.....	48
5.2 Dobruška.....	50
5.3 Kostelec nad Orlicí.....	52
5.4 Týniště nad Orlicí.....	53

5.5 Vamberk	55
5.6 Opočno	56
5.7 Rokytnice v Orlických horách.....	58
5.8 Solnice	59
5.9 Borohrádek	60
5.10 Shrnutí společných a rozdílných rysů vývoje u jednotlivých měst.....	61
6 Současné charakteristiky vývoje sídelního systému	62
6.1 Dezintegrace obcí a další změny v územní správní struktuře	62
6.2 Proměny venkovských sídel.....	63
6.3 Města po roce 1989	65
6.4 Obyvatelstvo.....	66
6.5 Domovní a bytový fond.....	68
7 Výhled do budoucnosti	69
7.1 Budoucnost venkovských sídel	70
7.2 Města a jejich budoucí vývoj.....	71
8 Závěr	75
9 Shrnutí – Summary	77
10 Seznam použité literatury a internetových zdrojů.....	79
11 Seznam příloh.....	83

Úvod

Jednou z velkých proměn světa, v němž žijeme, je růst a formování sídelní struktury. Počátky zakládání sídel spadají do daleké historie a než současná sídla dospěla k dnešním podobám, musela projít předlouhým vývojem a celou řadou změn. Za základ dnešní podoby sídelní sítě a stabilního osídlení lze považovat období po kolonizaci ve třináctém století. V průběhu následujících věků však bylo její další rozšiřování často narušováno přicházejícími konflikty, ať už se jednalo o husitské války či bouřlivé sedmnácté století. Tehdejší neutěšený stav se zlepšoval velmi pozvolna a větší rozvoj sídel tak znamenal až nástup industrializace a další jevy s ní spojené. Toto období prosperity i rozrůstání však přerušily dvě světové války, přičemž po druhé z nich a následném odsunu obyvatelstva z pohraničního území došlo dokonce k zániku několika obcí. Výrazné zásahy do sídelního systému přineslo také zavádění socialistického uspořádání ve druhé polovině dvacátého století. I přes všechny problémy ve vývoji sídel se postupem času v České republice vytvořila poměrně hustá sídelní síť, která v současnosti čítá více než 6 000 obcí.

Tato práce se zabývá vývojem sídelní struktury v okrese Rychnov nad Kněžnou, tedy v příhraniční oblasti ve východních Čechách. Autor si danou oblast zvolil především z důvodu, že tady jako zdejší rodák prožil část života a má k němu blízký vztah. Jak se sídelní struktura vyvíjela v tomto okrese během celé historie, jaké faktory ovlivnily její růst, v jakém období se zdejší sídla rozrůstala rychleji či naopak pomaleji a jak se bude rozšiřovat sídelní struktura v dalších letech? Nejen na tyto, ale i mnohé další otázky by měla dát tato práce odpověď.

1 Cíle a metody práce

Hlavním cílem této diplomové práce je postihnout základní charakteristiky vývoje sídelního systému v okrese Rychnov nad Kněžnou s důrazem na jeho populační, ekonomický a urbanistický vývoj, a to od nejstarších dob až po současnost. Cílem práce je také nastínění dalšího možného rozvoje sídelní struktury v tomto okrese v jeho budoucnosti.

Práce je zpracovávána podle předem navržené osnovy a je sestavena z dílčích kapitol. Ta první, nazvaná „*Základní vývojové trendy v sídelní struktuře okresu*“, se zabývá postavením okresu Rychnov nad Kněžnou ve východních Čechách, změnami v jeho územně správní organizaci a vývojem počtu obyvatel. Následuje druhá, stěžejní kapitola „*Historický vývoj sídelního systému*“, ve které je popsán jak růst sídelní struktury, tak i faktory, jež měly vliv na tento rozkvět. Tato část práce se zabývá obdobím od nejstarších dob až do roku 1989 a je rozdělena na období preindustriální, industriální a období socialismu, a to především z důvodu, že každé období se vyznačuje značně odlišnými specifickými rysy. Třetí část „*Vývoj jednotlivých měst*“ se zabývá všemi městy okresu a jejich vývojem od založení až do roku 1989. Předposlední kapitola s názvem „*Současné charakteristiky vývoje sídelního systému*“ popisuje situaci ohledně sídelní struktury od roku 1989 do současnosti a poslední část nazvaná „*Výhled do budoucnosti*“ nastiňuje, jak se bude sídelní struktura rozvíjet v dalších letech.

Ke zpracování diplomové práce bylo využito několik různých metod zpracování. Vzhledem k názvu a charakteru této práce bylo čerpáno jak z odborné historické literatury, tak z odborné literatury zabývající se současnými procesy probíhajícími v sídlech. Dále byla použita data a informace převzaté od Českého statistického úřadu (především jeho krajské reprezentace v Hradci Králové), Státního okresního archivu v Rychnově nad Kněžnou, Městského úřadu v Rychnově n. Kn., Dobrušce a Kostelci n. Orli. a v neposlední řadě také webových stránek.

V celé kapitole 3 (Základní vývojové trendy v sídelní struktuře okresu) bylo využito dat Českého statistického úřadu, Historického lexikonu a dále také regionální literatury. V podkapitole 3.2, která se zabývá podrobnými změnami v územně správní organizaci, bylo čerpáno kromě Historického lexikonu a knih zabývajících se jednotlivými městy zejména z publikace Josefa Juzy a Jindřicha Šroma Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou. Podkapitola 3.3 popisující vývoj počtu obyvatel vychází z údajů jednotlivých Sčítání lidu, domů a bytů, a to od roku 1869 do roku 2011. Pro

názornost byl porovnán jednak počet obyvatel v jednotlivých správních obvodech okresu Rychnov nad Kněžnou, jednak počet obyvatel sledovaného okresu s ostatními okresy Královéhradeckého kraje a jednak také s vyššími územními jednotkami (kraj a ČR), u kterých byl počet obyvatel porovnáván na základě bazických a řetězových indexů¹. V dalších kapitolách (4 Historický vývoj sídelního systému, 5 Vývoj jednotlivých měst a 6 Současné charakteristiky vývoje sídelního systému) bylo čerpáno z literatury zabývající se touto problematikou, internetových stránek jednotlivých obcí a informací poskytnutých Státním okresním archivem v Rychnově nad Kněžnou. Pro urbanistický vývoj byl vedle regionálních publikací využit zejména soubor encyklopedií od Karla Kuči Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Poslední kapitola (7 Výhled do budoucnosti) byla zpracována na základě rozborů udržitelného rozvoje pro jednotlivé správní obvody a také na základě územních a strategických plánů jednotlivých měst.

Všechny kapitoly diplomové práce jsou doplněny o vhodné mapy, tabulky, grafy, fotografie či jiné přílohy, jež mají sloužit k lepšímu pochopení dané problematiky. Celá práce byla sepsána v programu Microsoft Office Word 2007, grafy a tabulky byly vytvořeny v Microsoft Office Excel 2007. Mapy a kartogramy byly zpracovány v systému ArcGIS 9.3 od společnosti ESRI a fotografie byly upraveny v programu Microsoft Office Picture Manager.

¹ Bazický index byl počítán jako podíl počtu obyvatel ve sledovaném roce a počtu obyvatel v roce 1896 a poté vynásobený 100; udává stav počtu obyvatel v procentech oproti roku 1896. Řetězový index je výsledkem podílu počtu obyvatel ve sledovaném roce a počtu obyvatel v předchozím sledovaném roce vynásobený 100; udává stav počtu obyvatel v procentech oproti předcházejícímu sledovanému roku.

2 Diskuse s literaturou

Literatury zabývající se sídly, sídelní strukturou a jejím vývojem či urbanismem vůbec, existuje nepřehledné množství, a to jak české, tak i zahraniční. Nemělo by cenu zde jmenovat všechna díla, a proto zde budou zmíněny především publikace, které byly využity při tvorbě této práce a které autor považuje za nejvýznamnější v této problematice. Jedná se tedy o literaturu zabývající se především historickým vývojem a výstavbou měst od nejstarších dob až po současnost, urbanismem a proměnou funkční struktury.

Za jednu z nejzákladnějších publikací v dané otázce lze určitě považovat knihu Pavly Horské, Eduarda Maura a Jiřího Musila², ve které se autoři věnují urbanizaci a vývoji měst od jejich počátku do současnosti se zvláštním důrazem na české země v 19. a 20. století. Jsou zde rozebrány jednotlivé faktory, které v dané době měly vliv na utváření města, či prvky charakterizující město v daném období (např. socialismu). Jiný pohled na problematiku sídel podává kniha Ctibora Votrubce³, ve které nahlíží na sídla v celosvětovém měřítku a věnuje se zde zejména jejich současnému postavení ve světě. Pozornost je zde také upřena na prostorovou strukturu a funkce měst či diferenciaci sídel, a to od nejmenších usedlostí až po problém aglomerací, konurbací nebo megalopolí. Další významné dílo mapující sídla a jejich vývoj je dvoudílná publikace Jiřího Hrůzy⁴. V první knize autor sleduje vývoj sídel od nejstarších civilizací ve starověku až do 18. století, kde se zabývá zejména jednotlivými městy, a to hlavně na evropském kontinentě. Druhá kniha, zaměřená na dějiny 19. a 20. století, se již nevěnuje výhradně jednotlivým městům, ale také obecně charakterizuje faktory ovlivňující výstavbu měst, prostorovou strukturu nebo základní prvky v architektuře měst v daném období. Důležitou knihou v této problematice je dílo Ludmily Kárníkové⁵. Ta sice v tomto díle nevěnuje pozornost přímo sídlům či jejich typům, ale zpracovává a popisuje nejdůležitější aspekty ovlivňující růst obyvatelstva a zároveň i růst sídel v jednotlivých částech českých zemí. Z dalších publikací se v neposlední řadě musí zmínit dílo Jiřího Ježka⁶ či kniha s encyklopedickým charakterem od Johna

² HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka 2002, 352 stran.

³ VOTRUBEC, C.: *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*. Praha, Academia 1980, 393 stran.

⁴ HRŮZA, J.: *Vývoj urbanismu*. Praha, ČVÚT 1995, 115 stran.

HRŮZA, J.: *Vývoj urbanismu 2*. Praha, ČVÚT 1996, 191 stran.

⁵ KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1965, s. 100.

⁶ JEŽEK, J.: *Aplikovaná geografie města*. Plzeň, Západočeská univerzita 2004, 151 stran.

Rennie Shorta⁷. Vedle zmíněných publikací je také nutné uvést několik článků zabývajících se danou problematikou. Jedná se zejména o články Radima Perlína⁸, jenž se zabývá změnami probíhajícími na venkově a ve venkovských obcích, a dále Luďka Sýkory⁹, který se věnuje trendům ovlivňující vývoj měst.

Daleko složitější situace ohledně literatury na téma sídla a jejich nejrůznější aspekty je v rámci sledovaného okresu. Zde neexistuje ucelená publikace, která by mapovala tento problém. O okrese Rychnov nad Kněžnou bylo ale sepsáno velké množství knih, jež se především věnují jednotlivým sídlům. Jedná se hlavně o největší a nejznámější města, u nichž tyto knihy mapují zejména jejich dlouhou a bohatou historii. Asi nejvíce knih bylo napsáno o samotném okresním městě, kde lze uvést např. díla Augusta Sedláčka Vožického¹⁰ či Tomáše Kouřila a Antonína Svobody¹¹. Co se týče ostatních měst, nesmí být opomenuty práce Josefa Ptáčka¹² o Opočně a Dobrušce, Jiřího Macha¹³ o samotné Dobrušce či Libora Koldinského¹⁴ o Týništi n. Orli.

⁷ SHORT, J. R.: *Lidská sídla*. Praha, Nakladatelský dům OP 1994, 256 stran.

⁸ PERLÍN, R.: *Venkov, typologie venkovského prostoru*. Ministerstvo vnitra ČR [online]. © 2008 [cit. 27. 2. 2012]. Dostupné z www: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>>.

⁹ SÝKORA, L.: *Suburbanizace a její společenské důsledky*. Sociologický časopis [online]. © 2003 [cit. 29. 3. 2012]. Dostupné z www:

<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e88e472dbbe36d1bb0e40baed8e7459faee0df1c_189_26syko16.pdf>.

¹⁰ SEDLÁČEK VOŽIZCKÝ, A.: *Rychnov nad Kněžnou: pokus dějepisný*. Praha, J. Otto 1872, 96 stran.

¹¹ KOUŘIL, T. – SVOBODA, A.: *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, K. Rathouský 1924, 414 stran.

¹² PTÁČEK, J.: *Dobruška a Opočno*. Praha – Litomyšl, Paseka 2008, 61 stran.

¹³ MACH, J.: *Dobruška*. Dobruška, Město Dobruška 2008, 172 stran.

¹⁴ KOLDINSKÝ, L. a kol.: *Týniště nad Orlicí, město v lesích*. Týniště nad Orlicí, Město Týniště nad Orlicí 2002, 312 stran.

3 Základní vývojové trendy v sídelní struktuře okresu

3.1 Postavení v širším sídelním systému východních Čech

Okres Rychnov nad Kněžnou leží ve východních Čechách na jihovýchodě Královéhradeckého kraje. Na západě sousedí s okresem Hradec Králové, na severu s okresem Náchod, jižní hranici má s Pardubickým krajem, konkrétně s okresy Pardubice na jihozápadě a Ústí nad Orlicí na jihu. Východní kraj okresu tvoří státní hranice s Polskem (viz obr. 1). S rozlohou 982 km² zaujímá druhé místo dle velikosti v Královéhradeckém kraji hned za okresem Trutnov. Co se týče počtu obyvatel, je okres Rychnov n. Kn. se 79 251 obyvateli nejméně početným ve svém kraji a vyznačuje se také nejmenší hustotou zalidnění (pouze 81 obyv. / km²).

Obr. 1: Poloha okresu Rychnov nad Kněžnou

V okrese Rychnov nad Kněžnou se nachází 80 obcí (a celkem 182 místních částí), což jej řadí na třetí místo za okresy Jičín (111 obcí) a Hradec Králové (104 obcí). Situace ohledně velikosti měst v Královéhradeckém kraji je znázorněna v tab. 1. Jako okresní město je Rychnov n. Kn. s počtem 11 392 obyvatel nejmenší. Dominantní postavení mezi městy zaujímá Hradec Králové, okresní a zároveň krajské město

s počtem 94 242 obyvatel. Co se týká velikosti obcí nad 5 000 obyvatel, je na tom okres Rychnov n. Kn. se 4 obcemi stejně jako okres Hradec Králové a Trutnov. Jednoznačně nejvíce obcí nad tento limit se nachází v okrese Náchod.

Tab. 1: Obce nad 5 000 obyvatel v jednotlivých okresech Královéhradeckého kraje k 26. 3. 2011

okres Náchod		okres Hradec Králové		okres Rychnov nad Kněžnou		okres Trutnov		okres Jičín	
město	počet obyvatel	město	počet obyvatel	město	počet obyvatel	město	počet obyvatel	město	počet obyvatel
Náchod	20 763	Hradec Králové	94 242	Rychnov n. Kněžnou	11 392	Trutnov	31 085	Jičín	16 792
Jaroměř	12 638	Nový Bydžov	7 186	Dobruška	6 921	Dvůr Král. n. L.	16 137	Nová Paka	9 382
Nové město n. Metují	9 820	Třebechovice p. O.	5 752	Kostelec n. Orli.	6 384	Vrchlabí	12 674	Hořice	8 850
Červený Kostelec	8 539	Chlumecko n. Cidlinou	5 371	Týniště n. Orli.	6 272	Úpice	5 854		
Broumov	7 817								
Hronov	6 357								
Česká Skalice	5 205								

Zdroj: Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 7. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>; vlastní zpracování

3.2 Změny v územně správní organizaci v rámci státu od 13. století do současnosti

Hranice sledovaného okresu neměly v celé historii stálou podobu a prodělaly dlouhý vývoj již od počátku územně správní organizace. Její počátek spadá do poloviny 13. století, kdy na našem území fungoval tzv. stavovský systém a české země byly rozděleny do 12 krajů. K první změně dochází až v roce 1751, kdy Marie Terezie zavedla reformu krajské správy, jež zvýšila počet krajů z 12 na 25. Toto rozdělení platilo do roku 1848 a území dnešního okresu Rychnova n. Kn. spadalo z větší části pod kraj Hradecký a z menší části pod kraj Chrudimský. Asi nejradikálnější změnu v územně správním členění znamenal rok 1848, respektive 1849. Tehdy bylo s plastností od roku 1850 zavedeno v Čechách 7 krajů a území sledovaného okresu náleželo do kraje Jíčínského a Pardubického, což vydrželo jen 5 let do roku 1855, kdy se po další reformě stalo součástí krajů Hradec Králové a Chrudim.¹⁵

¹⁵ JUZA, J. – ŠROM, J.: *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 1982, s. 11.

Rok 1849 neznamenal jen nové rozložení v rámci krajů, ale byly zavedeny také tzv. politické okresy (v Čechách celkem 79), které tvořily základní článek státní správy a v každém z nich bylo vytvořeno okresní hejtmanství. Při utváření politických okresů bylo odděleno soudnictví a politická správa, a proto vzniklo v jejich rámci několik menších soudních okresů.

Na území dnešního okresu Rychnov n. Kn. se nacházelo pouze jedno sídlo politického okresu a tím byl Rychnov n. Kn. Tento politický okres byl tvořen soudními okresy Kostelec nad Orlicí a Rychnov n. Kn a spadalo do něho 82 obcí (39 v rámci Kostelce n. Orl. a 43 v rámci Rychnova n. Kn.). Další obce dnes náležící do rychnovského okresu spadaly do okolních soudních, respektive politických okresů, jejichž sídla ležela mimo sledovaný okres. Zasahovaly sem celkem 4 politické okresy, a to Hradec Králové, Nové Město nad Metují, Pardubice a Žamberk. Z nich nejvíce obcí náleželo do politického okresu Nové Město n. Met., a to 57 - z toho 43 obcí v soudním okrese Dobruška a 14 v soudním okrese Nové Město n. Met. Druhé nejvýraznější zastoupení měl politický okres Žamberk, kde ve stejnojmenném soudním okrese leželo 11 obcí z dnešního sledovaného okresu. Další 3 obce spadaly do soudního okresu Holice v politickém okrese Pardubice a obec Ledce byla součástí soudního a zároveň politického okresu Hradec Králové.¹⁶

Rok 1855 znamenal opět nové rozložení veřejné správy. Politická a soudní moc byly sloučeny, čímž politické okresy zanikly a na místo soudních okresů vznikly tzv. smíšené okresní úřady. Pro obce v rychnovském okrese to znamenalo založení smíšených okresních úřadů v Dobrušce, Novém Městě n. Met., Kostelci n. Orl. a Žamberku. Výjimku tvořil soudní okres Rychnov n. Kn., kde se ustanovil okresní úřad politický bez soudní kompetence.¹⁷ Další změnu v organizaci znamenal rok 1868. Postupně do tohoto roku byly zrušeny nejen kraje, ale v samotném roce 1868 došlo i k zániku smíšených okresních úřadů. Naopak byly obnoveny politické a soudní okresy a dále odděleno soudnictví od politické správy. Jejich rozložení bylo stejné jako v letech 1850-1855, jen soudní okres Dobruška byl v roce 1858 přesunut do Opočna a soudní okres Žamberk byl nahrazen od roku 1869 soudním okresem Rokytnice v Orlických horách. Co se týče počtu obcí v jednotlivých soudních okresech v roce 1869, nastaly zde mírné změny oproti roku 1850. Stejný počet obcí zůstal v soudních okresech

¹⁶ JUZA, J. – ŠROM, J.: *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 1982, s. 16-90.

¹⁷ STRÁŽNICKÁ, Alena – ŠROM, Jindřich – JUZA, Josef: *Historie města Rychnova nad Kněžnou v datech*. Rychnov nad Kněžnou, Městský národní výbor a Okresní archiv 1988, s. 7.

Hradec Králové (1), Nové Město n. Met. (tedy 14) a Kostelec n. OrL. (39). O jednu obec více se nacházelo v soudním okrese Opočno (44), když se z obce Podolí vyčlenila obec Vysoký Újezd. Největší změny se udály v soudním okrese Rychnov n. Kn., odkud se 18 obcí přesunulo do soudního okresu Rokytnice v OrL. h. (k roku 1869 zde leželo 29 obcí) a navíc další 4 obce se sloučily. Proto k tomuto soudnímu okresu náleželo pouze 21 obcí oproti 43 v roce 1850. V soudním okrese Holice zůstala již pouze 1 obec náležící dnes do rychnovského okresu, jelikož zbylé 2 se staly součástí jiných obcí.¹⁸

Takovéto rozložení územně správní organizace vydrželo prakticky i za první republiky až do roku 1938 jen s rozdílem, že okresní hejtmanství byla přejmenována v roce 1919 na okresní správu politickou a v roce 1928 na okresní úřady. Mnichovská dohoda v roce 1938 znamenala odtržení pohraničních území Československa ve prospěch Německé říše. To se týkalo i sledovaného okresu, ze kterého byly odloučeny všechny obce soudního okresu Rokytnice v OrL. h., 7 obcí soudního okresu Nové Město n. Met. a 2 obce soudního okresu Opočno.¹⁹ Tyto obce se staly součástí Landratu²⁰ Králíky. Zbylé území rychnovského okresu spadalo po 15. březnu 1939 již v rámci Protektorátu Čechy a Morava pod Oberlandrat²¹ se sídlem v Hradci Králové. Po osvobození v roce 1945 byl obnoven stav platný k roku 1938 s tím rozdílem, že okresní úřady byly nahrazeny okresními národními výbory (dále jen ONV). Pro obce rychnovského okresu vznikly ONV v Holicích, Novém Městě n. Met., Rychnově n. Kn. a Žamberku. Již sem nepatří ONV v Hradci Králové, jelikož obec Ledce, která by sem spadala, byla po druhé světové válce přesunuta do ONV Nové Město n. Met.

Územní reorganizací v roce 1949 byly zrušeny soudní okresy a zavedeno nové okresní a krajské zřízení (celkem 13 krajů). Území současného rychnovského okresu připadlo do Hradeckého kraje. V roce 1949 byl také zrušen ONV v Novém Městě n. Met. a jeho obvod až na několik obcí byl přemístěn do Dobrušky. V rámci ONV Dobruška se tak k roku 1949 nacházelo 62 obcí, k ONV Rychnov n. Kn. patřilo 75, k ONV Žamberk 11 a k ONV Holice 3.²² Roku 1960 došlo v rámci republiky k výraznému zúžení územně správního členění na 7 krajů a 76 okresů a docházelo také ke slučování obcí (viz kap. 4.3.2). Změny se dotkly i sledovaného okresu, který jednak

¹⁸ JUZA, J. – ŠROM, J.: *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 1982, s. 16-90.

¹⁹ Tamtéž, s. 9.

²⁰ říšsko německý krajský správní úřad

²¹ zvláštní německý správní úřad

²² JUZA, J. – ŠROM, J.: *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 1982, s. 16-90.

spadal do Východočeského kraje a jednak byly na jeho území zrušeny ONV Dobruška, Holice i Žamberk. Většina obcí tak byla připojena k okresu Rychnov n. Kn, kde se k roku 1961 nacházelo 94 obcí.²³

Další změny v organizaci nastaly až po revoluci 1989. V roce 1990 byly zrušeny krajské národní výbory, ale nikoliv kraje jako územní jednotky a naopak byly zavedeny okresní úřady, které nahradily zaniklé národní výbory. Pro náš sledovaný okres se jednalo o okresní úřad v Rychnově n. Kn. Na základě zákona Parlamentu ČR č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních správních celků²⁴, byla Česká republika k 1. 1. 2000 rozdělena na 14 krajů. Okres Rychnov nad Kněžnou se stal součástí Královéhradeckého kraje, do kterého náleží dodnes. Okresní úřady byly zrušeny podle zákona č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončení činnosti okresních úřadů²⁵, k 31. 12. 2002 (okresy jako územní jednotky ale zůstaly zachovány stejně jako kraje v letech 1990-2000) a jejich kompetence z části převzaly jednak krajské úřady a jednak nově vzniklé obce s rozšířenou působností (obce III. stupně, celkem 205). Ty vznikly podle zákona š. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností²⁶, k 1. 1. 2003. Na území současného rychnovského okresu se nacházejí tři správní obvody obce s rozšířenou působností (dále jen SO ORP), a sice Dobruška, Kostelec n. OrL. a Rychnov n. Kn. (viz příloha 2, 3 a 4). Jak již bylo zmíněno výše, nachází se v současném okrese Rychnov n Kn. 80 obcí (z toho 9 měst a 2 městyse). Poslední změnou byl přesun obcí Jílovice, Ledce a Vysoký újezd do okresu Hradec Králové k 1. 1. 2007.

3.3 Počet obyvatel a jeho vývoj

Vývoj počtu obyvatel v okrese Rychnov nad Kněžnou je sledován stejně jako v celé České republice mezi lety 1869, kdy proběhlo první sčítání lidu, a 2011, kdy bylo provedeno poslední sčítání lidu. Počet obyvatel z jednotlivých sčítání lidu jsou znázorněny v tab. 2, kde můžeme pozorovat nerovnoměrný vývoj počtu obyvatel ve sledovaném okrese.

²³ JUZA, J. – ŠROM, J.: *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 1982, s. 16-90.

²⁴ Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 15.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

Tab. 2: Vývoj počtu obyvatel v okrese Rychnov nad Kněžnou v letech 1869 - 2011

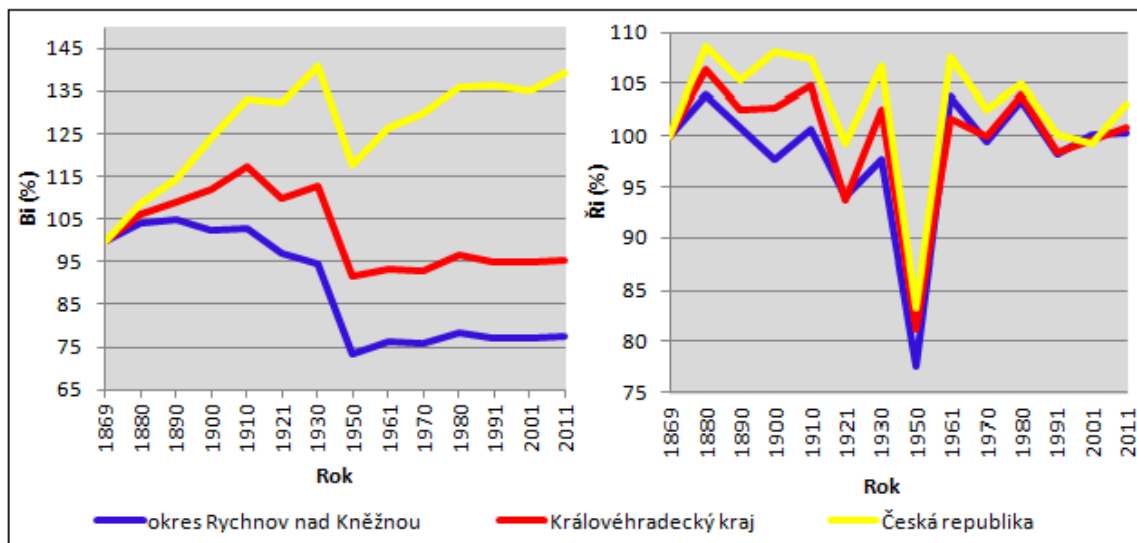
rok	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930
počet obyvatel	102 346	106 305	107 150	104 641	105 314	99 055	96 773
rok	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
počet obyvatel	75 108	77 937	77 518	80 147	78 756	78 914	79 251

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.

Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 7. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52);

Od roku 1869 do roku 1890 je zaznamenáván mírný růst obyvatelstva, který byl zapříčiněn především industrializací. Právě v roce 1890 žilo v okrese Rychnov n. Kn. nejvíce obyvatel mezi sledovanými lety, konkrétně 107 150. Období mezi lety 1900 a 1950 je ve znamení poklesu obyvatel daného okresu. Velké ztráty způsobily obě světové války a zejména následný odsun Němců z pohraničí po roce 1945, což dokazují i samotná sčítání. Zatímco sčítání po první světové válce v roce 1921 zaznamenalo ztrátu zhruba „jen“ 6 000 obyvatel (6,2 %), sčítání po druhé světové válce vykazovalo daleko horší čísla – počet obyvatel klesl o více než 20 tisíc, tedy o téměř 23 %. Období od roku 1950 do současnosti můžeme hodnotit jako stagnující. Počet obyvatel rostl, následně klesal, ale růst či pokles nikdy nepřekročil hranici 3 000 obyvatel mezi po sobě jdoucími sčítáními. Při celkovém hodnocení vývoje obyvatelstva, musíme ale konstatovat velký úbytek, neboť od roku 1869 počet obyvatel klesl o 23 095, tedy o 22,6 %.

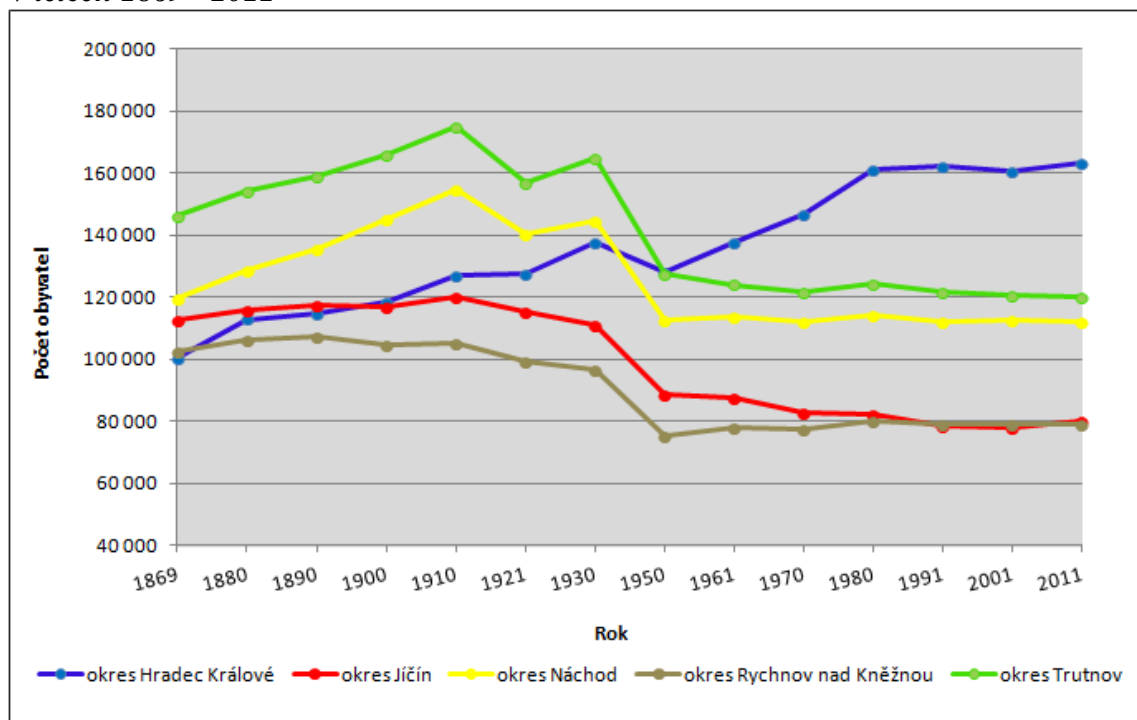
Obr. 2: Vývoj počtu obyvatel v okrese Rychnov nad Kněžnou, Královéhradeckém kraji České republiky mezi roky 1869 – 2011 na základě bazických (B_i) a řetězových (Ř_i) indexů

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování
 Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 7. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>; vlastní zpracování

Při porovnání vývoje obyvatelstva sledovaného okresu se spádovým krajem a Českou republikou můžeme sledovat zásadní odlišnosti (viz obr. 2 a příloha 25). Bazický index nám ukazuje růst obyvatel v kraji a celé republice až do počátku první světové války, kdežto obyvatelstvo v okrese klesá již od 1890, což souvisí s upadající soukenickou výrobou v tomto regionu (především v samotném Rychnově n. Kn.). Další odlišnost představuje růst obyvatel po první světové válce v České republice a Královéhradeckém kraji, na druhé straně v okrese Rychnov n. Kn. pokračuje úbytek obyvatelstva. Velký pokles pro všechny sledované jednotky představovala druhá světová válka. Následný vývoj po ní dokazuje mírný vzestup obyvatel v okrese a kraji a naopak velký vzestup obyvatel v celé republice. V celkovém hodnocení ve sledovaných letech můžeme vidět úbytek obyvatel jednak v okrese a jednak v kraji, naopak jediná Česká republika svůj počet obyvatel zvýšila. Co se týče řetězového indexu, dá se říci, že až na vývoj do první světové války vykazuje stejné údaje.

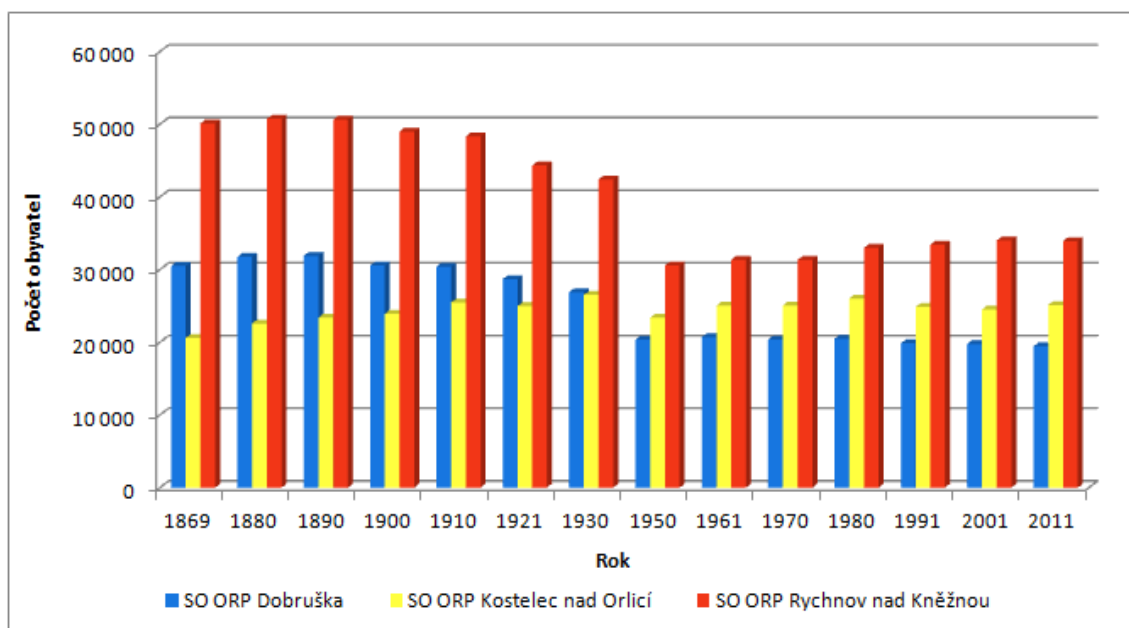
Obr. 3: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých okresech Královéhradeckého kraje v letech 1869 - 2011

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 458-499.; vlastní zpracování
 Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 7. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52); vlastní zpracování

V porovnání s ostatními okresy Královéhradeckého kraje (viz obr. 3) vykazuje okres Rychnov nad Kněžnou dlouhodobě nejhorší údaje. Kromě prvního sčítání v roce 1869 a období po roce 1991 vykazoval sledovaný okres nejméně obyvatel ze zbylých okresů Královéhradeckého kraje. Naopak neustálý růst (s výjimkou po druhé světové válce) zaznamenával v současnosti nejpočetnější okres Hradec Králové. Patrný rozdíl je především po roce 1950, kdy ostatní okresy stagnují, okres Hradec Králové zaznamenává obrovský růst – vše souvisí s procesem stěhování obyvatelstva hlavně do samotného krajského města či jeho zázemí. V současnosti zaznamenávají všechny okresy (vyjma Hradce Králové) stagnaci či mírný pokles.

Obr. 4: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých správních obvodech okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1869 – 2011

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování
 Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 7. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>; vlastní zpracování

Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých správních obvodech okresu Rychnov nad Kněžnou (SO ORP Dobruška, SO ORP Kostelec nad Orlicí, SO ORP Rychnov nad Kněžnou) byl velmi proměnlivý. Až do roku 1930 můžeme vidět dominantní postavení SO ORP Rychnov n. Kn., který v počátcích dosahoval o třetinu více obyvatel než SO ORP Dobruška a o více než polovinu více obyvatel jak SO ORP Kostelec n. Orl. Vše to bylo způsobeno dominantním postavením okresního města Rychnov nad Kněžnou, který byl dlouhou dobu významným centrem soukenictví ve východních Čechách. SO ORP Rychnov n. Kn. ale postupně ztrácel svoji dominantu a počet obyvatel klesal stejně jako ve SO ORP Dobruška. Naopak jediným správním obvodem, u kterého počet obyvatel do druhé světové války stoupal, byl SO ORP Kostelec n. Orl. Těžko odhadovat, čím to bylo způsobeno. Velký zlom nastal po druhé světové válce. Zatímco správní obvody Dobrušky a Kostelce n. Orl. po této významné události stagnovaly a po roce 1991 zaznamenávaly dokonce mírný pokles, SO ORP Rychnov n. Kn. opět zaznamenával růst obyvatel. Nedosáhl ale zatím takového dominantního postavení jako v roce 1869.

Zajímavý je vývoj počtu domů ve sledovaném okrese. Ten je znázorněn v tabulce č. 3, kde je možné až do roku 1950 pozorovat pozvolný nárůst počtu domů. Naopak

výrazný pokles je zaznamenán mezi léty 1950 a 1960, kdy v pohraničních obcích po odsunu německého obyvatelstva zůstalo mnoho domů přebytečných, a to i přes snahu organizovaného dosídlování²⁷. Tyto nepotřebné domy byly následně likvidovány a často tyto demolice končily i zaniknutím celé obce. Počty domů v následujícím období vykazují stagnující tendenci až do roku 1980, kdy začíná mohutná výstavba trvající do roku 1990. Tato výstavba je především spjata s velkými městy a s výstavbou sídlišť. Od roku 1990 do současnosti počet domů opět mírně stoupá. Celkově se počet domů v okrese Rychnov n. Kn. od roku 1869 do současnosti zvýšil o 5 401.

Tab. 3: Počtu domů v okrese Rychnov nad Kněžnou v letech 1869 - 2011

rok	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930
počet domů	15 979	16 472	16 567	17 417	18 101	18 580	20 494
rok	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
počet domů	21 100	17 912	17 617	17 139	20 137	20 725	21 380

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování
 Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>

²⁷ řízení stěhování obyvatel z vnitrozemí do pohraničí s cílem dosídlit vylištěné oblasti po odchodu Němců po druhé světové válce

4 Historický vývoj sídelního systému

4.1 Pre-industriální období

Existence člověka na sledovaném území spadá do nejstarších dob. Archeologické vykopávky dokazují jeho přítomnost v době železné, bronzové, ale i v nejstarší době kamenné. Od té doby prodělala lidská sídla v okrese Rychnov n. Kn. dlouhý vývoj a prošla velkou řadou změn. Základ dnešní sídelní struktury se začal formulovat ve 13. století, a to v důsledku kolonizačního procesu.

Důležitým faktorem pro postupné osídlování daného území byl tvar reliéfu. Ten dostal konečnou podobu tektonickými třetihorními pohyby, které rozdělily okres Rychnov nad Kněžnou na dvě rozdílné části – první tvoří Orlické hory na východě a druhou podhůří a nížinné oblasti na západě. Samotné Orlické hory byly dlouhou dobu lidstvem nedotčeny, k jejich pozvolnému osídlování dochází až v první polovině 14. století za Karla IV., kdy je zde po odlesnění zakládáno větší množství osad.²⁸ Naopak podhůří a nížinná oblast sledovaného okresu byla osídlována od počátku, a to především díky vhodným klimatickým a přírodním podmínkám.

4.1.1 Počátky osídlení – doba pravěká a starověká

Jak již bylo zmíněno výše, nejstarší sídliště na sledovaném území spadají do doby kamenné – konkrétně starší doby kamenné (tzv. paleolitu - 40 až 9 tis. let př. n. l.) a střední doby kamenné (tzv. mezolitu - 9 až 5 tis. let př. n. l.). Z tohoto období můžeme lokalizovat několik sídlišť na Mělčanském a Domašínském kopci (území dnešní Dobrušky) nebo v Dolcích (území dnešního Kounova).²⁹ Již z názvu je patrné, že pravěká sídliště se nacházela na výhodných návrších, které poskytovaly ochranu před povodněmi a odkud byl dobrý pohled na pohyb zvěře či skupiny jiných lidí.

V době bronzové (14.-9. stol. př. n. l.) dochází k rozkvětu pravěkých osídlení i do dříve nepříliš obydlených míst. Z této doby, která se nesla ve znamení lužické kultury, byla objevena hradiště např. v Ličně, v Mělčanech u Dobrušky a v lese Chlumu u Dobrušky.³⁰ Lužickou kulturu vystřídala ještě v době bronzové kultura slezsko-platěnická. Ta se vyznačovala stavbou obdélníkových podzemnic a chat obdélníkového půdorysu. Tyto stavby jsou archeologicky doloženy např. v Kostelci n.

²⁸ BRANDEJS, V.: *Poznej svůj kraj*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní kulturní středisko 1986, s. 5.

²⁹ MATOUŠ, V.: *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška, Městský úřad Dobruška 1994, s. 9.

³⁰ BRANDEJS, V.: *Poznej svůj kraj*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní kulturní středisko 1986, s. 5.

Orl., Třebešově nebo Dlouhé Vsi.³¹ Kultura slezsko-platěnická vydržela na sledovaném území i po dobu železnou až do roku 400 př. n. l. Tento rok je v českých dějinách spojen s příchodem Keltů, kteří opanovali většinu českého území. Na sledovaném území jsou však jejich zásahy jen ojedinělé.

Počátek našeho letopočtu je ve znamení doby římské (1.-4. stol.), na Rychnovsku je ovšem tato doba doložena pouze izolovanými sběry sídlištní keramiky v Kostelci n. Orl., Mokřém a Třebešově.³²

4.1.2 Slovanské osídlení a doba středověká

Slovanské osídlení, které začínalo na českém území od 5. století, probíhalo ve sledovaném okrese velmi opožděně a zdejší krajina byla jednou z posledních v zemi, které čeští vládcové a kolonizátoři věnovali pozornost. Stejně jako celé severovýchodní Čechy, tak i Rychnovsko bylo pod nadvládou kmene Charvátů, které později vystřídali Slavníkovci.

Slované budují svá hradiště na místech svých předchůdců i na místech nových. Rozhodujícím pro usazování obyvatelstva byla především vhodná úrodná půda pro pěstování zemědělských plodin a voda jakožto důležitý faktor např. pro pastevectví. Velmi důležitou roli v osídlování sehrály také obchodní stezky³³ (viz obr. 5), na nichž či na jejich křižovatkách byla zakládána nejdůležitější sídla. Ta měla nejen funkci hospodářskou, jako centra obchodu a řemesel, ale i funkci politickou a vojenskostrategickou, což jim umožňovalo postavit hrady nebo tvrze. Mezi tato významná sídla patřil např. Rychnov n. Kn., Solnice, Dobruška, Kostelec n. Orl., Vamberk a další.

Ve 13. století začala intenzivní vnitřní kolonizace, ve které hrály na sledovaném území důležitou roli vedle panovníka také dva významné panské rody, a to Drslavici a především páni z Drnholce. Oba rody se zasloužily o vznik většiny významných sídel v tomto okrese. Drslavici založili např. sídlo v Častolovicích, Potštejně nebo Liticích, naopak jméno pánu z Drnholce je spjato se založením okresního města Rychnova n. Kn. či Doudleb n. Orl.. V této době se tu objevuje také celá řada ochranných hradů, jako například Dobřany, Frymburk, nebo Skuhrov, a celá řada ohrazených míst a tvrzí jako

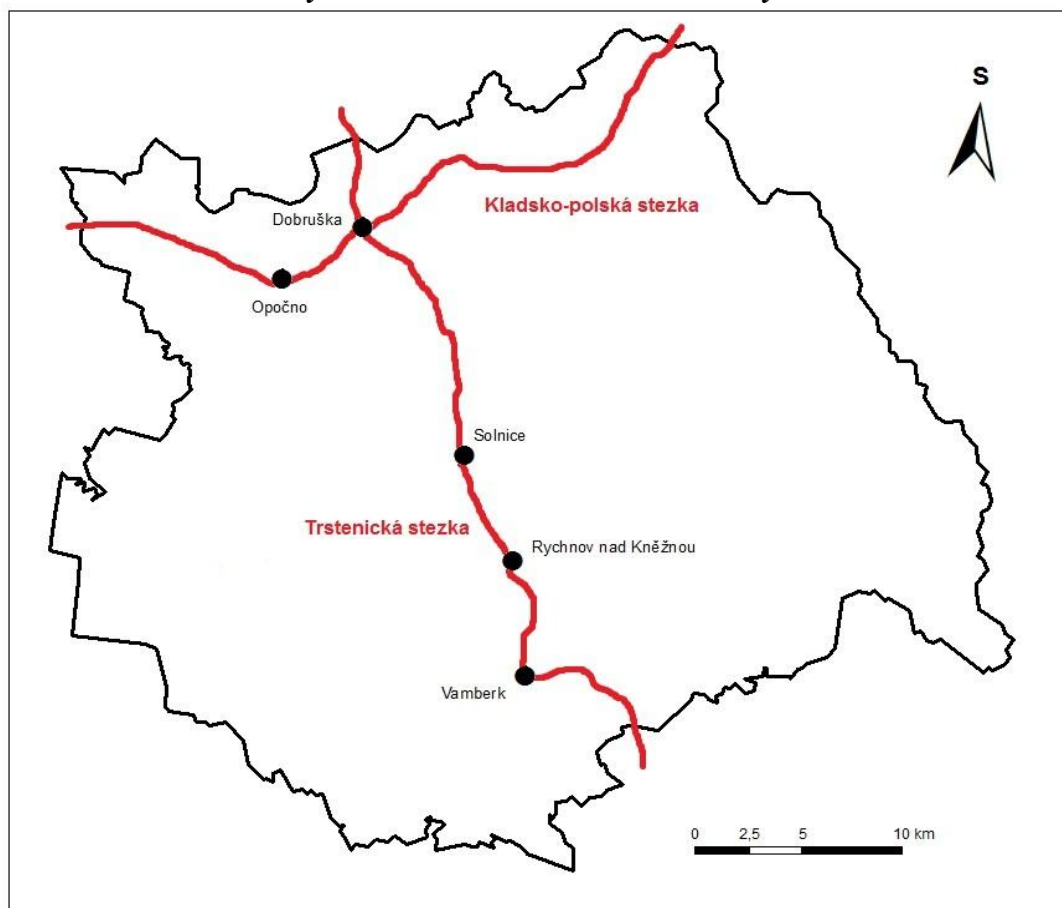
³¹ BRANDEJS, V.: *Poznej svůj kraj*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní kulturní středisko 1986, s. 5.

³² Tamtéž.

³³ sledovaným územím procházela stezka Kladsko-polská a Trstenická – viz obr. 5

Častolovice, Rokytnice, Solnice, Vamberk aj.³⁴ Na konci 14. a počátku 15. století bylo osídlení západní části okresu a podhůří dokončeno. Samotné Orlické hory se začínají osídlovat poprvé v průběhu 14. století a poslední sídla jsou zde zakládána až v 18. století (viz příloha 21).

Obr. 5: Obchodní stezky ve středověku na území okresu Rychnov nad Kněžnou

Zdroj: *Město Dobruška* [online]. Aktualizováno 19. 2. 2011 [cit. 6. 12. 2011]. Dostupné z [www: <http://www.mestodobruska.cz/fotogalerie.php?rok=0&gr=2&id=19&pic=11>](http://www.mestodobruska.cz/fotogalerie.php?rok=0&gr=2&id=19&pic=11); vlastní zpracování

4.1.3 Prostorová struktura obcí

Jak již bylo uvedeno výše, reliéf rozděluje okres Rychnov n Kn. do dvou odlišných částí, a to na oblast Orlických hor a oblast nížinnou spolu s podhůřím. To se promítlo i do půdorysného tvaru vesnic při jejich zakládání, které spadá právě do kolonizačního procesu. Zatímco v nížinných oblastech a podhůří dominují vesnice řadové a návesní, v oblasti Orlických hor se prosazují zejména vesnice s rozptýlenou nepravidelnou zástavbou. Tyto půdorysné tvary a prostorové uspořádání vesnic jsou na sledovaném území patrné dodnes.

³⁴ BRANDEJS, V.: *Poznej svůj kraj*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní kulturní středisko 1986, s. 8.

Prvním typem jsou tedy řadové vesnice, ve kterých sídelní jednotky přiléhají k sobě a vytvářejí souvislou řadu podél silnice či potoka. Podle toho se také rozlišují na tzv. vesnice silniční a potoční. Ty lze dále dělit podle osídlení na jedné nebo obou stranách daného prvku - poté se jedná o jednostranné/oboustranné silniční/potoční vesnice.³⁵ Co se týče okresu Rychnov n. Kn., zde převažují hlavně oboustranné silniční vesnice. Jako typicky silniční obci lze uvést např. Pohoří (viz příloha 5). Potočních vesnic se v tomto okrese nachází jen málo, příkladem ale může být obec Kvasiny, jejichž středem prochází jak silnice, tak i potok Bělá. Druhým typem jsou obce návsní, kde se jednotlivé sídelní jednotky seskupují kolem návsi, na které se soustřeďuje hospodářský a společenský život vesnice.³⁶ Takovýmto příkladem je obec Dobré (viz příloha 6). V okrese Rychnov n. Kn. se lze také setkat s vesnicemi, které nazýváme jako hromadné. V tomto případě se jedná o chaoticky budovanou obci s nepravidelným průběhem mnoha cest a ulic.³⁷ Tento případ představuje např. obec Voděrady (viz příloha 7).

Úplně odlišný půdorysný tvar mají obce ležící v Orlických horách. Je možné se zde setkat i s vesnicemi řadovými stejně jako v nížinných oblastech (např. Sněžné), ale v daleko větším počtu se zde nachází obce s rozptýlenou nepravidelnou zástavbou. Sídelní jednotky v těchto obcích nejsou soustředěny vedle sebe, ale vyznačují se nepravidelnými vzdálenostmi a často utvářejí i menší shluky.³⁸ Typickou obcí s rozptýlenou nepravidelnou zástavbou jsou Říčky v Orl. h. (viz příloha 8).

4.1.4 Období raně novověké

Období raně novověké je na sledovaném území ve znamení rozvoje plátenictví a soukenictví, které byly provozované nejprve doma a později v manufakturách, a které si zde vydobily silnou tradici až do 19. století. Rychnovsko jako součást krajů Hradeckého a Chrudimského (viz kap. 3.2) náleželo mezi oblasti textilních manufaktur stejně jako celé severovýchodní Čechy.³⁹ Patřilo tak mezi nevyspělejší textilní oblasti celé monarchie, což se projevilo růstem počtu obyvatelstva i rozvojem sídelní struktury. Nejenže se zvětšovaly stávající sídla, ale vznikaly i nové osady, a to zejména

³⁵ VOTRUBEC, C.: *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*. Praha, Academia 1980, s. 110.

³⁶ Tamtéž, s. 111.

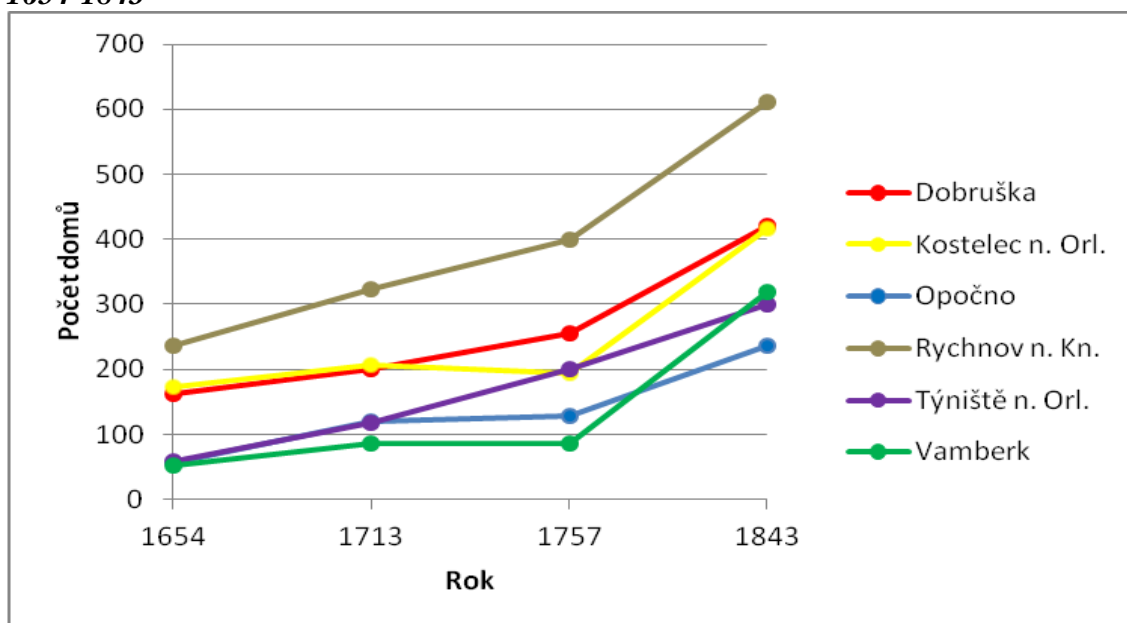
³⁷ Tamtéž, s. 113.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1965, s. 36.

v horských oblastech – např. Polom v roce 1654, Sedloňov v roce 1654 nebo Pastviny v roce 1790.⁴⁰ Okres Rychnov n. Kn. tak patřil společně s celými severovýchodními Čechy v tomto období mezi nejhustěji osídlená místa českých zemí (130-140 obyv./km²).⁴¹ Tento populační, sídelní a ekonomický rozkvět spojený se soukenictvím a plátenictvím trval až do 30. let 19. století, kdy tato hospodářská odvětví začínala prožívat úpadek, jelikož klasická místní surovina len začínala být nahrazována dováženou bavlnou.⁴²

Obr. 6: Vývoj počtu domů ve vybraných městech okresu Rychnov n. Kn. v letech 1654-1843

Zdroj: KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I.-VII. díl. Praha, Libri 1996-2008.

Nejmarkantněji se v raně novověkém období rozrůstala větší města jako Dobruška, Kostelec n. Orl., Vamberk a poté především dnešní okresní město Rychnov n. Kn. Ve městech sledovaného okresu došlo mezi lety 1654, respektive 1713, a 1843 k více než zdvojnásobení počtu domů (viz obr. 6) i počtu obyvatel (viz obr. 7). Největší rozkvět zaznamenal již zmíněný Rychnov n. Kn., který byl hlavním centrem řemeslnictví na sledovaném území v tomto období a jeho název byl také načas příznačně změněn na Rychnov Soukenický (více viz kapitola 5.1). Počet domů se v okresním městě zvýšil z 237 v roce 1654 na 612 v roce 1843 (nárůst o 258 %) a počet

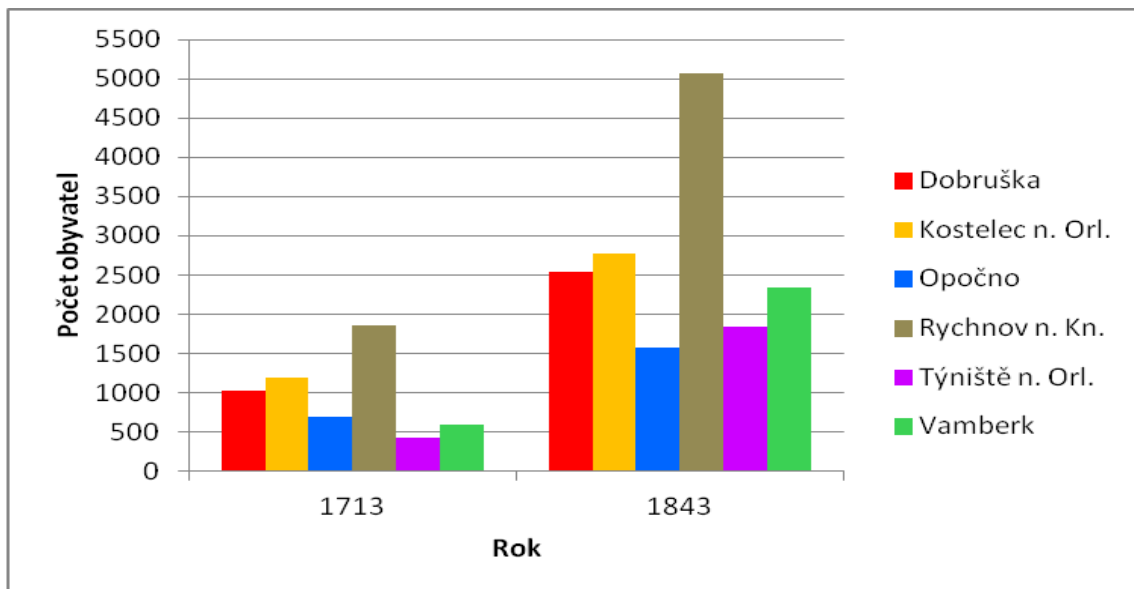
⁴⁰ ŠMILAUER, V.: *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1960, s. 228.

⁴¹ KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1965, s. 100.

⁴² HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka 2002, s. 131.

obyvatel mezi lety 1713 a 1843 stoupl z 1 862 na 5 067 (nárůst o 272 %). V této době získal také dominantní postavení v rámci celého regionu.

Obr. 7: Vývoj počtu obyvatel ve vybraných městech okresu Rychnov n. Kn. v letech 1713-1843

Zdroj: KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I.-VII. díl. Praha, Libri 1996-2008.

4.2 Industriální období

Značný vliv na vývoj sídelní struktury měly v okrese Rychnov nad Kněžnou (a nejen tam) nástup industrializace v 19. století a změny s ní související. Jednalo se především o urbanizaci, tedy o přechod z převážně venkovské společnosti do společnosti převážně městské. To bylo způsobeno zaváděním průmyslové výroby v městských sídlech a následným stěhování obyvatel z venkova za pracovními příležitostmi – tak dochází ke zvyšování podílu městského obyvatelstva v rámci celé populace sledovaného okresu. Venkovská sídla si udržela převážně zemědělsko-řemeslnický ráz, a tak největší změny postihly právě větší sídla.

Docházelo nejen k rychlému růstu předměstí, ale i ke změnám ve starších částech města. Jednotlivá předměstí, jež často svou rozlohou i počtem obyvatel překonala původní, po staletí se vyvíjející města, vznikala již v barokní době, ale největší růst spadá až do období, kdy se zde umísťují nové průmyslové podniky, sklady a byty pro jejich zaměstnance. Ve starších částech měst změny spočívaly především v bourání

starých opevnění, která města sužovala a bránila jejich dalšímu rozvoji, a dále v prorážení nových širokých ulic a ve stavbě nových veřejných budov.⁴³

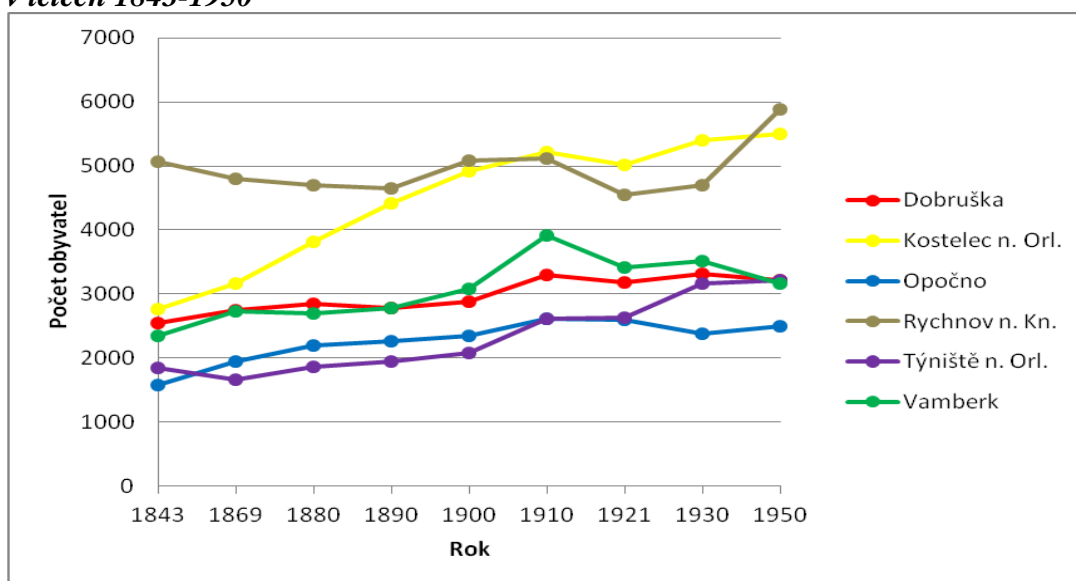
Industrializace a následné jevy se uplatňovaly nejvíce v oblastech, kde se nacházel průmyslový potenciál, tedy zejména oblasti se zásobami nerostných surovin. Rychnovsko bylo na nerostné suroviny chudé a řadilo se mezi zemědělské kraje. Z toho důvodu zde neměla industrializace tak výrazný vliv na rozvoj sídelní struktury jako třeba v průmyslových regionech severozápadních Čech či severní Moravy a Slezska a prosadila se zde výrazněji až ve 2. polovině 19. století (a zejména až k jeho konci). V této době se tak ve sledovaném okrese začínají rozvíjet centra tovární výroby, jež jsou zaměřena především na textilnictví, a navazují tak na tradiční odvětví zdejšího regionu. Vedle toho je ale možné pozorovat i jiná odvětví hospodářství jako např. kožedělné, dřevařské či strojírenské. Drobné stávající dílny a zařízení pak byly postupně mechanizovány a ruční textilní stavy byly nahrazovány stroji.

4.2.1 Vliv hospodářství na vývoj sídelní struktury

Jak již bylo zmíněno výše, charakteristickým prvkem industrializace se stávalo stěhování obyvatel za prací z venkova do větších sídel, což způsobilo nejmarkantnější změny právě v těchto větších sídlech, kde se umísťovala i průmyslová výroba. Všechna města na sledovaném území prožívala ve 2. polovině 19. století populační růst (viz obr. 8) kromě Rychnova n. Kn., který po úpadku soukenictví prožíval od 30. let krizi a nový rozkvět nastal až po první světové válce.

⁴³ HRŮZA, J.: *Vývoj urbanismu II.* Praha, ČVUT 1996, s. 193-194.

Obr. 8: Vývoj počtu obyvatel ve vybraných městech okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1843-1950

Zdroj: KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I.-VII. díl. Praha, Libri 1996-2008.

Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

Naopak nejtýpickejším příkladem přílivu nového obyvatelstva a urbanistického růstu v tomto období je Kostelec n. Orł., který tak navazoval na rozkvět z předchozí doby. Rozvoj tohoto města ve 2. polovině 19. století byl podmíněn jednak zřízením koželužny v roce 1836, poté pro ni otevřením velké továrny v roce 1852 a dále také zavedením železnice v roce 1874, která vedla z Týniště n. Orł. přes Kostelec n. Orł. dále do Letohradu. Všechny tyto důvody vedly k největšímu rozkvětu mezi městy v okrese Rychnov n. Kn., což učinilo z Kostelce n. Orł. na několik let nejlidnatější město sledovaného území. Počet obyvatel se mezi lety 1843 a 1910 zvýšil o 2 443 (88 %), z 2 770 na 5 213 občanů. Dále došlo i k výraznému navýšení počtu nových domů, které byly situovány nejprve v jižní části města a poté také podél hlavní třídy od Hradce Králové. Počet domů stoupl ze 417 v roce 1843 na 601 v roce 1910, tedy o 184 (více než 44 %).

Tab. 4: Vývoj počtu domů a obyvatel v Kostelci n. Orł. v době rozvoje průmyslu v letech 1843-1910

rok	1843	1869	1880	1890	1900	1910
počet domů	417	429	441	448	521	601
počet obyvatel	2 770	3 158	3 819	4 419	4 920	5 213

Zdroj: KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I.-VII. díl. Praha, Libri 1996-2008.

Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

Rozvoj tovární výroby ovlivnil výrazně růst také dalšího města, a sice Vamberka. První továrna zde byla otevřena již v roce 1873 (továrna na uzeniny), ale největší rozmach přišel až na sklonku 80. let 19. století, kdy v roce 1889 bylo zprovozněno hned několik podniků, převážně tkalcovských, a také zprovozněna železnice (1874 směrem na Týniště n. OrL. a 1906 do Rokytnice v OrL. h.).⁴⁴ To způsobilo příliv pracujících do tohoto města a jeho následný rozvoj. Během 20 let (1890-1910) stoupl počet obyvatel Vamberku z 2 773 na 3 910, tedy o 1 137 (41 %) a počet domů se rozrostl z 397 na 468, tedy o 71 (17 %).

Tab. 5: Vývoj počtu domů a obyvatel ve Vamberku v letech 1890-1910

rok	1890	1900	1910
počet domů	397	382	468
počet obyvatel	2 773	3 074	3 910

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

4.2.2 Vliv železnice na vývoj sídelní struktury

Na rozvoji tovární výroby a sídelní struktury (především u sídel ležících podél tratí) má podíl také železniční doprava, která v 19. století zažívá obrovský rozkvět. Jestliže ve 30. letech 19. století můžeme pozorovat v Evropě a Americe pouze několik desítek kilometrů železničních tratí, pak o padesát let později byly již celé kontinenty propojeny statisíci kilometry železnice, které pronikaly svými nádražími až k městským sídlům. Samotná nádraží se pak stávala důležitým bodem městského života a ulice k němu táhnoucí se měnila v hlavní městské třídy. Na druhou stranu neměla stavba železnice a nádraží jen pozitivní stránky, ale přinášela také demolici domů a budov, které stály v cestě a musely být odstraněny kvůli průběhům tratí či umístění nádraží.⁴⁵

Od poloviny 19. století dochází k zavedení železničních tratí do celých severovýchodních Čech, které byly napojeny na odbočku z trati Pardubice – Liberec. Nejprve v 50. letech došlo k napojení Červeného Kostelce a Velkých Svatoňovic, následně v polovině 60. let Trutnovska a Žacléřska. V roce 1870 bylo přes Trutnov připojeno Vrchlabsko a v polovině 70. let dochází k zavedení železnice na Náchodsko, Broumovsko i Rychnovsko.

⁴⁴ ŠPLÍCHAL, V.: *Historie a současnost podnikání na Rychnovsku*. Žehušice, Městské knihy 2003, s. 55.

⁴⁵ HRŮZA, J.: *Vývoj urbanismu II*. Praha, ČVUT 1996, s. 193-194.

První železniční trať (dnes č. 021) byla na území sledovaného okresu zavedena v roce 1874 a vedla z Hradce Králové přes Týniště n. Orl., Kostelec n. Orl. a dále směrem na Letohrad (okres Ústí nad Orlicí). O rok později byla dokončena další trať (dnes č. 020 a 026), tentokrát vedoucí od Chocně přes Borohrádek, Týniště n. Orl., Opočno a dále směrem na Broumov (okres Náchod). Týniště n. Orl., přes které vedly obě dvě tehdejší tratě, se tak stává nejvýznamnějším dopravním uzlem ve sledovaném okrese, což mělo dopad i na vývoj města. Týniště n. Orl. nebylo do té doby nikterak velkým sídlem a v roce 1869, před zprovozněním železnice mělo 1 670 obyvatel. Do roku 1910 tento počet stoupl na 2 614, což činí nárůst o 944 lidí (57 %). Co se týče počtu domů, zde nelze pozorovat tak výrazný růst jako v případě obyvatel. Mezi lety 1869 a 1910 zde bylo postaveno 53 domů. Železnice ovlivnila i rozvoj průmyslu, kdy zde byla nejprve v roce 1871 otevřena škrobárna, v roce 1876 otevřena koželuzna a následně i další podniky (převážně se zaměřením na nábytkářský průmysl).⁴⁶

Tab. 6: Vývoj počtu domů a obyvatel v Týništi n. Orl. v době zprovoznění železnice v letech 1869-1910

rok	1869	1880	1890	1900	1910
počet domů	333	346	325	352	387
počet obyvatel	1 670	1 868	1 946	2 084	2 614

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

Železnice výrazně ovlivnila i vývoj městyse Doudleby n. Orl. Sem byla železniční trať přivedena v roce 1874, kdy se Doudleby n. Orl. „ocitly“ na železnice mezi Týništěm n. Orl. a Letohradem. To mělo za následek znatelný nárůst počtu obyvatel, a to celkově o 348 během let 1869 a 1880. Další výrazný vzestup znamenalo zprovoznění železniční trati v úseku Rokytnice v Orl. h. – Doudleby n. Orl. v roce 1906. Následně mezi lety 1900 a 1910 narostl počet lidí o 359. Celkově tak v době zavedení železnice zažily Doudleby n. Orl. nárůst o 985 obyvatel (více než 112 %). Vedle počtu obyvatel docházelo stejně jako u Týniště n. Orl. i ke stavbě nových domů a také k rozvoji průmyslové výroby.

⁴⁶ ŠPLÍCHAL, V.: *Historie a současnost podnikání na Rychnovsku*. Žehušice, Městské knihy 2003, s. 57.

Tab. 7: Vývoj počtu domů a obyvatel v Doudlebách n. Orl. v době zprovoznění železnice v letech 1869-1910

rok	1869	1880	1890	1900	1910
počet domů	147	153	142	148	180
počet obyvatel	873	1 221	1 365	1 492	1 851

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

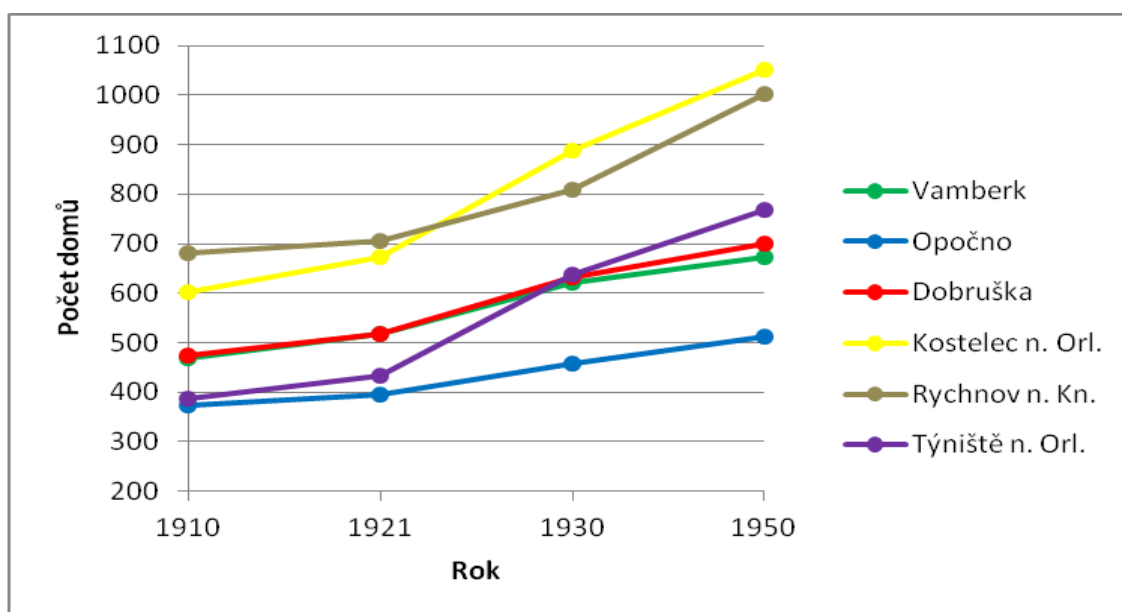
4.2.3 Období první Československé republiky

Rozvoj a prosperitu sídel narušila v 1. polovině 20. století první světová válka v letech 1914-1918. Po jejím skončení a vzniku Československa ale růst pokračoval v ještě rychlejším tempu a docházelo jak ke zvyšování počtu obyvatel (viz obr. 8, str. 30), tak i k výraznému nárůstu domů (viz obr. 9). Obojí bylo podmíněno jednak již dokončenou železniční sítí a jednak stále rostoucí průmyslovou výrobou. Významný byl např. obuvnický průmysl v Týništi n. Orl. (firma F. J. Jiruška), textilní průmysl v Dobrušce (továrna Josef Hartvich) a poté zejména strojírenský průmysl v Rychnově n. Kn. Zde v době první republiky fungovala známá zámkařská firma FAB a do tohoto období spadají také počátky dnes asi nejdůležitějšího odvětví průmyslu ve sledovaném okrese, a to průmyslu automobilového situovaného v obci Kvasiny (více viz následující kapitola).⁴⁷

Vedle nových domů docházelo v 1. polovině minulého století také k modernizaci sídel, kdy byla upravována náměstí, bourány staré budovy a místo nich stavěny nové moderní objekty a sídla byla postupně elektrifikována. Proměnou prošla i předměstí, která již nebyla pouhými dělnickými koloniemi, ale postupně se objevují i vilové čtvrti střední vrstvy obyvatelstva. Charakteristickým prvkem měst bylo v tomto období budování také veřejných staveb jako např. kin či sportovních stadionů, jež byly vybudovány v každém větším městě sledovaného území. Další rozkvět byl ale v polovině 20. století znovu zpomalen, tentokrát druhou světovou válkou, po které byly české země začleněny do socialistického východního bloku.

⁴⁷ ŠPLÍCHAL, V.: *Historie a současnost podnikání na Rychnovsku*. Žehušice, Městské knihy 2003, s. 59-62.

Obr. 9: Vývoj počtu domů ve vybraných městech okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1910-1950

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

4.2.3.1 Automobilový průmysl v okrese

Založení automobilového průmyslu se v okrese Rychnov n. Kn. datuje k roku 1928, kdy ing. František Janeček - majitel závodů JAWA - koupil kvasinské panství. Velkou výhodou znamenalo pro toto panství železniční stanice lokalizovaná přímo na jeho katastru. Od roku 1934 se zde začaly vyrábět karoserie a vozy pro Zbrojovku v Praze, výrobce motocyklů a automobilů značky JAWA. Zatímco do počátku druhé světové války zde bylo zaměstnáno průměrně 240 pracujících a vyrobeno 3 700 karoserií, během válečných let zde pracovalo již 550 lidí. Po roce 1945 byla však výroba snižována a od roku 1949 byl kvasinský závod začleněn pod podnik AZNP Mladá Boleslav.⁴⁸ Rozkvět tohoto podniku měl také značný vliv na rozvoj sídel jeho v okolí, a to samotných Kvasin a zejména sousední Solnice. Ta se v období přípravy a počátku rozvoje automobilového průmyslu velmi rychle rozrůstala, kdy se počet domů se v tomto město mezi lety 1921 a 1961 zvýšil o 168 (tedy o 59 %).

⁴⁸ ŠPLÍCHAL, V.: *Historie a současnost podnikání na Rychnovsku*. Žehušice, Městské knihy 2003, s. 59-62, 260-263.

Tab. 8: Vývoj počtu domů v obcích Kvasiny a Solnice v přípravách a počátcích rozvoje automobilového průmyslu

obec	1921	1930	1950	1961
Kvasiny	169	204	230	219
Solnice	282	342	375	450

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

4.3 Období socialismu

Období socialismu vymezené v českých dějinách lety 1948 až 1989 mělo zásadní vliv na proměnu české společnosti i sídelní struktury. V tomto období již neplatil u územního rozvoje obcí tržní faktor, ale sociálně rovnostářské, vojenskostrategické, politické a ekonomické požadavky kladené systémem s centrálním plánováním a hospodářskou vazbou v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Dále byly potlačovány estetické, kulturní, historické a ekologické aspekty územního plánování a sídla se budovala v nucené jednotvárnosti.⁴⁹ Typickým prvkem socialistické výstavby se stávala sídliště, která vznikala na zelené louce na okrajích měst a měla pojmout obyvatele přicházející z venkova. Změny se netýkaly pouze měst, ale i venkovských sídel, které nejprve prošly kolektivizací, později byly ovlivněny tzv. druhým bydlením a také se museli vyrovnávat s neustálým odcházením obyvatel do měst.

4.3.1 Vývoj venkovských sídel

Život venkovského obyvatelstva značně narušila v době socialismu idea kolektivizace a společného družstevního hospodářství. Postupně tak po roce 1948 dochází ve sledovaném okrese (a nejen tam) ke znárodnování soukromých usedlostí a jejich následnému sdružování do jednotných zemědělských družstev (dále jen JZD) či státních statků. Tím docházelo nejen k zásahům do krajiny, kdy rušením mezí vznikala rozsáhlá jednotná pole vedoucí k vyšší produktivitě práce, ale také k budování velkých zemědělských objektů situovaných na okrajích sídel.

Kolektivizace byla provedena ve velmi krátkém období a téměř beze zbytku. Od roku 1948 do konce 50. let bylo v tehdejší okrese Rychnov n. Kn. založeno celkem 148 JZD.⁵⁰ Z hlediska čistě ekonomických ukazatelů byla kolektivizace bezpochyby

⁴⁹ HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka 2002, s. 43.

⁵⁰ JUZA, Josef – ŠROM, Jindřich: *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 1982, s. 16-91.

úspěšná. Za velmi krátkou dobu se podařilo zvýšit rozlohy obdělávaných polí a díky masivně uplatněné technice se rychle zvýšila produktivita práce na venkově.⁵¹ Na druhé straně kolektivizace způsobila změny v postoji lidí k původní lokalitě, kdy ztratili své hluboké pouto k půdě a často se ji tak rozhodli opustit.

I z toho důvodu je pro celé období socialismu také charakteristický pokles a stárnutí obyvatelstva ve venkovských oblastech. Vše bylo podmíněno odchodem mladších ročníků do měst, kde nacházeli práci v průmyslových odvětvích, zejména textilním a strojírenským. Postupné vystěhovávání obyvatelstva z venkovských sídel můžeme v okrese Rychnov n. Kn. pozorovat po celé socialistické období, ale největší odliv obyvatelstva spadá do 50. a 70. let. V této době všechny menší obce zaznamenávají úbytek a naopak u větších sídel počet obyvatel roste (viz tab. 9, příloha 29, 30). Největší úbytek v letech 1950-1991 zaznamenaly obce v kategorii 500-999, jejichž podíl na celkové populaci sledovaného okresu klesl o 10 %, a poté obce v kategorii 2 000-4 999. Zde byl pokles zapříčiněn především růstem Dobrušky a Týniště n. Or. Ty totiž přesáhly do roku 1991 hranici 5 000 obyvatel a přispěly tak nejvíce k nárůstu kategorie 5 000-9 999 (o 7,6 %).

Celkově tak klesl počet obyvatel venkova mezi lety 1950 a 1980 o 5 042 (z 39 258 na 34 211) a do roku 1991 o dalších 1 996 obyvatel, čímž se populace venkova ustálila na 32 215.

Tab. 9: Obce okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel a jejich podíl na celkové populaci okresu Rychnov n. Kn. v letech 1950-1980

velikostní skupina	1950		1961		1970		1980		1991	
	počet obcí	podíl na obyv. okresu (%)	počet obcí	podíl na obyv. okresu (%)	počet obcí	podíl na obyv. okresu (%)	počet obcí	podíl na obyv. okresu (%)	počet obcí	podíl na obyv. okresu (%)
0-199	8	1,5	11	2,1	13	2,3	14	2,2	18	2,9
200-499	31	12,8	30	12,9	30	12,5	33	12,9	33	13,6
500-999	27	25,0	23	19,7	23	19,7	19	15,4	17	15,0
1 000-1 999	10	18,8	11	19,3	8	13,3	8	12,8	7	12,7
2 000-4 999	5	24,3	4	14,8	5	18,4	4	12,4	4	16,0
5 000-9 999	2	17,6	4	31,2	4	33,8	4	31,8	3	25,2
10 000 a více	0	0	0	0,0	0	0,0	1	12,6	1	14,7

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

⁵¹ PERLÍN, R.: *Venkov, typologie venkovského prostoru*. Ministerstvo vnitra ČR [online]. © 2008 [cit. 27. 2. 2012]. Dostupné z [www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf).

S venkovskými sídly je v době socialismu spojeno také tzv. druhé bydlení. Tento pojem označuje objekty určené k rekreaci, zejména chaty či chalupy, proto se také lze setkat s pojmy chataření či chalupaření. V českých zemích tento trend nahrazuje jiné rekreační aktivity obyvatelstva, které v důsledku tehdejší politiky nemohly být uskutečněny. Chataření se rozvíjelo v okolí větších měst (Rychnov n. Kn., Dobruška aj.), ale i v Orlických horách, kde byly zakládány nové chatové osady. V případě chalupaření bylo využíváno jednak opuštěných domů po vystěhování obyvatelstva po roce 1945 a jednak postupné urbanizace, po které byly uvolňovány některé bývalé hospodářské usedlosti, které mohly být následně využity jako rekreační chalupy.⁵² Díky chalupářům, kteří si objekty postupně zakupovali, tak byla zachráněna celá řada těchto budov, které by jinak zchátraly, a poté by došlo k jejich zboření. Druhé bydlení se masově rozvíjí od 60. let, kdy jsou vytvořeny příznivé podmínky v podobě dokončení kolektivizace a rozvoje automobilového průmyslu. Následující 70. léta jsou již ve znamení nedostatku chalup, a tak v případě, že byla povolena výstavba, dochází k budování zcela nových rekreačních objektů.⁵³

Orlické hory se stávaly důležitou rekreační oblastí nejen rychnovského okresu, ale i průmyslových měst východních Čech, zejména Hradce Králové a Pardubic. Mezi nejvýznamnější rekreační obce náleží Deštné v Orł. h., rozprostírající se v trojboké kotlině pod zdejší nejvyšší horou Velká Deštná (1 115 m n. m.). Toto sídlo, ve kterém dnes trvale žije 602 obyvatel, se postupně stalo také nejznámějším turistickým a sportovním centrem v celém okrese. Mezi další významné rekreační obce můžeme zařadit Olešnici v Orł. h., Bartošovice v Orł. h. či další známé zimní středisko Říčky v Orł. h.

4.3.2 Administrativní zásahy do územně správní struktury a integrace obcí

Jak již bylo zmíněno v kapitole 3.2 Změny v územně správní organizaci v rámci státu od 13. století do současnosti, docházelo v Československu od roku 1960 v územní veřejné správě k větší centralizaci. V zemi se snížil počet krajů, okresů, ale i obcí. Menší obce byly začleněny k městu jako místní části nebo došlo k jejich sloučení.

⁵² VOTRUBEC, C.: *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*. Praha, Academia 1980, s. 302.

⁵³ PERLÍN, R.: *Venkov, typologie venkovského prostoru*. Ministerstvo vnitra ČR [online]. © 2008 [cit. 27. 2. 2012]. Dostupné z [www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf).

Celkový počet obcí v Československu tak klesl z 8 726 v roce 1961 na 4 100 v roce 1990.⁵⁴

V řadě malých obcí (méně než 2 500 obyvatel) se v polovině 60. let objevil problém se zajišťováním správní agendy místními národními výbory (dále jen MNV), proto se začaly vytvářet „větší“ obce. Z toho důvodu došlo k návrhu a následně i k jeho schválení o vytvoření 179 obcí jako středisek obvodního významu a 1 029 obcí jako středisek místního významu, v nichž měly být právě ustanoveny „nové“ MNV společné pro více obcí.⁵⁵ To probíhalo v průběhu 70. a první polovině 80. let. Důsledkem těchto změn bylo, že MNV upřednostňovaly zájmy střediskových obcí na úkor obcí přidružených, které ztratily svoji původní správní samostatnost. Střediskové obce tak získávaly postupnou dominanci, soustředily se do nich téměř veškeré investice a docházelo k výstavbě veřejných budov či nových rodinných domů. Proto po roce 1990 řada menších obcí využila možnosti k osamostatnění a zřídila si vlastní obecní úřad (více viz kap. 6.1). Ve sledovaném okrese mezi střediska obvodního patřil Rychnov n. Kn. a Dobruška, status střediska místního významu náležel Borohrádku, Kostelci n. Orl., Opočnu, Rokytnici v Orl. h., Solnici, Týništi n. Orl. a Vamberku.⁵⁶

Co se týče všech obcí na území okresu Rychnov n. Kn., tak při sčítání v roce 1950 se jich zde nacházelo 143. Po prvotním začleňování a slučování v roce 1960 jich bylo při následném sčítání v roce 1961 napočítáno 94. Došlo tak k „zániku“ 49 obcí, z nichž nejvíce (celkem 4) jich bylo přiřazeno k sídlu Chleny. Naopak vznikla sloučením Malé a Velké Čermné obec Čermná n. Orl. a dále také Dlouhá Ves, jež byla až 1960 osadou Rychnova n. Kn. V 60. a 70 letech, tedy v době, kdy probíhala nejpočetnější integrace v rámci celé republiky, se počet obcí ve sledovaném okrese snížil pouze o čtyři, a to z 94 na 90. K dalšímu výraznějšímu spojování do větších sídelních celků došlo až na počátku 80. let, konkrétně v roce 1981, kdy „zaniklo“ 29 obcí a jejich počet se snížil na 61. Nejvíce z této integrace získalo Týniště n. Orl. a Rychnov n. Kn., k nimž byly připojeny 4 obce. (seznam postupné integrace obcí od 1960 viz příloha 32 a 33). Po revoluci a možnosti osamostatnění se však počet obcí rozrostl a ustanovil na čísle 83, a to až do roku 2007.

⁵⁴ *Malé obce – Sociologický přehled*. Ministerstvo vnitra ČR [online]. © 2004 [cit. 27. 2. 2012]. Dostupné z [www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/priloh_1.pdf>](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/priloh_1.pdf).

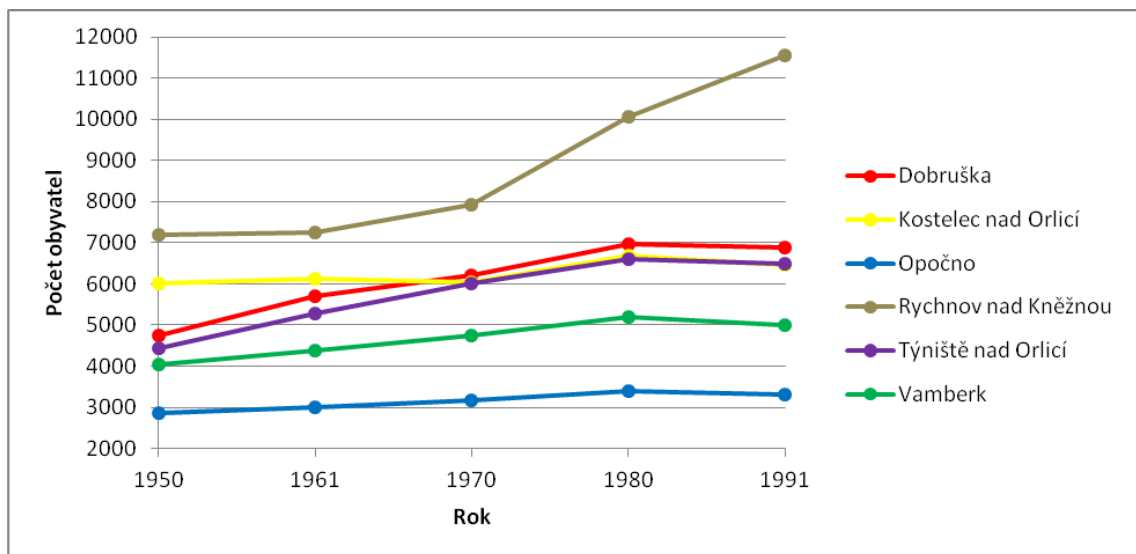
⁵⁵ Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 15.

⁵⁶ Informace poskytnuta Soka Rychnov n. Kn.

4.3.3 Města a komplexní bytová výstavba

Jak již bylo zmíněno, celé období socialismu je ve znamení růstu počtu obyvatel ve městech. Podíl městského obyvatelstva se ve sledovaném okrese mezi lety 1950 a 1991 zvýšil ze 46,7 % (tj. 35 064 obyvatel žijících ve městech z celkových 75 108 lidí žijících v okrese) na 58,3 % (45 929 ze 78 756). Výrazný nárůst zaznamenal především Rychnov n. Kn. jako centrum průmyslové výroby (strojírenské i textilní), značné zvýšení počtu obyvatel zaznamenala ale také Dobruška, Týniště n. Orl. či Vamberk.

Obr. 10: Vývoj počtu obyvatel ve vybraných městech okresu Rychnov n. Kn. v letech 1950-1991

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

Urbanistický vývoj byl ve městech v době socialismu ovlivněn nedostatečným přísunem investic, které byly směřovány především do průmyslové výroby. Bytová výstavba tak nebyla dostačující pro nově přichozí obyvatelstvo. Od 60. let minulého století ale vstupuje do socialistických měst již zmiňovaný nový charakteristický prvek, jenž měl tuto situaci změnit, a to sídliště. Ta se nestavěla pouze v socialistických zemích, i když je zřejmé, že hospodářské a politické podmínky byly v těchto zemích přímo vhodnými a vybízejícími k jejich rozvoji, ale stavba těchto komplexů budov v prvních desetiletích po druhé světové válce se uplatnila i ve Francii, Švédsku či sousední SRN. V kapitalistických zemích stavba sídlišť ustává již v 70. letech, zatímco v zemích Východního bloku dosahuje v tomto období vrcholu a končí až na počátku 90. let.⁵⁷

⁵⁷ HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka 2002, s. 274.

Důležitým aspektem je fakt, co sídlištní výstavba znamenala pro města, jak změnila jeho urbanistický vzhled a jak ovlivnila jejich následující rozvoj. Jako sídliště se označuje sídelní celek někde na okraji města, jenž je tvořený mnohpatrovými obytnými domy, které jsou téměř stejné a které jsou sestaveny z továrně vyrobených částí (nejčastěji panelů). Mezi domy je „země nikoho“, po níž jsou vedeny sídelní komunikace či pěší cesty a naopak se zde nelze setkat se zřetelně vymezenými veřejnými parky. Charakteristickým prvkem všech sídlištních bloků je tak uniformita, kterou posilovali stejné stavební prvky a obdobné prostorové řešení. Kvůli velkému množství obyvatel žijících na sídlištích docházelo v místech těchto bloků či jejich blízkosti také k budování veřejných staveb. Jednalo se zejména o školy, mateřské školy, jesle, obchody, garážové komplexy a ve větších městech taktéž např. stanice veřejné dopravy spojující obyvatele s centry měst.⁵⁸

Rozvoj sídlišť se nevyhnul ani okresu Rychnov n. Kn., kde se můžeme s tímto prvkem setkat téměř v každém městě. Postupně byla vystavěna sídliště v Týništi n. OrL. (sídliště Střed a U Dubu), ve Vamberku (Struha), v Dobrušce (Orlická, Za Univerzitou), v Rychnově n. Kn. (Trávník I, Trávník II, Draha), v Rokytnici v OrL. h. (1. máje) a v Kostelci n. OrL. Naopak od komplexů těchto budov byl ušetřen Borohrádek, Solnice a Opočno, v nichž došlo jen k jednotlivé výstavbě „paneláku“, avšak nikoliv k ucelenému bloku na okraji měst jako ve výše uvedených městech. Tuto tradiční socialistickou stavbu je možné pozorovat nejen ve městech, ale i v některých venkovských obcích (např. Bačetín). O výstavbě sídlišť a jejich umístění v daných městech pojednává kapitola 5 Vývoj jednotlivých měst.

Obr. 11: Sídlíště Za Univerzitou v Dobrušce **Obr. 12: Sídlíště Střed v Týništi n. OrL.**

Foto: vlastní sbírka

⁵⁸ HRŮZA, J.: *Vývoj urbanismu II*. Praha, ČVUT 1996, s. 323.

Fenomén panelových domů znamenal také obrovské zvýšení počtu bytů ve městech sledovaného okresu. V období 1946-1981 se postavilo ve všech městech 8 764 nových bytů, tedy o 322 % více než v letech 1920-1945, kdy bylo vybudováno 2 077 nových bytových jednotek. Nejvíce bytů se mezi lety 1946-1981 zřídilo v Rychnově n. Kn., a sice 2 076. Oproti předchozímu období (1920-1945) se počet nových bytů v okresním městě zvýšil o více než 440 %. Velký nárůst ale můžeme pozorovat i v Dobrušce, Týništi n. Orl., Kostelci n. Orl. či Vamberku (viz tab. 10). Většina panelových domů byla postavena stavebními bytovými družstvy a jednotlivými podniky pro své zaměstnance.

Tab. 10: Vývoj počtu nově postavených domů ve vybraných městech okresu Rychnov n. Kn.

město	do roku 1919	1920-1945	1946-1980	1981-1990
Dobruška	226	238	1 390	798
Kostelec n. Orl.	240	404	1 271	459
Opočno	209	181	490	254
Rychnov n. Kn.	335	384	2 076	1 620
Týniště n. Orl.	144	350	1 267	632
Vamberk	141	207	1 053	392

Zdroj: Český statistický úřad Hradec Králové: *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* [online]. © 2003 [cit. 28. 2. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/kraje/hk/stat_publ/r2003/sldb/13-5223-03/start.htm>](http://www.czso.cz/kraje/hk/stat_publ/r2003/sldb/13-5223-03/start.htm); vlastní zpracování

4.4 Specifika vývoje osídlení v oblasti bývalých Sudet

Velmi problematickou oblastí sledovaného okresu je pásmo Sudet, které zahrnuje příhraniční obce v Orlických horách. Výrazný zásah do sídelní struktury i otázky obyvatelstva v těchto obcích znamenaly dva řízené odsuny obyvatel. První odsun proběhl v říjnu 1938, po němž museli tuto oblast opustit občané české národnosti ve prospěch tehdejší Německé říše. Mnohem viditelnější zásah do kontinuity oblasti však znamenal druhý odsun, následující po druhé světové válce, který byl spojen s vystěhováním německého obyvatelstva. Tyto odsuny mj. způsobily úplné vysídlení oblasti Sudet, propad v zemědělství a dlouhodobý úbytek obyvatelstva, který nebyl vyrovnán ani organizovaným dosídlením obyvatel z československého vnitrozemí (hustota osídlení poklesla na 20 obyv./km²). Došlo i k úplnému zániku několika osad (např. osada Pastviny a V Lukách) nebo k částečnému zničení menších obcí a osad, po

kterých zbylo jen pár objektů (např. obec Vrchní Orlice, kde zůstalo 10 domů a kostel, osada Nemanice, kde zůstaly 2 domy).⁵⁹

Odsuny se ale dotkly i větších a významnějších obcí v pohraničí (viz tab. 11), ve kterých po roce 1960 žilo o dvě třetiny míň obyvatelstva než v roce 1930 a obdobný ukazatel je i v počtu domů. Mezi takto nejvíce postižené obce spadalo Deštné v Orl. h., Říčky v Orl. h., Zdobnice či zřejmě nejhůře postižené Orlické Záhoří. To bylo v roce 1930 jednou z největších příhraničních obcí (2 216 obyvatel a 530 domů) a velikostně srovnatelné např. s Opočnem. Během následujících 30 let však přišlo o 1 895 obyvatel, tedy o více než 85 %, a to zejména právě kvůli odsunu. Pokusů o jeho dosídlení proběhlo několik - nejprve se zde usadili českoslovenští obyvatelé z vnitrozemí, za nedlouho však byli vystřídáni azylovými exulanty z Řecka po porážce revoluce⁶⁰. Po jejich odchodu sem přišli občané romské komunity, kteří ale po vyčerpání osídlovacího příspěvku od státu odešli a chátrající neobydlené chalupy zde začala likvidovat armáda.⁶¹ Počet domů se tak snížil z 530 staveb na 86 (pokles o 83 %). Po tomto propadu se již Orlické Záhoří výstavby nových domů a přílivu obyvatelstva nedočkal a počet domů i obyvatel naopak postupně klesal až do současnosti, stejně jako u většiny pohraničních obcí.

Tab. 11: Vývoj počtu domů a obyvatel ve vybraných obcích v oblasti Sudet v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1930-1961

obec	počet domů			počet obyvatel		
	1930	1950	1961	1930	1950	1961
Deštné v Orl. h.	435	356	158	1 766	922	632
Liberk	724	562	231	2 718	792	816
Olešnice v Orl. h.	338	257	158	1 425	597	595
Orlické Záhoří	530	462	86	2 216	216	321
Rokytnice v Orl. h.	702	553	354	3 028	2 175	1 954
Říčky v Orl. h.	255	216	33	929	126	149
Sedloňov	274	200	117	1 140	557	438
Zdobnice	572	488	69	2 116	258	315

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.; vlastní zpracování

⁵⁹ Informace poskytnuta Soka Rychnov n. Kn.

⁶⁰ Na konci druhé světové válce v Řecku vypukla občanská válka mezi konzervativní částí řecké společnosti spolu s vojenskými jednotkami řecké vlády a revoluční částí vedenou komunistickou stranou. Konflikt trvající v letech 1944-1949 vyhráli i za podpory Velké Británie a USA konzervativci spolu s řeckou vládou.

⁶¹ Informace poskytnuta Soka Rychnov n. Kn.

4.5 Vývoj architektury v okrese

S vývojem prostorového uspořádání sídel souvisí velmi úzce i architektura. Je samozřejmé, že rozdílná situace nastává u větších sídel a venkovských obcí. Daleko výraznější zásahy do prostorové struktury i stavebního vzhledu zaznamenaly větší sídla. Největší změny, které se odehrávaly především na předměstích, přinesla v době industriální výstavba průmyslových podniků, dále rozvoj dopravní infrastruktury, a poté sídlišť v době socialismu (více viz výše). Naopak historická centra těchto sídel si udržela svoji podobu a jen výjimečně docházelo k rozsáhlým úpravám. Zachování historické centra dokazuje i vyhlášení celkem 4 městských památkových zón na území sledovaného okresu, a to v Dobrušce, Opočně, Rokytnici v Orł. h. a Rychnově n. Kn. Na druhé straně venkovská sídla neprodělala tak značné změny a můžeme zde sledovat téměř původní rozložení a často i zachování vesnické architektury.

Jak již bylo napsáno v kapitole 4.1.3 Prostorová struktura obcí, v okrese Rychnov n. Kn. převažují vesnice návesní a řadové, v horských oblastech pak obce s rozptýlenou nepravidelnou zástavbou. Vedle rozdílných půdorysů obcí je ale také patrný rozdíl v typu domu a jeho uspořádání, což bylo ovlivněno příslušností k dané oblasti. Zatímco západní část okresu Rychnov n. Kn. spadá do oblasti polabského (východočeského) domu, horská část se řadí mezi tzv. dům slezského pohraničí. Hranice mezi těmito oblastmi probíhala přibližně na linii Dobruška – Častolovice – Vamberk.⁶²

4.5.1 Polabský dům

Typ polabského domu se rozléhal především v polabské oblasti ve středních Čechách a do sledovaného okresu zasahuje do jeho západní rovinné části, čímž ovlivnil zdejší výstavbu domů.

V těchto nížinných krajích, pro něž je typické zemědělství a zejména pěstování obilí, byla základní hospodářskou jednotkou zemědělská usedlost s řadou hospodářských staveb určené k nejrůznějším funkcím. Střed usedlostí tvořil gotický trojstranný dvorec, kolem kterého jsou soustředěny polygonální (víceboké) stodoly a patrové sýpky.⁶³ Z obytných staveb jsou pro tuto oblast charakteristické přízemní roubené domy nejčastěji komorového typu - půdorysné schéma tak tvořila světnice, síň a hospodářská místnost sloužila jako komora. Dům býval často doplněn také tzv. černou

⁶² MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*. Praha, Academia 1980, s. 300.

⁶³ VAŘEKA, J. - FROLEC, V.: *Lidová architektura*. Praha, Grada Publishing 2007, s. 339.

kuchyní⁶⁴. Pro polabský dům byla také typická sedlová střecha a předsazená lomenice, velmi bohatě členěnou klasovitým skládáním. Od 2. poloviny 18. století dochází v této oblasti k postupnému pronikání zděného domu.

4.5.2 Dům slezského pohraničí

Dům slezského pohraničí se rozprostíral v celé české oblasti sousedící se Slezskem a Kladskem. Vykazoval návaznost především na lidový dům v polském Slezsku, ale na jednotlivých územích sledujeme několik regionálních variant. Území sledovaného okresu bylo nejvíce ovlivněno kladským domem.

Dům byl v těchto oblastech půdorysně mnohočlenný s průchozí síní a komorochlévního typu⁶⁵, jelikož zemědělství bylo v těchto horských a podhorských oblastech doprovázeno chovem dobytka. Domy byly zpravidla bez černé kuchyně, ale existovaly i výjimky, jako např. dochovaný dům s černou kuchyní stojící v Bačetíně (čp. 51).⁶⁶

Co se týče rozmístění jednotlivých budov, nedocházelo zde k jejich výrazné sevřenosti, ale obytné domy byly nadále propojeny se stájemi či chlévy a orientovány vždy gotizujícím štítem do ulice. Stavěly se zejména přízemní roubené stavby - široké a s vysokými střechami (až pětinasobek výšky přízemní zdi). Ty v horských oblastech sloužily především jako seníky. Všechny štíty domů slezského typu „vyrůstaly“ z plochy domovního průčelí do ostré špice a byly velmi jednoduše svisle bedněny, jen v některých případech docházelo ke klasovitě vyskládanému trojúhelníku pod vrcholem štítu.⁶⁷ Typickým příkladem domů s těmito štíty je Rokytnice v Orl. h. (viz obr. 13), kde se dochovaly dodnes a nacházejí se přímo na náměstí tohoto horského města. Tyto domy jsou ale charakteristické ještě jedním architektonickým útvarem, a sice čelním loubím, které bylo zejména v severovýchodních Čechách velmi používané. Loubí se stavělo před čelní stranu světnice, kterou se dům obracel do ulice. Zvětšil se tak prostor pudy, ale uspořádání obytné části zůstalo nezměněno. Mezi další města, kde se uplatnilo čelní loubí, patří Dobruška, Týniště n. Orl. či Solnice.

⁶⁴ více či méně uzavřený prostor v zadní nebo boční části domů s otevřeným komínem

⁶⁵ obydlí, v němž vedle světnice a síně byl třetí prostor rozčleněn na komoru a chlév

⁶⁶ MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*. Praha, Academia 1980, s. 303.

⁶⁷ VAŘEKA, J. - FROLEC, V.: *Lidová architektura*. Praha, Grada Publishing 2007, s. 281.

Obr. 13: Domy se štítů slezského typu nacházející se na náměstí v Rokytnici v Orl. h.⁶⁸

Foto: vlastní sbírka

4.5.3 Lidová architektura dnes

Stará roubená architektura se v celých východních Čechách přezdívala poměrně pozdě (masivně až v 1. polovině 19. století v duchu klasicismu), a proto se zde nachází velmi často dochované stavby tohoto druhu. Nejznámější oblastí lidového domů v rámci východních Čech je bezesporu Český ráj. Na tomto území mezi Turnovem, Železným Brodem a Jičínem docházelo na přelomu 18. a 19. století k výstavbě našich zřejmě výtvarně nejhodnotnějších dřevěných patrových staveb. Ty byly budovány z masivního roubení, bez podstávky a s profilovanými římsami kolem oken i dveří, pavlačemi a bohatými lomenicemi.⁶⁹

Co se týče okresu Rychnov n. Kn, zde se lidová architektura dochovala zejména v podhorských a horských vesnicích. Asi nejzachovalejší vesnicí v tomto ohledu je Bačetín. Vedle již uvedeného domu čp. 51, kde se dochovala černá kuchyně, patří mezi lidové stavby také budovy čp. 34, kde se nachází stará kovárna z roku 1834, a dále čp. 62, které je významné pro svůj zachovalý půdorys komoro-chlévského domu.⁷⁰ Mezi další vesnická sídla s podobně dochovanými stavbami náleží také např. Křivice či Deštné v Orl. h. (mapa dochovaných míst lidové architektury – viz příloha 18)

Lidovou architekturu lze sledovat nejen ve venkovských sídlech, ale i ve městech. Vedle již zmiňované Rokytnice v Orl. h., kde se dochovaly domy se štítů slezského typu a čelním loubím, je dalším klasickým příkladem rodný domek Františka Vladislava

⁶⁸ Zdroj: vlastní archiv autora

⁶⁹ ŠKABRADA, J.: *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha, Argo 1999, s. 177.

⁷⁰ VAŘEKA, J. - FROLEC, V.: *Lidová architektura*. Praha, Grada Publishing 2007, s. 125, 262.

Heka (F. L. Věka) nacházející se v Dobrušce. Tato velmi známá stavba z 18. století a hlavní cíl téměř všech návštěvníků, jenž stojí v Novoměstské ulici jen 50 metrů od historického centra města, je charakteristická svou dřevěnou pavlačí, šindelovou střechou s ozdobným štítem a bílou omítkou. Vnitřek domku je rozčleněn podle původních částí - nachází se zde jednak světnička s dobovým ručně malovaným nábytkem, dále pak navazuje kupecký krám a poslední částí je černá kuchyně.

Obr. 14: Rodný domek F. V. Heka v Dobrušce

Foto: vlastní sbírka

Mezi největší východočeské „speciality“ lidové architektury patří také dřevěné kostely. Nejstarší kostel celého regionu pochází z doby gotické, avšak nachází se mimo sledované území, a sice v Broumově.⁷¹ V okrese Rychnov n. Kn. je k vidění dřevěný kostel sv. Petra a Pavla stojící v Liberku. Tento jednolodní kostel pochází již z konce 17. století, ale od té doby prošel mnoha úpravami. Ta poslední, po které získal dnešní podobu, proběhla před první světovou válkou v roce 1914. Další dřevěnou stavbou je poutní kaple blahoslavené Panny Marie v Deštném v Orlických horách, jež byla postavena na počátku 19. století. Stejně jako kostel v Liberku prodělala kaple řadu změn, z nichž největší se odehrála v roce 1990. Jelikož po nezájmu komunistického režimu dlouho chátrala, musela tak projít novou kompletní výstavbou, která jí vrátila původní podobu.

⁷¹ ŠKABRADA, J.: *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha, Argo 1999, s. 177.

Obr. 15: Dřevěný kostel sv. Petra a Pavla v Liberku

Foto: vlastní sbírka

Obr. 16: Dřevěná poutní kaple blahoslavené Panny Marie v Deštném v Orl. horách

Lidová architektura má dnes již nejmenší zastoupení, co se týče venkovského bytového fondu. Jednoznačně převažují stavby vycházející z lidového domu, a to ať z domu polabského či z domu slezského pohraničí, ale samozřejmě již ve velmi pozměněné podobě podle trendů současného bydlení. Jedná se jak o úpravy vnější (fasáda, okna, střecha atd.), tak i vnitřní (uspořádání domu, sociální zařízení atd.). Vedle těchto staveb můžeme pozorovat také domy, které byly stavěny od 70. let minulého století a poté zejména od 90. let až do současnosti a které neměly žádné vazby a podobnosti s lidovým domem.

5 Vývoj jednotlivých měst

Stejně jako vesnice mají i města Rychnovska počátek především v kolonizačním období. Přesná data založení měst na sledovaném území ale nejsou známa. Jako nejstarší město je písemně uváděno Opočno, o němž je zmínka v Kosmově kronice již v roce 1068. Vznik a vývoj měst byl postupný a zpravidla vznikala, jak již bylo zmíněno, na obchodních stezkách a jejich křižovatkách, což mělo také vliv na jejich další rozvoj. V počátcích se totiž města nijak neodlišovala od ostatních obcí, ba naopak měla vesnický charakter. Postupně, i právě díky své poloze, však získávala dominantní postavení.

V současném okrese Rychnov n. Kn. se nachází celkem 9 měst. Jedná se o (sestupně podle počtu obyvatel) Rychnov n. Kněžnou, Dobrušku, Kostelec n. Orl., Týniště n. Orl., Vamberk, Opočno, Rokytnici v Orl. h., Solnici a Borohrádek.

5.1 Rychnov nad Kněžnou

Před vývojem samotného města je zapotřebí si říci také něco k jeho názvu, který dal jméno nejen městu ale i celému okresu. Vznik názvu je nejasný a nabízí hned několik možných původů. Řada badatelů tvrdí, že název Rychnov pochází z latinského jména Richenawe, tedy lesní újezd. Jiní historici se ale přiklánějí ke slovanskému původu, kdy naši předkové říkali lučinatému údolí v okolí lesů rajnava, což se v průběhu času přeměnilo na reichnava, richnava a následně na Rychnov. Jiný pohled ještě podává první obecní kronika města z roku 1836. Podle ní pochází jméno okresního města z němčiny – konkrétně ze spojení „auf der reichen Aue“, což v překladu znamená na bohaté nivě. Který z uvedených původů je správný nelze přesně určit, jisté ale je, že až do poloviny 19. století se užíval pouze název Rychnov a od poloviny 16. století je také možné se setkat s názvem Rychnov Soukenický, podle tradičního průmyslového odvětví.⁷²

Rychnov nad Kněžnou zaujal pozici ve zvláště krajinně na okraji předhůří Orlických hor, v údolí říčky Kněžny. Okresní město bylo založeno pány z Drnholce před polovinou 13. století (první písemná zmínka 1258) při kolonizaci podhůří Orlických hor, mj. pro kontrolu cesty vedoucí od Náchoda do Ústí nad Orlicí. Statut města získal Rychnov n. Kn. již v roce 1372.

⁷² STRÁŽNICKÁ, A. – ŠROM, J. – JUZA, J.: *Historie města Rychnova nad Kněžnou v datech*. Rychnov nad Kněžnou, Městský národní výbor a Okresní archiv 1988, s. 12.

Rychnov n. Kn. patří mezi typická lokační města, jejichž základ tvoří pravoúhlé obdélné náměstí a z jehož rohů vycházejí ortogonální ulice. Jejich struktura není zcela pravidelná a je doplněna dalšími dvěma ulicemi vycházející z delších stran. Od počátku města je doložena existence hradu a sídliště s farním kostelem Panny Marie (nyní sv. Havla). Téměř po celé období středověku bylo město neopevněné a tvořila jej zástavba domů při náměstí. To se změnilo za vlády Pernštejnů v 15. a 16. století, kdy bylo vystavěno tzv. nové město, jehož jádrem se stalo Nové náměstí (dnes Poláčkovo). Největší rozmach ale nastal až za panování Trčků z Lípy a následně Kryštofa st. Wettengela (1587-1602), který si Rychnov n. Kn. zvolil za své sídlo. V této době bylo postaveno nejen několik renesančních staveb (např. zámek, nová radniční budova, kostel Nejsvětější Trojice či panský pivovar), ale především se rozrůstala předměstí. Jednalo se o předměstí Solnické, Městské Habrové, Na Trávníčku, Na Láni a Dubinka. Rozvoj Rychnova n. Kn. zabrzdila třicetiletá válka a následný velký požár v roce 1652, i přesto se zde ale nacházelo v roce 1654 z celkových 237 domů jen 49 pustých.⁷³ Do roku 1713 se počet domů zvýšil na 300, a to především díky pánům z Kolowrat, kteří získali město v roce 1640 a zahájili jeho velkou přestavbu, během níž se orientovali hlavně na novou zámeckou rezidenci v barokním stylu. Zástavba nových domů byla převážně dřevěná, ale můžeme se často setkat i s domy kamennými. Počet domů se od roku 1713 do roku 1843 rozrostl na 612.⁷⁴ Rychlý rozvoj města od 18. století byl spjat také se soukenickou výrobou.

Od 30. let 19. století je ruční tkalcovství nahrazováno strojní výrobou a postupně jsou stavěny i menší továrny, město ale až do roku 1890 stagnovalo a počet obyvatel klesal. Přesto ještě před polovinou 19. století začala částečná modernizace města, v rámci níž můžeme pozorovat např. nahrazování dřevěných domů zděnými novostavbami, vydláždění náměstí, zazdění podloubí či výstavbu kamenné kašny. Nový rozvoj města lze sledovat od 80. let 19. století, kdy zde vzniklo několik veřejných budov (školy, nemocnice) a nový impulz znamenalo také zavedení železnice. Po první světové válce započal také výrazný stavební rozvoj, a to převážně rodinných domků na předměstích východně a severovýchodně od města. Během 20. a 30. let minulého století jich přibývalo více než 300.

⁷³ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl. Praha, Libri 2004, s. 516.

⁷⁴ STRÁŽNICKÁ, A. – ŠROM, J. – JUZA, J.: *Historie města Rychnova nad Kněžnou v datech*. Rychnov nad Kněžnou, Městský národní výbor a Okresní archiv 1988, s. 34.

Obr. 17: Sídliště Trávník v Rychnově n. Kn. Obr. 18: Náměstí v Rychnově n. Kn.

Foto: vlastní sbírka

Rozkvět města pokračoval i po druhé světové válce. Nejprve docházelo k rozvoji průmyslových zón kolem nádraží (v jižní části města) a v 60.-80. letech dominovala panelová zástavba. V roce 1957 byla nejprve započata stavba sídliště u nemocnice v severní části města, v 60. a 70. letech pak následovalo vybudování několika družstevních domů v ulicích Sokolovské, 5. května a Janáckově. V roce 1975 byla dokončena stavba sídliště Trávník I (313 bytových jednotek) a o tři roky později došlo k dostavění sídliště Trávník II (513 bytů), oboje situované na západním okraji Rychnova n. Kn. Ve východní části bylo ještě v roce 1983 postaveno sídliště Draha (432 bytových jednotek).⁷⁵ Paneláková zástavba se ale postupně rozšířila i do jeho historických částí. Celkově stoupl počet domů v době socialismu z 1 359 v roce 1950 na 1 596 v roce 1991. Velký zásah do struktury města znamenal silniční průtah, který byl veden souběžně se železniční tratí a došlo tak k nabourání předměstí Solnického, Na Trávníku a Dubinka.

5.2 Dobruška

Dobruška leží nad soutokem Brtevského a Zlatého potoka v těsném podhůří Orlických hor. Archeologické nálezy potvrzují přítomnost člověka na tomto území od nejstarších dob, bezpečně je však lidské osídlení dokázáno od doby bronzové, což prokazují zbytky lužického hradiště v lese Chlumu. Samotné město se vyvinulo z tržní osady Lešno (někde uváděn název Leštná), která vznikla nejspíše v první polovině 11. století na

⁷⁵ STRÁŽNICKÁ, A. – ŠROM, J. – JUZA, J.: *Historie města Rychnova nad Kněžnou v datech*. Rychnov nad Kněžnou, Městský národní výbor a Okresní archiv 1988, s. 68-75.

křižovatkou důležitých obchodních stezek, a to Kladsko-polské a Trstenické (viz obr. 5 v kapitole 4.1.2, str. 25).

Tato poloha nesporně ovlivnila vývoj Dobrušky, která se pravděpodobně ještě do období vnitřní kolonizace ve 13. století stala městem. První zpráva o městě Dobrušce pochází ale až z roku 1320, kdy bylo vydáno tzv. Mutinovo narovnání⁷⁶. Z tohoto dokumentu je patrné, že Dobruška zde již jistou dobu stála a dokonce byla obehnaná hradbami se čtyřmi branami a jednou či dvěma brankami. Uvnitř hradeb se nacházela dvě pravoúhlá náměstí (Velké a Malé), která sloužila jako tržiště. Dominantou města zůstal až do 16. století románský a později gotický kostel Panny Marie a sv. Václava, který byl také opevněn a stál mimo městské hradby. V roce 1565 byla postavena uprostřed náměstí (z bezpečnostních protipožárních důvodů mimo souvislou zástavbu) renesanční radnice, dominantní stavba Dobrušky do dnešní doby. Po velkém požáru v roce 1565 se pravděpodobně místo staveb dřevěných objevují alespoň v přízemí domy kamenné a po tomto roce již nejsou předpokládány větší změny ve struktuře města.⁷⁷ Naopak již od středověku (kdy bylo ve vnitřním městě 61 domů a dalších 51 mimo hradby) se rozvíjela předměstí. Rychlý nárůst počtu domů je pak zaznamenán od 1. poloviny 18. století, kdy se stavěly domy převážně podél komunikací na předměstích – ve směru na Solnici a Nové Město nad Metují. V tomto století byla také východně od náměstí vymezena židovská čtvrť a v roce 1721 postavena synagoga.

Výraznou změnu dal městu požár v roce 1806, po kterém byly zbořeny městské brány a zbytky hradeb, což umožnilo další rozvoj Dobrušky, jenž trval až do poloviny 19. století. Poté nastala stagnace a nový stavební růst začal až po první světové válce. Tehdy dominovala především rodinná zástavba zaplňující nezastavěné prostory klínů mezi komunikacemi, a to hlavně v západní, jihozápadní části města a došlo i k doplnění intravilánu Dobrušky a Pulic. Mimo rodinné domy vznikaly v době první Československé republiky také menší průmyslové podniky situované především směrem k nádraží. Po druhé světové válce začíná v 50. letech v jihovýchodní části v Solnické ulici stavba největšího sídliště (Za univerzitou, Orlická) v Dobrušce, které bylo dokončeno v roce 1977 s 258 bytovými jednotkami. V 70. letech také začíná budování sídliště Belveder, zástavba rodinných domů Na Budíně a v roce 1980 taktéž

⁷⁶ v tomto dokumentu bylo městu Dobrušce potvrzeno právo várečné a robotní povinnosti dobrušských měšťanů byly převedeny na peněžité dávky

⁷⁷ PTÁČEK, J.: *Dobruška a Opočno*. Praha - Litomyšl, Paseka 2008, s. 28.

na Šubertově náměstí.⁷⁸ Velký význam pro podobu Dobrušky znamenal východní silniční obchvat, který ulehčil městu od dopravy a zamezil výraznějším demolicím ve vnitřním jádru města.

Obr. 19: Náměstí s radnicí v Dobrušce

Obr. 20: Sídliště Orlická v Dobrušce

Foto: vlastní sbírka

5.3 Kostelec nad Orlicí

Kostelec n. Orl. se nachází na vysokém strmém hřebeni severně od protékající Divoké Orlice. Toto město je považováno za jedno z nejstarších středisek podhorské oblasti, ale poprvé je písemně zaznamenáno až v roce 1303, kdy byl zmíněn zdejší kostel sv. Jiří. Z roku 1330 je dochována zpráva, která dokazuje, že v tehdejší době měl Kostelec n. Orl. statut městečka a byl obehnan hradbami s dvěma bránami. Půdorys ovlivněný terénem měl protáhlý tvar, jehož základ tvoří dlouhá ulice rozšiřující se do nepravidelného náměstí.

Od 16. století je již Kostelec n. Orl. uváděn jako město, čemuž odpovídala i jeho velikost. Rozrůstala se především předměstí, jelikož vnitřní město bylo svíráno hradbami. I přesto před třicetiletou válkou čítal Kostelec n. Orl. již 173 domů a v 17. století zde byl také založen Panský dům (později rozšířen na tvrz a následně jezuitskou rezidenci) a Zámeček v Malém dvoře. Velký rozmach tohoto města vyvrcholil v roce 1638, kdy stal se sídlem samostatného panství a opustil tak panství potštejnské. Rozmach byl ale zastaven požáry v letech 1668 a 1777, které měly pro město ničivé následky, jelikož jeho zástavba byla z větší části dřevěná. Ke konci 18. století dostalo město novou dominantu, kterou se stal dvouvěžový chrám sv. Jiří. Od druhého požáru (1777) až do poloviny 19. století se Kostelec n. Orl. výrazně rozrůstal, a to především

⁷⁸ MATOUŠ, V.: *Dějiny Dobrušky v datech*. Dobruška, Městský úřad Dobruška 1994, s. 143-158.

na předměstích kolem jednotlivých cest. Největší nárůst domů zaznamenala jihozápadní strana města při borohrádecké cestě. Počet domů se ve městě mezi léty 1790 a 1843 zvýšil z 298 na 417.⁷⁹ V tomto období došlo ještě k vybudování koželuzny, nové silnice směřující do Hradce Králové a také nového zámku ve velkém parku na západě města.

Obr. 21: Náměstí v Kostelci n. Orl.

Foto: vlastní sbírka

Obr. 22: Sídliště v Kostelci n. Orl.

Ve 2. polovině 19. století město nadále rostlo, ale největší urbanistický rozvoj nastal až od 90. let, kdy začíná výstavba veřejných budov kolem hlavní třídy od Hradce Králové. Od počátku minulého století začíná převažovat rodinná výstavba, a to zejména ve východní části města, kde vznikla vilová čtvrť mezi železnicí a dnešní silnicí I. třídy č. 11, a dále pak v severní části města, kde před tímto rozvojem zástavba prakticky neexistovala. Vznikla zde tak pravidelná pravoúhlá ulicová síť s vilovými domy. Novou zástavbu můžeme pozorovat i v části Na Skále ležící západně od centra Kostelce n. Orl. Období po druhé světové válce je především ve znamení výstavby nového předměstí 5. května, které bylo situované východně od jádra města a které bylo z velké části tvořeno panelovými domy.⁸⁰

5.4 Týniště nad Orlicí

Město Týniště n. Orl. se rozkládá v ploché Orlické tabuli nad soutokem Divoké a Tiché Orlice. O původu tohoto města se toho ví velmi málo. První písemná zmínka pochází z roku 1361 a je zřejmé, že v té době již existovala základní sídelní struktura tohoto městečka (statut města získalo až v roce 1914), ale o roku založení lze pouze spekulovat.

⁷⁹ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Praha, Libri 1998, s. 93.

⁸⁰ Tamtéž.

Základ městečka tvořilo velké trojúhelníkové tržiště, které bylo dáno vidlicí cest, jež tudy vedly. Celé městečko bylo během 15. století dvakrát vypáleno – nejprve během husitských válek a poté v roce 1470 v rámci česko-uherské války. V 16. století bylo nakrátko přebudováno na panské sídlo (poté opět náleželo k Častolovickému panství) a v jeho rámci byla postavena i tvrz. V roce 1615 znovu úplně vyhořelo a další katastrofa přišla v následující třicetileté válce. Po jejím skončení zde stálo celkem 59 domů, z toho 32 pustých. Následoval ale velký rozvoj města, kdy byla postavena nová radnice, kostel se zvonicí a především začala výstavba nových domů, jejichž počet se do roku 1719 vyšplhal na 143. Prudký růst pokračoval i nadále a v roce 1836 tu stálo již 285 staveb.⁸¹ Zástavba, která se omezovala především na náměstí a ulice vedoucí do náměstí, byla i tehdy dřevěná, což vytvořilo z Týniště n. Orl. neobyčejně malebné městečko. Co se týče počtu obyvatel, i zde můžeme sledovat velký nárůst po třicetileté válce. Zatímco v roce 1713 zde žilo 420 obyvatel, v roce 1843 se jednalo o 1 847 lidí.⁸²

Mírný růst města pokračoval i po polovině 19. Století, přičemž významný impulz znamenalo pro Týniště n. Orl. zavedení železnice v 70. letech, kdy se stalo největším železničním uzlem sledovaného okresu (viz kap. 4.2.2). Vedle rozvoje města se v období před první světovou válkou kladl důraz také na modernizaci stávající zástavby. Postupně tak mizela maloměstská malebnost, kterou vystřídaly novorenesanční stavby, a výraznou proměnou prošlo i náměstí, kde byla rušena podloubí a na jižní straně byla vybudována škola. Kvůli rozvoji byly rušeny uvnitř města také rybníky, které byly vypouštěny a po vysušení byly jejich prostory postupně zastavěny.⁸³

Největší rozkvět zaznamenalo město v 1. polovině 20. století, kdy se počet domů zdvojnásobil a dále rostl i počet obyvatel. Rozšiřuje se hlavně přednádražní čtvrť mezi hradeckou ulicí a nádražím, dále čtvrtě Bělidla a Sítiny. Krom rodinných domů jsou budovány i veřejné stavby jako např. kino nebo sportovní stadion. Průmyslová výroba se v tomto období koncentrovala po obou stranách nádraží. Stavba rodinných domů pokračovala i po roce 1945 a v 60. letech začala na nejsevernější části města stavba sídliště U Dubu, která byla podmíněna především založením velkého podniku Elitex. Ten nechal vybudovat několik panelových domů, ve kterých se nacházelo 212 bytových jednotek. Výstavba v této části Týniště n. Orl. ale pokračovala dále a nakonec zde bylo ubytováno téměř 3 000 obyvatel. Panelová zástavba se po roce 1982 rozšířila i do staré

⁸¹ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VII. díl. Praha, Libri 2008, s. 785.

⁸² Tamtéž.

⁸³ KOLDINSKÝ, L. a kol.: *Týniště nad Orlicí, město v lesích*. Týniště nad Orlicí, Město Týniště nad Orlicí 2002, s. 172.

části města, kdy v ulici T. G. Masaryka po zbourání starých domů vyrostlo sídliště Střed. Stejně jako u Dobrušky měl velký význam pro zachování historické urbanistické části jižní silniční obchvat dokončený v roce 1983.⁸⁴

5.5 Vamberk

Toto město zaujalo pozici v nejzazším jihovýchodním cípu Orlické tabule a bylo založeno v rámci kolonizace oblasti kolem Divoké Orlice. Nejstarší písemná zmínka o Vamberku, původně zvaném Waldenberg, je z roku 1341. Již od nejstarších dějin měl Vamberk statut městečka, které bylo opevněno (na jižní a východní straně opukovou zdí a na severu dřevěným hrazením) a přiléhalo od východu k vamberskému hradu s kostelem. Hrad byl pravděpodobně založen společně s městečkem, které se ale v 15. století oddělilo jako samostatné panství. Vamberk tak plnil funkci opevněného předhradí.

Samotné městečko mělo půdorys protáhlého lichoběžníku, do kterého vedlo několik cest z různých směrů. Velmi dlouhou dobu, až do poloviny 17. století, byl Vamberk omezen pouze na plochu uvnitř opevnění. Co se týče předměstí, tak v 16. století existovalo pouze Zářečí doložené v roce 1534. V roce 1654 stálo v celém městečku pouze 53 domů, z toho 5 pustých. Od poloviny 17. století ale zažívá Vamberk velký rozkvět, a to díky majitelce města Magdaleně Grambové, která zde zavedla ze své nizozemské vlasti paličkování krajek.⁸⁵ Za její vlády dochází k výstavbě nových domů a bylo založeno předměstí Nové Domy, které přiléhalo k východnímu okraji Zářečí. V roce 1680 vykazoval Vamberk již 83 domů, ale následně se růst až do poloviny 18. století zastavil. V tomto období stojí za zmínku pouze výstavba nového barokního kostela sv. Prokopa v letech 1712-1714, který nahradil kostel dřevěný. Největší růst města a hlavně jeho předměstí kolem celého obvodu je zaznamenán od 2. poloviny 18. století, kdy se zde nacházelo 85 domů. O necelých 100 let později, v roce 1843, tu již stálo 376 staveb.⁸⁶ Za tímto velkým rozmachem města stojí hlavně již zmiňovaný rozvoj řemesel.

Ve 2. polovině 19. století město stagnovalo a procházelo modernizací, během níž byly dřevěné domy nahrazovány novorenesančními zděnými stavbami. Od roku 1889

⁸⁴ KOLDINSKÝ, L. a kol.: *Týniště nad Orlicí, město v lesích*. Týniště nad Orlicí, Město Týniště nad Orlicí 2002, s. 236-266.

⁸⁵ KRÁL, F. J.: *Paměti města Vamberka nad Zdobnicí*. Praha, Vamberk nad Zdobnicí, Obec města Vamberka nad Zdobnicí 1927, s. 70.

⁸⁶ Tamtéž, s. 70-71.

zažila největší rozmach průmyslová výroba, kdy zde během následujících let bylo založeno několik továren, především tkalcovských a byla zprovozněna železnice z Doudleb n. Orli přes Vamberk do Rokytnice v Orli. h. To se projevilo i větším růstem počtu obyvatelstva na počátku minulého století. Do druhé světové války se město rozrůstalo zejména na jihu podél silnice do Potštejna a poté na jihovýchodě, kde na styku Žamberské, Kollárovy, Jiráskovy a nové Palackého ulice vzniklo nové náměstí Dr. Lützowa. Pro další vývoj Vamberka bylo důležité založení velké strojírný v roce 1938.⁸⁷

Značný vývoj lze pozorovat po druhé světové válce, kdy jako jedno z nejprůmyslovějších měst oblasti zažívá velkou bytovou výstavbu. Ta se nejprve rozrůstala ve východní části v okolí Kollárovy ulice a od 60. let následovala panelová výstavba na jihovýchodě po obou stranách Jiráskovy ulice a také jihovýchodně od náměstí, kde vzniklo sídliště Struha. Dále se rozrůstaly i průmyslové areály (strojírenské a potravinářské) okolo železnice.

5.6 Opočno

Opočno se rozkládá nad jižní větví Zlatého potoka nedaleko Dobrušky. Osídlení města spadá do doby bronzové, avšak první písemná zmínka pochází z roku 1068, kdy Kosmas ve své kronice zaznamenává hrad Opočen, kde se sešel zemský sněm. Původ hradiště stojící na místě nynějšího zámku sahá pravděpodobně do období Slavníkovského knížectví. Významné bylo pro Opočno 14. století, kdy zde byl založen opevněný gotický hrad a přiléhající podhradní městečko. Uvnitř se nacházelo polookrouhlé (Malé, dnes Trčkovo) náměstí, kolem něhož byly postaveny jednopatrové domy. Největším problémem městečka byl stísněný prostor, což mělo za důsledek postavení farního kostela Nanebevzetí Panny Marie mimo hradby.⁸⁸

Rozvoj městečka byl od samotného počátku omezen existencí tržního centra Dobrušky, jež byla sídlem celého panství a vzdálena necelé 4 kilometry. Nepříjemné důsledky přinesly pro Opočno husitské války, které znamenaly dobytí hradu a poškození i samotného městečka. Od poslední třetiny 15. století nastává jeho výrazná přestavba, která je spojena zejména s panským rodem Trčků z Lípy. Tato přestavba se týkala hlavně gotického hradu a Trčkova náměstí. To bylo rozšířeno a byly zde přestavěny domy a postaven trojlodní kostel Nejsvětější Trojice (sloužil jako pohřební

⁸⁷ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VIII. díl. Praha, Libri 2011, s. 86.

⁸⁸ PTÁČEK, J.: *Dobruška a Opočno*. Praha - Litomyšl, Paseka 2008, s. 33.

místo pro rod Trčků z Lípy). Asi největší změnu ale zaznamenal gotický hrad, který byl přebudován na renesanční zámek a stal sídlem Trčků z Lípy. Na počátku 17. století bylo v rámci zámku zahájeno budování velké okrasné zahrady s patrovým letohrádkem severozápadně od města. Tato přestavba města si vyžádala i nové opevnění, které bylo vybudováno do poloviny 17. století a které v sobě již ukrývalo i farní kostel.⁸⁹

Další rozvoj města nastal ve 2. polovině 17. století, již pod vedením nového rodu – Colloredo. Za jejich vlády byl nejprve mezi léty 1673 a 1677 vybudován kapucínský klášter, na počátku 18. století došlo k rozšíření města o nové (Velké, dnes Kupkovo) náměstí, které přiléhalo k novému městskému opevnění. Toto náměstí mělo trojúhelníkový tvar a kolem něho byly postaveny panské domy a na jižní straně také masné krámy. V průběhu 18. století byl ještě zastavěn prostor mezi oběma již nefunkčními fortifikacemi (obě zbourány až v 19. století) a také prostor obou opočenských předměstí – Švamberka a Štefanky.

Obr. 23: Zámek Opočno

Foto: vlastní sbírka

Obr. 24: Kupkovo náměstí v Opočně

Rozvoj městečka byl v téměř celém 19. století velmi pomalý, větší rozkvět zaznamenalo až po zavedení železnice v 70. letech, a to i přesto že nádraží bylo umístěno 2 kilometry západně od města poblíž cukrovaru. Od 80. let docházelo k zastavování ulice směrem k Jaroměři (dnešní Nádražní) po obou stranách rodinnými a menšími činžovnými domy. Průmyslové podniky zde byly zakládány až v době první Československé republiky, a to především v ulici směrem k nádraží (mlékárna aj.) a na jižním okraji města. V období socialismu pokračoval stavební rozvoj, byl postaven panelový dům v severní části města v ulici Mírová, moderní hotel Opočno a nadále probíhala i zástavba domů v severní a západní části města. Vedle toho můžeme

⁸⁹ PTÁČEK, J.: *Dobruška a Opočno*. Praha - Litomyšl, Paseka 2008, s. 36.

pozorovat v této době také řadu drobných úprav na Kupkově náměstí, např. zbourání staré kovárny či přestavbu skleníku na samoobsluhu.⁹⁰

5.7 Rokytnice v Orlických horách

Rokytnice v Orlických horách leží v širokém podhorském údolí říčky Rokytenky, podle které dostalo také název. Toto město bylo založeno na přelomu 13. a 14. století v rámci kolonizaci širšího podhůří Orlických hor. Poprvé je zmiňováno v roce 1318, kdy byla vypálena pány z Rychmberka (Limberka) a stala se až do roku 1487 součástí rychnovského panství.⁹¹

Od založení byla Rokytnice v Orl. h. typickou dlouhou údolní vsí s rozvolněnou zástavbou a od počátku se zde pravděpodobně nacházel i farní kostel. Jako ves se Rokytnice v Orl. h. zmiňuje ještě v roce 1454, kdežto v roce 1545 je výslovně uváděno městečko a ves. Z toho je patrné, že v případě Rokytnice v Orl. h. se postoupení na městečko nemohlo uskutečnit formou povýšení, ale muselo dojít k nové městské lokaci.⁹² Na konci 15. století tak bylo vedle vsi lokalizováno městečko s nepravidelným obdélníkovým náměstím. Farní kostel se následně ocitl v severovýchodním koutu nového náměstí a dosavadní ves se rozdělila na 2 části, a to na nynější Prostřední a Dolní Rokytnici v Orl. h. Až v roce 1854 byly všechny části sloučeny a obec získala statut města.

Teprve po roce 1548 došlo k výstavbě tvrze, která zde ovšem nestála dlouho a na přelomu 16. a 17. století byla přebudována za Kryštofa Mauschwitze na velký renesanční zámek. V této době byl také postaven nový farní kostel Nejsvětější Trojice. I přestože v téhle době městečko prosperovalo, nedocházelo k rozvoji ohledně zástavby nových domů a v roce 1627 se zde nacházelo pouze 21 usedlostí. Po požáru v roce 1661, kdy celé městečko vyhořelo, začala nová výstavba, která byla i v této době stále dřevěná a typická pro pohraničí, tedy přízemní domky s bedněnými štíty a loubím řazené těsně vedle sebe. Velmi důležité bylo pro Rokytnici v Orl. h. obnovení činnosti zdejší sklárny a o něco starší papírny, jež znamenaly příliv obyvatelstva za prací a tudíž výstavbu dalších domů. Jejich počet se od roku 1713 do roku 1843 více než

⁹⁰ RATHOUSKÝ, V. – LIKOVSKÝ, Z.: *Opočno 1068-2000*. Praha, Výzkumný ústav pivovarský a sladařský 2006, s. 161-178.

⁹¹ Rokytnice v Orlických horách: *Historie města* [online]. © 2011 [cit. 27. 11. 2011]. Dostupné z [www: <http://www.rokytnice.cz/index.php?id=4030&lang=cze>](http://www.rokytnice.cz/index.php?id=4030&lang=cze).

⁹² KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl. Praha, Libri 2004, s. 369.

zdvojnásobil – ze 160 na 377 staveb.⁹³ Zástavba byla situována především podél jižní a západní tranzitní ulice.

Od poloviny 19. století začíná počet obyvatel stagnovat a od 90. let dokonce soustavně klesat, což nezměnilo ani zavedení železnice v roce 1906. Naopak se ale začala proměňovat zástavba, kdy dřevěné domy byly nahrazovány jednopatrovými domy. V době druhé světové války, kdy Rokytnice v Orł. h. byla zabrána německým obyvatelstvem, začala bytová výstavba v severní části města. Po odsunu Němců v roce 1945 bylo město zpočátku ochromeno, brzy ale začala nová výstavba. Nejprve se jednalo o rodinné domy, které od 70. let byly nahrazeny panelákovými domy. Ty se rozšířily nejdříve mezi nádražím a náměstím, kde vzniklo velké sídliště 1. máje, a dále také v ulicích severně od náměstí.

Obr. 25: Sídliště 1. Máje v Rokytnici v Orł. h. Obr. 26: Náměstí v Rokytnici v Orł. h.

Foto: vlastní sbírka

5.8 Solnice

Město Solnice se nachází na zvlněné krajině Orlické tabule v předhůří Orlických hor. Městem protéká potok Bělá, jenž rozděluje město na 2 části, a to pravobřežní, kde se nachází náměstí, a levobřežní, ve které tvoří dominantu kostel na výrazné vyvýšenině. Solnice vznikla na přelomu 13. a 14. století na důležité cestě táhnoucí se pod Orlickými horami z Náchoda přes Dobrušku do Rychnova n. Kn. a dále na jih. Díky této lokaci získala Solnice pravoúhlý půdorys a jako městečko se uvádí již v první písemné zmínce z roku 1321. Roku 1386 pak byla povýšena na město.

Základ půdorysu města tvořila již zmiňovaná dálková středověká cesta, ke které bylo připojeno čtvercové tržiště, do jehož koutů vedly další ulice. Solnice byla založena

⁹³ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl. Praha, Libri 2004, s. 369.

jako neopevněné městečko a opevnění získala až v pozdější době. Není ovšem známo, jakou formu opevnění mělo a kdy bylo postaveno, většinou se však uvádí doba mezi 14. a 16. století.⁹⁴ Právě poslední třetina 16. století znamenala pro Solnici velký zlom ve vývoji města, kdy zde byla vybudována tvrz a hospodářská část v čele s pivovarem. Toto prosperující období města bylo ale brzy ukončeno třicetiletou válkou, po které se zde nacházelo 160 domů, ale z toho 75 pustých. Následovala obnova města, která byla převážně dřevěná a byla dokončena na počátku 18. století. Největší rozvoj pro město ale znamenal přelom 18. a 19. století, kdy se výrazně rozrostla zástavba, a to především v severovýchodní části ve směru na Kvasiny a levobřežní oblasti podél silnice do Rychnova n. Kn. Počet domů se ze 154 v roce 1757 zvýšil na 268 obydlí v roce 1843.⁹⁵

Ve 2. polovině 19. století rozvoj Solnice stagnoval a nový impulz znamenalo až zavedení železnice v roce 1893 z Rychnova n. Kn. V 1. polovině minulého století vznikla nová čtvrť s rodinnými domy v severní části města, a dále můžeme novou zástavbu sledovat také na jižním a západním okraji Solnice. Co se týče průmyslové výroby, ta byla situována pouze na jihu a jihozápadě, kde stála tkalcovna a kožedělná továrna. Výstavba nových domů, která po roce 1945 nadále pokračovala, byla podmíněna otevřením automobilky v sousedních Kvasinách ještě před druhou světovou válkou a jejím následným rozšířením (viz kapitola 4.2.3.1). Nové sídliště tak vyrostlo v severní části (východně od meziválečné čtvrtě), nové bloky domů byly postaveny také v jižní a severozápadní části.

5.9 Borohrádek

Toto nejmenší město v okrese Rychnov nad Kněžnou leží v rovinném terénu při levém břehu řeky Tiché Orlice. Poprvé je připomínáno roku 1342 jako městečko s tvrzí, která nesla název Hrádek. Když se k tomu přidal původní název obce – Bor (podle rozsáhlých borových lesů, mezi kterými se město nachází), vznikla složenina dávající jméno současnému městu.

Samotné městečko (statut města získal Borohrádek až v roce 1971) vzniklo pravděpodobně jednorázovou lokací. Ve středověku se zde nacházelo nevelké obdélníkové náměstí a vedle vodního příkopu, který chránil jak městečko, tak i tvrz, není vyloučena ani existence někdejšího opevnění prostší formou. Po celý středověk se

⁹⁴ Město Solnice: *Historie města* [online]. © 2011 [cit. 29. 11. 2011]. Dostupné z [www: <http://www.solnice.cz/?q=historie_mesta>](http://www.solnice.cz/?q=historie_mesta).

⁹⁵ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl. Praha, Libri 2004, s. 804.

muselo toto městečko vyrovnat s absencí farního kostela, který zde byl postaven až v 16. století. Borohrádek zůstával až do poloviny 18. století velmi malým městečkem, což dokládá i počet domů v roce 1654, který čítal pouze 23 staveb. Zlom nastal od 2. poloviny 18. století, kdy se do 30. let 19. století zvýšila zástavba téměř na šestinásobek – z 37 domů v roce 1757 na 214 domů v roce 1843. Velký impulz k dalšímu rozvoji znamenalo zprovoznění železnice v roce 1875, kdy se začala rychle rozvíjet průmyslová výroba, která byla převážně situována právě kolem nádraží. Růst Borohrádku pokračoval až 60. let 20. století, a to převážně podél silnic do Týniště n. Or. a Chocně.⁹⁶

5.10 Shrnutí společných a rozdílných rysů vývoje u jednotlivých měst

Ve vývoji měst lze pozorovat několik společných i rozdílných rysů. Jak již bylo několikrát zmíněno, řada měst byla založena na starých obchodních cestách či jejich křižovatkách. To se promítlo i do jejich půdorysu, jelikož střed města pak tvořila právě jedna či více stezek a způsobily jeho nepravidelný tvar. Mezi města s tímto půdorysem náleží např. u Kostelce n. Or. nebo Týniště n. Or. Naopak města založená mimo tyto stezky či silnice, tzv. na zeleném drnu, mají pravidelný půdorys náměstí. Mezi tato sídla patří např. Rychnov n. Kn. nebo Rokytnice v Or. h. Následná zástavba se rozvíjela především kolem náměstí či kolem příjezdových cest. Rozvoj několika měst ve středověkém i raně novověkém období přerušil požár, který tehdejší dřevěnou zástavbu vždy značně porušil.

Velký zásah pro všechna města znamenalo zavedení železnice, po kterém dochází k rozvoji průmyslové výroby, situované často kolem nádraží. Vedle těchto zásahů se rozvíjí v industriální době u všech měst také předměstí a začíná postupná modernizace - mizí dřevěná zástavba, dochází k bourání zbytků hradeb, přebudování náměstí, výstavbě nových veřejných budov (spořitelny, kina, ...) i dalším úpravám. Tyto proměny pokračují i v období první Československé republiky. Naopak v době socialismu procházejí města stagnací a začínají upadat do typické uniformity a šedi. K tomu přispívá i charakteristický prvek v této době, a sice panelové domy, které byly ve většině měst stavěny ve stejných blocích v jejich okrajových částech, někde se však rozšířily i do jejich středu. Urbanistický rozvoj měst v jednotlivých obdobích je pro lepší názornost zachycen také graficky (viz přílohy 9 - 17).

⁹⁶ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I. díl. Praha, Libri 1996, s. 190.

6 Současné charakteristiky vývoje sídelního systému

Velký zásah nejen do společenského života a hospodářství, ale i do sídelní struktury přinesla v roce 1989 sametová revoluce a následný pád komunistického režimu. V následujících letech tak došlo nejen k nové reformě státní správy, ale v rámci dezintegrace i k opětovnému „vzniku“ několika obcí, které byly v období socialismu slučovány či začleňovány pod větší obce.

Výraznou proměnou prošly venkovské obce, které jednak po období úbytku obyvatelstva zaznamenávají jeho vzestup a které po průběhu transformace prodělaly značné ekonomické a sociální změny. Došlo tak k razantním zásahům do života na venkově. Na druhé straně se proměnila i situace u větších měst, u nichž se rozvíjí do té doby potlačovaný proces suburbanizace a postupně se také vytrácí typická socialistická uniformita a šed'

6.1 Dezintegrace obcí a další změny v územní správní struktuře

Návrat k demokracii ke konci roku 1989 znamenal velký zásah do státní správy. Jednak došlo k 23. 11. 1990 po více než pětáctyřiceti letech k ukončení existence národních výborů a jednak bylo podle zákona č. 367/1990 Sb., o obcích, stanoveno, že základní územní správní jednotkou se stává obec.⁹⁷ Tím byly zavedeny jejich nové samosprávné kompetence, a jak již bylo zmíněno, této příležitosti využilo několik menších obcí k osamostatnění. Důvodem k tomuto počínu byl především přísun investic do střediskových obcí a jejich preferování právě na úkor menších přidružených obcí.

V okrese Rychnov n. Kn. se v tomto období osamostatnilo celkem 22 obcí, a to hned k 24. 11. 1990. Největší ztrátu v podobě jejich odloučení zaznamenal Rychnov n. Kn., České Meziříčí a Chleny, od kterých se odtrhly a osamostatnily vždy 3 sídla (seznam „nově vzniklých“ obcí v roce 1990 viz příloha 34). Po těchto změnách se tak od roku 1990 nacházelo ve sledovaném okrese 83 obcí. Tento stav vydržel až do roku 2007, kdy se odehrála prozatím poslední úprava, v jejímž rámci došlo s platností od 1. 1. 2007 k přesunu obcí Ledce, Jílovice a Vysoký Újezd do okresu Hradec Králové. V současnosti tak v okrese Rychnov n. Kn. leží 80 obcí a 182 částí obcí.

Vedle obnovení samosprávy obcí došlo ještě k vymezení obcí s pověřeným obecním úřadem (dále jen obce s POÚ) a obcí s rozšířenou působností (dále jen ORP)

⁹⁷ Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 15.

k 1. 1. 2003. Obce s POÚ, tzv. obce II. stupně, začaly vykonávat státní správu v rozsahu jim přiznaném, a to jak na svém území, tak i na území obcí pod ně spadající. V okrese Rychnov n. Kn. se mezi obce s POÚ se zařadil Rychnov n. Kn., Dobruška, Kostelec n. Orl., Týniště n. Orl., Vamberk, Opočno a Rokytnice v Orl. h. Ještě větší pravomoc získaly obecní úřady ORP, které převzaly část kompetencí po ukončení okresních úřadech a pod které spadaly i obce s POÚ. Ve sledovaném území se nachází celkem 3 ORP, a sice Rychnov n. Kn., Dobruška a Kostelec n. Orl.

Tab. 12: Rozdělení státní správy v okrese Rychnov n. Kn.

SO ORP	obce s POÚ	obce
Rychnov n. Kn.	Rychnov n. Kn.	Bílý Újezd, Byzhradec, Černíkovice, Jahodov, Javornice, Kvasiny, Libel, Liberk, Lično, Lukavice, Osečnice, Skuhrov n. Bělou, Slatina n. Zdobnicí, Solnice, Synkov-Slemeno, Třebešov, Voděřady, Zdobnice
	Vamberk	Lhoty u Potštejna, Lupenice, Polom, Potštejn, Proruby, Rybná nad Zdobnicí, Záměl
	Rokytnice v Orl. h.	Bartošovice v Orl. h., Orlické Záhoří, Pěčín, Říčky v Orl. h.
Dobruška	Dobruška	Bačetín, Bohdašín, Bystré, Deštné v Orl. h., Dobré, Dobřany, Chlístov, Janov, Kounov, Ohnišov, Olešnice v Orl. h., Podbřezí, Pohoří, Sedloňov, Sněžné, Val
	Opočno	České Meziříčí, Králova Lhota, Mokré, Očelice, Přepychy, Rohenice, Semechnice, Trnov
Kostelec n. Orl.	Kostelec n. Orl.	Borovnice, Častolovice, Čestice, Doudleby n. Orl., Hřibiny-Ledská, Chleny, Kostecké Horky, Krchleby, Olešnice, Svídnice, Tutleky, Vrbice, Zdelov
	Týniště n. Orl.	Albrechtice n. Orl., Bolehošť, Borohrádek, Čermná n. Orl., Lípa n. Orl., Nová Ves, Žďár n. Orl.

6.2 Proměny venkovských sídel

Od roku 1989 prochází venkovská sídla neustálými změnami. Můžeme pozorovat, jak se v obcích na venkově vyvíjí vlastnické vztahy v zemědělství (zejména v bývalých JZD), jak se obce postupně stávají relativně samostatnými subjekty, jak se mění jejich základní občanské vybavení nebo jak se proměňují jednotlivé struktury venkovského obyvatelstva.

Po pádu komunistického režimu se předpokládalo také znovuobnovení soukromého zemědělství namísto kolektivizace. V roce 1991 byl vydán tzv.

transformační zákon⁹⁸, podle kterého mělo dojít k transformaci původních zemědělských družstev. Ta přinesla především vypořádání zákonných nároků původních členů družstev nebo jejich dědiců a také vymezení vlastnických podílů jednotlivých zaměstnanců. Nadále ale fungovala většina zemědělských podniků, které se staly pokračovatelem velkých JZD, a to až do dnešní doby. Soukromě hospodařící zemědělci se tak prakticky neprosadili.⁹⁹

Výraznou změnu je možné také pozorovat v občanské vybavenosti obce. Zatímco před revolucí existovala prodejna smíšeného zboží téměř v každé menší venkovské obci a nejmenší sídla bez obchodu zásobovala pojízdná prodejna, po roce 1989 se síť obchodů na venkově postupně rozpadá a venkovská sídla se tak často ocitla bez základní občanské funkce.¹⁰⁰ Bývalé prodejny tak zejí prázdnotou a jsou nabízeny k pronájmu nebo byly přestavěny k jiným účelům (např. v obci Val - z bývalé prodejny zde byl vybudován obecní kulturní dům). Na druhé straně však vznikají supermarkety či jiné obchody na okraji větších měst, které zajišťují obchodní služby nejen pro dané město, ale i pro všechny menší spádové obce v okolí. Typickým příkladem spádovosti je město Dobruška, které vzhledem ke svému umístění v podhůří Orlických hor je městem s výrazným střediskovým charakterem, a to nejen obchodním. Poskytuje obyvatelům města i okolních obcí veškerou základní a vyšší občanskou vybavenost v oblasti správy, školství, zdravotnictví, kultury, sportu, služeb, stravování a ubytování.

Po roce 1989 bylo pozitivní změnou u venkovských obcí postupné zvyšování kvality domovního a bytového fondu a zdokonalování vybavení jednotlivých domácností. Zlepšila se situace ohledně čištění odpadních vod a byla také rozšířena plynofikace. Došlo i k obnovení zájmů o historické památky, které byly v předchozím režimu zanedbávány a které musely projít opravou - např. poutní kaple blahoslavené Panny Marie v Deštném v Orl. h. (viz kap. 4.5.3).

⁹⁸ Zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech (ze dne 21.12.1991).

⁹⁹ PERLÍN, R.: *Venkov, typologie venkovského prostoru*. Ministerstvo vnitra ČR [online]. © 2008 [cit. 20. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf).

¹⁰⁰ SZCZYRBA, Z.: *Venkovský obchod v ČR v podmínkách ekonomické transformace*. Ústav územního rozvoje [online]. © 2000 [cit. 29. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2000/2000-06/05_venkov.pdf>](http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2000/2000-06/05_venkov.pdf).

6.3 Města po roce 1989

Stejně jako venkovská sídla prošla řadou proměn po roce 1989 i města. Největší změny funkčního využití, fyzické struktury i sociální skladby obyvatel proběhly jednak v jejich centru a některých částech vnitřní měst a jednak v jejich příměstských zónách. V centrech a vnitřních částech měst docházelo k postupnému zahušťování, kdy se využívaly veškeré plochy. Zvýšená stavební činnost v těchto částech měst měla povahu buď rekonstrukce a modernizace nebo zcela nové výstavby. Mimo to dochází v posledních letech i k revitalizaci většiny sídlišť, při kterých je prováděna výměna dřevěných oken za plastová, dále zateplení a nová, většinou barevná, fasáda. Tyto zásahy do vnitřních struktur měst a sídlišť vedou k vylepšení jejich vzhledu a k postupnému odstraňování typické komunistické uniformity a šedi. Další výrazné změny lze pozorovat také na okrajích měst, kde se pod vlivem dekoncentrace sídel a suburbanizace začínají vymezovat nové plochy zahrnující bydlení, obchod, skladování, výrobu a další aktivity.¹⁰¹

Suburbanizace, již se zpravidla rozumí růst města prostorovým rozpínáním do okolní venkovské a přírodní krajiny, se v českých zemích rozšířila během 90. let a zasáhla všechna větší sídla.¹⁰² Ovlivnila tak společně s procesem dekoncentrace i města sledovaného okresu, a to i přesto, že se zde nenachází nikterak velká města (pro připomenutí - největší sídlo, Rychnov n. Kn., má 11 392 obyvatel). Měla podobu zejména individuální výstavby či několika rodinných domů v koloniích na okrajích sídel. Satelitní městečka, která se budují při těch největších městech v republice, se zde nevytváří a v blízké budoucnosti se nedá očekávat změna situace. Nejvíce se nová zástavba rozšířila a stále rozšiřuje v Rychnově n. Kn., kde postupně vznikají nové rodinné domy v severovýchodní části (cca 30 domů) a dále také v kolonii na západě v ulici Nad Dubinkou (10 domů). Vedle okresního města se výstavba nových rodinných domů rozšířila i v dalších městech. V Dobrušce vzniká nová kolonie v západní části v ulici směrem k Pulicím (20 domů) a dále probíhá zástavba několika samostatných domů v severní části města. V sousedním Opočně se nová zástavba rozšiřuje zejména v ulici Nádražní, směrem na České Meziříčí, kde bylo vybudováno přes 20 domů, včetně ústavu sociální péče. Další stavba rodinných domů probíhá na východě města, v části Švamberk a také podél hlavní silnice směrem na Dobrušku. V Kostelci n. Orl.

¹⁰¹ SÝKORA, L.: *Suburbanizace a její společenské důsledky*. Sociologický časopis [online]. © 2003 [cit. 29. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e88e472dbbe36d1bb0e40baed8e7459faee0df1c_189_26syko16.pdf >](http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e88e472dbbe36d1bb0e40baed8e7459faee0df1c_189_26syko16.pdf).

¹⁰² Tamtéž.

byla vyprojektována větší výstavba v západní části kolem silnice směřující na Častolovice. Několik nových domů bylo postaveno v místní části Na Skále a poté také jednotlivě kolem celého zastavěného území města. V Solnici se výstavba rozšířila především v jižní a jihozápadní části, kde v ulici Litohradská, resp. Zámecká vznikají nové kolonie. V ostatních městech již neprobíhá ucelená stavba domů na jednom místě, ale pouze jednotlivě po celém jejich okraji.

Obr. 27: Výstavba nových domů v Opočně v ulici Nádražní

Obr. 28: Výstavba nových domů na jihozápadě Solnice

Foto: vlastní sbírka

6.4 Obyvatelstvo

Jak již bylo uvedeno, po revoluci počet obyvatel ve vesnických sídlech okresu Rychnov n. Kn. mírně vzrostl, zatímco v celém předchozí éře komunismu je zaznamenán jeho pokles. Mezi lety 1991 a 2011 se počet obyvatel žijících na vesnicích sledovaného okresu zvýšil o 1 757 (z 32 215 na 33 972). Hlavní zásluhu na tom má trend rozvíjející se suburbanizace a dekoncentrace, což dokazuje fakt, že největší nárůsty obyvatelstva je zaznamenán u sídel ležících při větších městech (viz příloha 20). Jednalo se např. o obec Lukavice (nárůst o 25,3 %), Rohenice (26,2 %) či Jahodov (35,3 %). Na druhé straně však můžeme pozorovat také venkovská sídla, u kterých se počet obyvatel mezi lety 1991 a 2011 výrazně snížil. Mezi ně patří obce nacházející se v horských oblastech a zejména v oblasti bývalých Sudet. Zdejší obce vykazují úbytek obyvatelstva již od druhé světové války. Mezi lety 1991 a 2011 zaznamenaly největší pokles Sedloňov (o 28,9 %) a Sněžné (20,1 %).

Jinak se vyvíjel počet obyvatel v jednotlivých městech sledovaného okresu. Zatímco v době komunismu ve městech počet obyvatel stoupal, po roce 1989 začal stagnovat a u některých měst i mírně klesat. Jen tři města zaznamenala mezi lety 1991 a

2011 jeho nárůst, ale ne příliš velký. Jednalo se o Dobrušku (nárůst o 28 obyvatel), Solnici (90) a Rokytnici v Orł. h. (268). U ostatních měst došlo k úbytku lidí, a to i přesto, že počet obyvatel v celém okrese v tomto období stoupal (viz kap. 3.3). Dokládá to tak trendy již několikrát zmíněné suburbanizace a dekoncentrace, během nichž dávají lidé přednost bydlení na okraji měst či na vesnicích. Celkově pak klesl počet obyvatel po roce 1991 ve městech rychnovského okresu o 650.

Zvyšováním a snižováním počtu obyvatel v jednotlivých obcích dochází také k řadě změn v bilanci velikostních kategorií obcí. Ještě ke konci 80. let fungoval v celé republice model, kdy menší obce migračně ztrácely ve prospěch větších, což se ale začalo měnit hned po 1989. Obce do 5 000 obyvatel se postupně stávaly ziskovými, na druhé straně nad tuto hranici ztrátovými.¹⁰³ Podobný trend je patrný i v okrese Rychnov n. Kn. mezi lety 1991 a 2011. Počet obcí nad 5 000 obyvatel ve sledovaném okrese zůstal stejný, ale jak kategorie 5 000-9 999, tak i kategorie 10 000 a více zaznamenávají postupný úbytek obyvatelstva. Naopak ve velikostní skupině 2 000-4 999, která se navýšila o jednu obec, počet obyvatel narostl, a sice o 2 %. V ostatních kategoriích došlo jen k mírným výkyvům, přičemž největší nárůst zaznamenala skupina 500-999, a to 1,7 % (více viz příloha 30 a 31).

V současné době je nejvýznamnějším problémem obyvatelstva okresu Rychnov n. Kn., a to jak na venkově, tak i ve městech, jeho postupné stárnutí. Tento celonárodní trend je důsledkem radikálních společenských změn po roce 1989, kdy v rámci transformace nastává rychlé přijímání západoevropského modelu demografického chování a zároveň i zlepšování většiny podmínek ovlivňujících úmrtnostní poměry obyvatelstva.¹⁰⁴ Jen mezi lety 2001 a 2011 index stáří u obyvatelstva okresu stoupl z 82,7 % na 106,2 %. Na druhé straně při porovnání s Českou republikou (index stáří 109,6 %) a zejména s Královéhradeckým krajem (115,3 %) je na tom „dobře“.¹⁰⁵ Naopak pozitivní je mírné zvýšení počtu obyvatel ve sledovaném okrese od roku 1991, i přesto, že poslední dva roky vykazuje celkový přírůstek značně záporné hodnoty (viz tab. 13). Tento pokles je zapříčiněn negativním mechanickým přírůstkem (a to již od

¹⁰³ HAMPL, M. a kol.: *Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha, Demo Art 2001, s. 91-92.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 75.

¹⁰⁵ Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500318E5E/\\$File/cz052_pvkr022.pdf>](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500318E5E/$File/cz052_pvkr022.pdf).
Český statistický úřad *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 12. 4. 2012 [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/950049F8F7/\\$File/pvcr.pdf>](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/950049F8F7/$File/pvcr.pdf)

roku 2009) a pokud by tento trend přetrvával i nadále, mohlo by to v budoucnosti znamenat výrazný pokles obyvatelstva v rychnovském okrese.

V současnosti žije ve sledovaném okrese 79 251 obyvatel, což činí v průměru 991 obyvatel na jednu obec. Nejvíce jich žije v okresním městě Rychnově n. Kn., a sice 11 392, naopak nejmenší obcí podle počtu obyvatel jsou Proruby s 54 obyvateli.¹⁰⁶

Tab. 13: Přirozený, mechanický a celkový přírůstek obyvatel v okrese Rychnov n. Kn. v letech 2005-2011.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Přirozený přírůstek	-56	15	87	98	84	101	4
Mechanický přírůstek	296	98	202	58	-44	-187	-62
Celkový přírůstek	240	113	289	156	40	-86	-58

Zdroj: Český statistický úřad Hradec Králové: *Demografická ročenka okresů* [online]. © 2011 [cit. 30. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0022137E/\\$File/40341144.pdf>](http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0022137E/$File/40341144.pdf)

6.5 Domovní a bytový fond

Počet domů ve sledovaném okrese se od roku 1991 neustále zvyšuje. Zatímco v roce 1991 zde stálo 20 137 domů, v roce 2001 to bylo o 588 více, tedy 20 725, a v roce 2011 již 21 380, což bylo navýšení od předchozího SLDB o 630 budov.¹⁰⁷ Celkově tak bylo od roku 1991 postaveno v okrese Rychnov n. Kn. 1 218 domů, na druhé straně také mírně klesá počet neobydlených domů.

Podle SLDB 2011 se k 26. 3. 2011 v okrese Rychnov n. Kn. nacházelo celkem 21 380 domů, z toho 16 965 obydlých. Většinu, tj. 15 251, tvoří rodinné domy a jen 1 376 je domů bytových. Z obydlých domů vlastnila 89,2 % (15 137) fyzická osoba, 2,2 % (378) stát či obec, 1 % (177) bytové družstvo a ostatní domy patřily více vlastníkům. Co se týče jednotlivých obydlých bytů, nacházelo se jich zde 29 097. Nejvíce z nich (14 290 - tj. 49,1 %) se nacházelo ve vlastním domě bydlících, dále následovaly byty v osobním vlastnictví (6 687 - 23 %), byty nájemní (3 390 - 11,7 %) a byty družstevní (2 098 - 7,2 %).¹⁰⁸

¹⁰⁶ údaje k 26. 3. 2011 (SLDB 2011)

¹⁰⁷ Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52).

¹⁰⁸ Tamtéž.

7 Výhled do budoucnosti

V této kapitole, jak již bylo zmíněno v úvodu, budou nastíněny vývojové tendence sídelní struktury v okrese Rychnov n. Kn. v budoucnosti, a to na základě jednotlivých územních a strategických plánů a rozborů udržitelného rozvoje pro jednotlivá města i správní obvody. Pozornost zde bude upřena jednak na jednotlivé faktory, které mohou ovlivnit rozvoj sídelní struktury na daném území, jednak na místa dalšího urbanistického rozvoje a následné využití těchto vymezených ploch a jednak také na další možnosti rozšíření občanské vybavenosti obcí či dopravní infrastruktury. Dá se předpokládat, že sídelní struktura bude i nadále procházet určitými změnami, na druhé straně je však jisté, že změny v následujících letech nebudou tak nápadné jako v první polovině minulého století, kdy v procesu pokračující industrializace prošla sídla možná nejmarkantnějšími zásahy a proměnami během celého svého vývoje.

Rozvoj sídelní struktury v budoucnosti může ve sledovaném okrese ovlivnit několik faktorů, které shrnuje tab. 14. Slabé stránky s hrozbami převažují nad silnými stránkami a příležitostmi, což může v průběhu dalších let znamenat značné problémy ve vývoji sídelní struktury sledovaného okresu. Tím nejdůležitějším faktorem bude pravděpodobně populační vývoj, který ale nebude nejspíše nikterak pozitivní. Je téměř jisté, že nadále bude pokračovat stárnutí populace a nejspíše i záporný mechanický přírůstek jako v posledních třech letech (viz tab. 13 v kap. 6.4, str. 68). Vývoj mechanického přírůstku i celkového počtu obyvatel bude také velmi záviset na zdejších pracovních příležitostech a míře nezaměstnanosti, jež ale v posledních letech zaznamenávají negativní čísla a nelze předpokládat v nejbližší budoucnosti jejich výrazné zlepšení. To by mohlo znamenat postupný pokles obyvatel na daném území a jeho zařazení mezi periferní okresy v rámci tohoto ukazatele, jak tomu bylo v 90. letech.¹⁰⁹

Naopak rozvoji sídelní struktury na sledovaném území může pomoci poměrně hustá silniční síť a dobrá dostupnost do všech obcí. Jelikož zde chybí přímé napojení na dálnici nebo rychlostní komunikaci, základ pro silniční dopravu představují dvě silnice I. třídy. První (silnice č. 14) protíná území severojižním směrem a prochází největšími městy - Dobruškou a Rychnovem n. Kn., druhá (silnice č. 11) vede od Hradce Králové a prochází Týništěm n. Orł., Kostelcem n. Orł. a Vamberkem (viz příloha 19).

¹⁰⁹ HAMPL, M. a kol.: *Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha, Demo Art 2001, s. 93.

V budoucnosti nelze počítat s výrazným rozšířením silniční sítě či napojením na dálnici, ale naopak s postupným zkvalitněním silnic a stavbou obchvatů.

Značný vliv na vývoj sídelní struktury mohou mít také trendy dekoncentrace a suburbanizace (viz níže) či rozšíření vybavení jednotlivých obcí (zejména zavedení plynofikace). Problémem mohou být naopak poddolovaná a sesuvná území, která se ve sledovaném okrese nachází především v jeho východní části, tedy v horských oblastech (např. území obce Dobřany, Bohdašín, Kounov aj.).

Tab. 14: SWOT analýza faktorů ovlivňujících další rozvoj sídelní struktury

Silné stránky	Slabé stránky
<ul style="list-style-type: none"> • Dostatečná struktura silniční sítě • Snižování neobydlených bytů • Zájem o rekreační bydlení • Nové byty v centrech zimní rekreace – např. Deštné v Orl. h. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nepřípravenost nových ploch pro bydlení • Nedostatečná infrastruktura pro výstavbu nových rodinných domů • Neplynofikované části území • Malé zásoby nerostných surovin
Příležitosti	Hrozby
<ul style="list-style-type: none"> • Zajištění dostatečného množství ploch pro bydlení a jejich zajištění technickou infrastrukturou • Obnova stávajícího bytového fondu • Plynofikace ve východní části • Podpora rekreačního bydlení 	<ul style="list-style-type: none"> • Úbytek základního občanského vybavení ve venkovských sídlech • Stárnutí a dožívání bytového fondu • Záplavová území • Sesuvná území zasahující zastavěná území • Stagnace bytové výstavby • Úbytek obyvatelstva

Zdroj: *Územně analytické podklady obce s rozšířenou působností Rychnov nad Kněžnou – rozbor trvale udržitelného rozvoje*. Městský úřad Rychnov n. Kn. 2010.

Územně analytické podklady obce s rozšířenou působností Dobruška - rozbor trvale udržitelného rozvoje. Městský úřad Dobruška 2010.

Územně analytické podklady obce s rozšířenou působností Kostelec nad Orlicí - rozbor trvale udržitelného rozvoje. Městský úřad Kostelec n. Orl. 2010.

7.1 Budoucnost venkovských sídel

Co se týče dalšího rozvoje venkovských sídel, nelze očekávat výrazné zásahy do jejich struktury. Velká otázka ale nastává ohledně vývoje počtu obyvatel v těchto sídlech. Dá

se předpokládat nárůst obyvatelstva u sídel v zázemí větších měst (díky procesu suburbanizace), ale u ostatních obcí by měl počet obyvatel stagnovat či dokonce klesat, jako tomu bude pravděpodobně u populace celého okresu.

Nebude tak docházet k markantní výstavbě nových rodinných domů, ale spíše k jejich rekonstrukci nebo přestavbám. Podobná situace bude i ohledně průmyslových podniků, jež budou situovány převážně na okrajích větších sídel. Jedinou obcí, u které se předpokládá výrazné rozšíření průmyslově využívaných ploch, jsou Kvasiny. Zde by se měl dále rozrůstat areál automobilového závodu Škoda Auto a. s. Plocha tohoto pobočného závodu se jen od roku 1999, kdy zaujímal rozlohu 25,7 ha, zvýšila více než 4x a v současnosti se rozkládá na více než 100 ha.¹¹⁰ I v dalších letech má docházet k postupnému rozšiřování, a sice jižně od stávajícího podniku.

U řady venkovských obcí by také mělo v budoucnu dojít k zavedení plynofikace (zejména do východní části okresu), k rozvoji a modernizaci kanalizační a vodovodní sítě. Vedle těchto zásahů a změn budou postupně opravovány silnice (např. silnice II/309 na území obce Bačetín, II/285 na území obce Olešnice v Or. h. či II/308 na území obce Králova Lhota) a taktéž stavěny obchvaty jednotlivých sídel, které urychlí provoz a sníží intenzitu dopravy přes jejich centra. Výstavbu nových obchvatů mají v plánu např. obce České Meziříčí nebo Očelice. Mimo silnice by měla být v dalších letech upřena pozornost také na stavbu nových cyklostezek.

7.2 Města a jejich budoucí vývoj

Vývoj jednotlivých měst, a to nejen ve sledovaném okrese, ale v celé České republice, bude mít v budoucnosti velmi podobný průběh, jaký byl od 1989 dosud. Očekává se mírný pokles obyvatel ve městech, a to zejména vlivem pokračujících procesů suburbanizace a dekoncentrace.¹¹¹ Největší změny se tak budou stále projevovat na jejich okrajích, kde se budou stavět nové domy, výrobní a skladovací areály, obchodní a restaurační zařízení či jinak využívané prostory. Naopak vnitřní části měst budou dále procházet rozsáhlými rekonstrukcemi a přestavbami a nelze očekávat nějaké výrazné zásahy do jejich půdorysu. Další části měst, ve kterých budou probíhat změny, jsou sídliště. Zde bude pokračovat jejich revitalizace, jež by měla tyto chátrající socialistické

¹¹⁰ ŠPLÍCHAL, V.: *Historie a současnost podnikání na Rychnovsku*. Žehušice, Městské knihy 2003, s. 263.

¹¹¹ HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka 2002, s. 317.

„dominanty“ sídel humanizovat.¹¹² Dá se tedy říci, že ve městech budou převažovat kvalitativní změny nad kvantitativními, naopak na okrajích měst bude docházet k nové výstavbě. Možné a plánované rozrůstání jednotlivých měst je popsáno v následujících řádcích.

V okresním městě Rychnově n. Kn. jsou plochy pro novou výstavbu rodinných domů vymezeny zejména na východním okraji městského území jako pokračování stávající městské čtvrti Sibiř a dále také v lokalitách Dubinka I, Dubinka II, Císařova louka a Městská Habrové. Nová industriální zóna by měla vzniknout taktéž ve východní části města, a sice v ulici Na Sádkách při silnici I/14 a II/319. V této lokalitě při ulici Hrdinů odboje bude postaven také nový supermarket. Vedle těchto plánovaných staveb je navrženo i rozšíření občanské vybavenosti, jako např. Ústavu sociální péče pro mentálně postižené (situovaný v návaznosti na areál stávající nemocnice), Přírodního areálu víceúčelového kempu (lokalita Dubinka) či dokončení základní školy ve vazbě na sídliště Draha.¹¹³

V Dobrušce jsou vymezeny rozvojové plochy pro obytnou výstavbu na několika místech. Pro bytové domy je určen prostor na jižním okraji města (V loučkách), naopak pro rodinné domy je stanoveno území jednak v severní části Dobrušky (Belveder) a jednak také v jednotlivých místních částech - v Pulicích, Křovicích a Domašíně, v omezenějším rozsahu také v Mělčanech a Cháborech. Do všech těchto částí bude také nutné směřovat investice do technického vybavení, jako např. kanalizace či vodovod. Co se týče nových skladovacích a výrobních prostorů, měly by být lokalizovány především na západním okraji Dobrušky, kde je vhodné dopravní napojení. Plánované je také rozšíření zemědělské výroby, a to v Dobrušce, Domašíně a Křovicích, dále sportovních areálů a taktéž vybudování nových restauračních a obchodních zařízení zejména ve východní části Dobrušky kolem silnice I. třídy č. 14.¹¹⁴

U Kostelec n. Orł. bude v budoucnu největší změnou přeložení silnice I. třídy č. 11. V současnosti prochází samotným středem tohoto sídla, po svém dokončení povede kolem jeho severního okraje a bude sloužit zároveň i jako obchvat města. Mělo by tak dojít ke zrychlení dopravy na této silnici a taktéž ke snížení intenzity dopravy ve středu města. Je plánováno i pokračování výstavby rodinných domů, a sice v severní části a

¹¹² HORSKÁ, P. – MAUR, E. – MUSIL, J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka 2002, s. 330.

¹¹³ *Územní plán města Rychnov nad Kněžnou* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www.rychnov-city.cz/mestsky-urad/uzemni-plany.php?obec=rychnov.

¹¹⁴ *Územní plán Dobruška* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www.mestodobruska.cz/dokument.php?id=11.

také v lokalitě Na Skále v jihozápadní části Kostelce n. Orli. Nové průmyslové zóny budou stavěny jednak ve východní části mezi železnicí a silnicí I/11, kde by měla být situována těžká výroba, a jednak v západní části kolem silnice I/11, kde bude naopak lokalizován lehký průmysl vzhledem k blízkosti obytné zástavby.¹¹⁵

Co se týče Týniště n. Orli., zde jsou plánovány zejména plochy pro rozvoj bydlení. Pro rodinné domy jsou vymezeny prostory jak v městských částech (v Křivicích, Petrovicích, Petrovičkách a Štěpánovsku), tak i severozápadně od centra, kde by se měly stavět také bytové domy. Navíc bude v této lokalitě otevřen nový sportovní areál. V Týništi n. Orli. také dojde k rozšíření průmyslových areálů, a sice u nádraží (severně od centra), poté při silnici I/11 směrem na Petrovice a nová průmyslová zóna pak bude vystavěna v jihovýchodní části města.¹¹⁶

Velký urbanistický rozvoj se očekává u Vamberka. Město se bude rozrůstat zejména na jižním a jihovýchodním okraji, kde jsou určeny prostory pro nové rodinné domy, a poté na západě, kde budou postaveny nové průmyslové areály. Na severu a na západě města při silnici I/11 jsou vymezeny prostory pro rozšíření občanského vybavení, otevřena by zde měla být např. nová čerpací stanice.¹¹⁷

V Opočně se dle zpracovaného územního plánu nepředpokládá velká průmyslová výstavba, ale v dalších letech se dále budou rozrůstat kolonie rodinných domů. Pro jejich výstavbu jsou určeny prostory v severozápadní části při ulici Nádražní, ve východní části při ulici Dobrušská a na Švamberku. V budoucnosti by měl být postaven také obchvat, jenž by výrazně odlehčil samotnému centru města, přes které je vedena hlavní silnice (č. II/298).¹¹⁸

V Rokytnici v Orli. h. by se měly rozrůstat především prostory určené pro bydlení. Největší plocha pro nové rodinné domy je vymezena v severní části města, ale výstavba bude probíhat i na západním a jižním okraji zastavěného území, v jihovýchodní části Rokytnice v Orli. h. pak budou stavěny bytové domy. Naopak není plánované rozšíření či stavba nových průmyslových areálů, ani občanského vybavení.¹¹⁹

¹¹⁵ *Územní plán města Kostelce nad Orlicí* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.kostelecno.cz/mestskyurad/uzemni-plany>>.

¹¹⁶ *Územní plán města Týniště nad Orlicí* [online]. © 2008 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.tyniste.cz/?page=uzemni-plan-mesta-tyniste-nad-orlici>>.

¹¹⁷ *Územní plán Vamberk* [online]. © 2007 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <http://www.rychnov-city.cz/uzemni_plan/vamberk/text.pdf>.

¹¹⁸ *Územní plán sídelního útvaru Opočno* [online]. © 2010 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <http://www.opocno.cz/attachments/1704_zm%C4%9Bna%20%C4%8D.3_Opo%C4%8Dno.pdf>.

¹¹⁹ *Územní plán Rokytnice v Orlických horách* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.rokytnice.cz/index.php?id=1130&lang=cze>>.

Urbanistický rozkvět má naplánovaný také Solnice. Plochy pro rozvoj bydlení, zejména rodinných domů budou situovány na severním, jižním a jihovýchodním okraji města. V jižní části Solnice se rozšíří také průmyslová zóna. Plánovaný je i obchvat, který bude tvořit silnice I/14 kolem západního okraje po přeložení ze středu města. Nově vzniklý prostor mezi dokončeným obchvatem a stávající zástavbou bude v dalších letech taktéž využíván pro různé, nejspíše průmyslové účely. Vedle obchvatu by mělo dojít i přeložení silnice II/321 (ze středu města na jihovýchodní okraj), a to z důvodu rychlejšího spojení s průmyslovým areálem v sousedních Kvasinách (Škoda Auto a. s.).¹²⁰

Hlavní rozvoj urbanistické struktury Borohrádku je navržen severozápadním, západním a jihovýchodním směrem. Zatímco na severozápadě a jihovýchodě jsou vymezeny plochy pro bydlení, na západě pro posílení výrobní zóny. Ve městě by se měly značně rozšířit i sportovní prostory, a sice vybudováním jednak nového sportovního stadionu a jednak cyklistických tras. Borohrádek má také navrhnutý obchvat, který výrazně přispěje k odvedení tranzitní dopravy mimo zastavěné území a ulehčí tak centru města.¹²¹

¹²⁰ *Územní plán - Solnice* [online]. © 2009 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.rychnov-city.cz/mestsky-urad/uzemni-plany.php?obec=solnice>>.

¹²¹ *Územní plán města Borohrádek* [online]. © 2010 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.mestoborohradek.cz/file.php?nid=428&oid=2480293>>.

8 Závěr

Tato práce se zabývá vývojem sídelní struktury v okrese Rychnov nad Kněžnou. Rozložení obyvatelstva a zakládání sídel na tomto území bylo od počátku dáno geomorfologickými podmínkami a hospodářským vývojem. Oblast byla osídlena již od pravěkých dob, konkrétně od starší doby kamenné. Od této epochy se zde postupně vytvářela pravěká a starověká sídliště situovaná především na výhodných polohách. Postupem času ale zanikala a na jejich místech byla často zakládána sídla nová, zejména příchozích slovanských kmenů. Základ dnešní sídelní struktury v okrese Rychnov nad Kněžnou však spadá až do období středověku, kdy ve 13. století došlo během procesu kolonizace k zabírání a dobývání nových poloh. Osídlení téměř celého území tak bylo dokončeno až na přelomu 14. a 15. století, výjimku tvořily Orlické hory, jejichž obsazování začalo i skončilo později. Toto období nebylo jen důležité z hlediska vytváření a rozmístování sídel, ale také z hlediska jejich vnitřního uspořádání, které se právě zde začíná vytvářet. V nížinných oblastech a podhůří převažují vesnice řadové a návěsní, kdežto v oblasti Orlických hor se prosazují zejména vesnice s rozptýlenou nepravidelnou zástavbou.

Od konce středověku byla sídelní struktura sledovaného okresu stále více ovlivňována tržními faktory. Jednalo se jak o období raného novověku, kdy se zde prosazovalo zejména plátenictví a soukenictví, tak i období 19. století, které „ovládla“ industrializace. Toto období přineslo možná největší změny v sídelní struktuře. Rozrůstala se především všechna města, do nichž byla koncentrována většina průmyslové výroby a v nichž se tak začaly vedle obytné zóny rozšiřovat zejména zóny průmyslové, zatímco venkovská sídla si zachovávala převážně zemědělsko-řemeslnický ráz. Značný vliv na rozvoj sídelní struktury měla v tomto období také železnice, která podporovala zejména hospodářský rozvoj sídel. Po první světové válce rozkvět obcí nadále pokračoval a vedle nových domů či průmyslových podniků se rozšiřuje výstavba také různých veřejných budov a dochází k postupné modernizaci, a to zejména v historických centrech sídel.

Velký zásah do sídelní struktury okresu Rychnov nad Kněžnou přinesla druhá světová válka a zejména následný odsun německého obyvatelstva z pohraničí. Všechny obce náležící do bývalé oblasti Sudet prošly po této události řadou proměn. Nejenže výrazně poklesl počet obyvatel, ale došlo i ke zbourání řady opuštěných domů a ve finále i k zániku několika sídel v této oblasti.

Značné změny prodělala sledovaná sídla i v období socialismu. Jejich rozvoj byl ovlivňován především politickým a administrativně direktivním faktorem, což zaručovalo větší přísun investic střediskům obvodního významu než střediskům s nižším statutem. V rámci centralizace se postupně snižoval také počet obcí, a sice až na 61. V zástavbě byly v tomto období potlačovány estetické, kulturní a historické aspekty územního plánování a charakteristickým stavebním dílem se staly panelové domy. Ty se rozšířily zejména ve městech, na jejichž okrajích se budovala jednotvárná sídliště. Celé období socialismu se neslo také ve znamení odlivu lidí z venkova do měst.

Po roce 1989 a po změnách spojených s transformací dochází k opačnému vývoji než v předchozím období. Řada obcí využila možnosti osamostatnění, čímž se jejich počet zvýšil na 83, změnila se i migrační orientace, kdy lidé míří z měst na venkov a u měst se začíná rozvíjet proces dekoncentrace a suburbanizace. Vedle rozšiřujících se okrajů jednotlivých měst dochází také k revitalizaci starších budov a sídlišť.

Při pohledu do budoucnosti se dá očekávat podobný vývoj sídelní struktury jako od roku 1989, tedy nová výstavba zejména na okrajích měst a v obcích v zázemí měst. Bude se rozšiřovat jak zástavba rodinných domů, tak plochy průmyslové výroby, ale např. i sportovní či zdravotnické areály.

9 Shrnutí – Summary

Shrnutí

Cílem diplomové práce bylo postihnout základní charakteristiky vývoje sídelního systému v okrese Rychnov nad Kněžnou od nejstarších dob až po současnost a také nastínění dalšího rozvoje sídelní struktury v budoucnosti.

Okres Rychnov nad Kněžnou leží ve východních Čechách na jihovýchodě Královéhradeckého kraje a s rozlohou 982 km² je druhý největší v tomto kraji. Nachází se zde celkem 80 obcí a 182 místních částí, z toho statut města náleží 9 obcím.

V úvodní části diplomové práce bylo popsáno postavení sledovaného okresu v širším sídelním systému východních Čech, změny v jeho územně správní organizaci od 13. století do současnosti a také vývoj počtu obyvatel. V další, stěžejní kapitole byl popsán historický vývoj sídelního systému, a sice v období preindustriálním, industriálním a v období socialismu. V této části byl popsán také historický vývoj jednotlivých měst. Další kapitola se zabývala charakteristikou sídelní struktury od roku 1989 do současnosti a poslední kapitola nastínila její další rozvoj v budoucnosti.

Klíčová slova: sídelní struktura, okres Rychnov nad Kněžnou, urbanizace, město, venkovská sídla.

Summary

The aim of this dissertation was to capture the basic characteristics of residential development in the district of Rychnov nad Kněžnou from the ancient times up to the present. Also, the aim was to outline the further development of residential structure in the future. The district of Rychnov nad Kněžnou is situated in East Bohemia - in the south east of Královéhradecký region. With its area of 982km² it makes the second largest district of this region. We can find 80 villages and 182 urban areas here, but only 9 villages possess the status of a city.

The introduction of this dissertation deals with the position of the observed district among the larger residential system of districts in eastern Bohemia, the changes in the territorial administration from the 13th century up to the present, and the changes of numbers of the population. The next (crucial) chapter deals with the historical development of the residential districts, which implies to the pre-industrial and the

industrial period and to socialism. This part also provides the historical development of the individual cities. The other chapter deals with the characteristics of the residential structure from 1989 up to the present and the last chapter has outlined the further development in the future.

Key words: settlement structure, Rychnov nad Kněžnou district, urban development, town, villages.

10 Seznam použité literatury a internetových zdrojů

Literatura

- [1] BRANDEJS, Vladimír – SKLENKA, Josef: *Poznej svůj kraj*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní kulturní středisko 1986, 55 stran.
- [2] DAVID, Petr - SOUKUP, Vladimír: *555 památek lidové architektury České republiky*. Kartografie Praha, Praha 2000. 184 stran.
- [3] HAMPL, M. a kol.: *Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha, Demo Art 2001, 328 stran.
- [4] HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Paseka 2002, 352 stran.
- [5] HRŮZA, Jiří: *Vývoj urbanismu II*. Praha, ČVUT 1996, 137 stran.
- [6] JUZA, Josef – ŠROM, Jindřich: *Správný vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou, Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 1982, 117 stran.
- [7] KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1965, 401 stran.
- [8] KOLDINSKÝ, Libor a kol.: *Týniště nad Orlicí, město v lesích*. Týniště nad Orlicí, Město Týniště nad Orlicí 2002, 312 stran.
- [9] Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, 760 stran.
- [10] Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. II. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, 624 stran.
- [11] KRÁL, F. Josef: *Paměti města Vamberka nad Zdobnicí*. Praha, Vamberk nad Zdobnicí, Obec města Vamberka nad Zdobnicí 1927, 399 stran.
- [12] KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I. díl. Praha, Libri 1996, 874 stran.
- [13] KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Praha, Libri 1998, 952 stran.
- [14] KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VI. díl. Praha, Libri 2004, 880 stran.
- [15] KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VII. díl. Praha, Libri 2008, 991 stran.
- [16] KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. VIII. díl. Praha, Libri 2011, 896 stran.

- [17] MATOUŠ, Václav: *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška, Městský úřad Dobruška 1994, 230 stran.
- [18] MENCL, Václav: *Lidová architektura v Československu*. Praha, Academia 1980, 630 stran.
- [19] PTÁČEK, Josef: *Dobruška a Opočno*. Praha - Litomyšl, Paseka 2008, 61 stran.
- [20] RATHOUSKÝ, Václav – LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Opočno 1068-2000*. Praha, Výzkumný ústav pivovarský a sladařský 2006, 271 stran.
- [21] STRÁŽNICKÁ, Alena – ŠROM, Jindřich – JUZA, Josef: *Historie města Rychnova nad Kněžnou v datech*. Rychnov nad Kněžnou, Městský národní výbor a Okresní archiv 1988, 110 stran.
- [22] ŠKABRADA, Jiří: *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha, Argo 1999, 246 stran.
- [23] ŠMILAUER, Vladimír: *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1960, 391 stran.
- [24] ŠPLÍCHAL, Václav: *Historie a současnost podnikání na Rychnovsku*. Žehušice, Městské knihy 2003, 279 stran.
- [25] VAŘEKA, Josef - FROLEC, Václav: *Lidová architektura*. Praha, Grada Publishing 2007, 427 stran.
- [26] VOTRUBEC, Ctibor: *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*. Praha, Academia 1980, 393 stran.
- [27] Územně analytické podklady obce s rozšířenou působností Rychnov nad Kněžnou – rozbor trvale udržitelného rozvoje. Městský úřad Rychnov n. Kn. 2010.
- [28] Územně analytické podklady obce s rozšířenou působností Dobruška – rozbor trvale udržitelného rozvoje. Městský úřad Dobruška 2010.
- [29] Územně analytické podklady obce s rozšířenou působností Kostelec nad Orlicí – rozbor trvale udržitelného rozvoje. Městský úřad Kostelec n. Orl. 2010.

Internetové zdroje

- [1] Český statistický úřad Hradec Králové: *Demografická ročenka okresů* [online]. © 2011 [cit. 30. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0022137E/\\$File/40341144.pdf>](http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0022137E/$File/40341144.pdf).
- [2] Český statistický úřad Hradec Králové: *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* [online]. © 2003 [cit. 28. 2. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/kraje/hk/stat_publ/r2003/sldb/13-5223-03/start.htm>](http://www.czso.cz/kraje/hk/stat_publ/r2003/sldb/13-5223-03/start.htm).

- [3] Český statistický úřad Hradec Králové: *Sčítání lidu, domů a bytů 2001: Domy a byty* [online]. © 2003 [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://www.czso.cz/kraje/hk/stat_publ/r2003/slodb/13-5223-03/start.htm>.
- [4] Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 7. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>.
- [5] Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z www: <[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500318E5E/\\$File/cz052_pvkr022.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500318E5E/$File/cz052_pvkr022.pdf)>.
- [6] *Malé obce – Sociologický přehled*. Ministerstvo vnitra ČR [online]. © 2004 [cit. 27. 2. 2012]. Dostupné z www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/priloh_1.pdf>.
- [7] *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.mapy.cz>>.
- [8] *Město Dobruška* [online]. Aktualizováno 19. 2. 2011 [cit. 6. 12. 2011]. Dostupné z www: <<http://www.mestodobruska.cz/fotogalerie.php?rok=0&gr=2&id=19&pic=11>>.
- [9] Město Solnice: *Historie města* [online]. © 2011 [cit. 29. 11. 2011]. Dostupné z www: <http://www.solnice.cz/?q=historie_mesta>.
- [10] PERLÍN, R.: *Venkov, typologie venkovského prostoru*. Ministerstvo vnitra ČR [online]. © 2008 [cit. 27. 2. 2012]. Dostupné z www: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>>.
- [11] Rokytnice v Orlických horách: *Historie města* [online]. © 2011 [cit. 27. 11. 2011]. Dostupné z www: <<http://www.rokytnice.cz/index.php?id=4030&lang=cze>>.
- [12] SÝKORA, L.: *Suburbanizace a její společenské důsledky*. Sociologický časopis [online]. © 2003 [cit. 29. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e88e472dbbe36d1bb0e40baed8e7459faee0df1c_189_26syko16.pdf>.
- [13] SZCZYRBA, Z.: *Venkovský obchod v ČR v podmínkách ekonomické transformace*. Ústav územního rozvoje [online]. © 2000 [cit. 29. 3. 2012]. Dostupné z www: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/2000/2000-06/05_venkov.pdf>.
- [14] *Územní plán města Rychnov nad Kněžnou* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.rychnov-city.cz/mestsky-urad/uzemni-plany.php?obec=rychnov>>.
- [15] *Územní plán Dobruška* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www: <<http://www.mestodobruska.cz/dokument.php?id=11>>.

- [16] *Územní plán města Kostelce nad Orlicí* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012].
Dostupné z www: <<http://www.kostelecno.cz/mestskyurad/uzemni-plany>>.
- [17] *Územní plán města Týniště nad Orlicí* [online]. © 2008 [cit. 15. 4. 2012].
Dostupné z www: <<http://www.tyniste.cz/?page=uzemni-plan-mesta-tyniste-nad-orlici>>.
- [18] *Územní plán Vamberk* [online]. © 2007 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www:
<http://www.rychnov-city.cz/uzem_plan/vamberk/text.pdf>.
- [19] *Územní plán sídelního útvaru Opočno* [online]. © 2010 [cit. 15. 4. 2012].
Dostupné z www:
<http://www.opocno.cz/attachments/1704_zm%C4%9Bna%20%C4%8D.3_Opo%C4%8Dno.pdf>.
- [20] *Územní plán Rokytnice v Orlických horách* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012].
Dostupné z www: <<http://www.rokytnice.cz/index.php?id=1130&lang=cze>>.
- [21] *Územní plán - Solnice* [online]. © 2009 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z www:
<<http://www.rychnov-city.cz/mestsky-urad/uzemni-plany.php?obec=solnice>>.
- [22] *Územní plán města Borohrádek* [online]. © 2010 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné
z www: <<http://www.mestoborohradek.cz/file.php?nid=428&oid=2480293>>.

11 Seznam příloh

Mapové přílohy

Příloha 1: Okres Rychnov n. Kn.

Příloha 2: Správní obvod obce s rozšířenou působností Rychnov n. Kn.

Příloha 3: Správní obvod obce s rozšířenou působností Dobruška

Příloha 4: Správní obvod obce s rozšířenou působností Kostelec n. Orl.

Příloha 5: Půdorys silniční obce - Pohoří

Příloha 6: Půdorys návesní obce - Dobré

Příloha 7: Půdorys hromadné obce - Voděrady

Příloha 8: Půdorys obce s rozptýlenou nepravidelnou zástavbou - Říčky v Orl. h.

Příloha 9: Územní vývoj Rychnova n. Kn. od 17. století

Příloha 10: Územní vývoj Dobrušky od 17. století

Příloha 11: Územní vývoj Kostelce n. Orl. od 17. století

Příloha 12: Územní vývoj Vamberka od 17. století

Příloha 13: Územní vývoj Opočna od 17. století

Příloha 14: Územní vývoj Týniště n. Orl. od 17. století

Příloha 15: Územní vývoj Solnice od 17. století

Příloha 16: Územní vývoj Borohrádku od 17. století

Příloha 17: Územní vývoj Rokytnice v Orl. h. od 17. století

Příloha 18: Mapa dochovaných památek lidové architektury v okrese Rychnov n. Kn.

Příloha 19: Dopravní infrastruktura a obce podle počtu obyvatel v okrese Rychnov n. Kn.

Příloha 20: Přírůstek (úbytek) obyvatel v obcích okresu Rychnov n. Kn. mezi lety 1991 a 2011

Tabulkové přílohy

Příloha 21: První zmínky o obcích a jejich částí v okrese Rychnov n. Kn.

Příloha 22: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých obcích v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1869-2011

Příloha 23: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých SO ORP v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1869-2011

Příloha 24: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých okresech Královéhradeckého kraje v letech 1869-2011

Příloha 25: Vývoj počtu obyvatel v okrese Rychnov n. Kn., Královéhradeckém kraji a České republice v letech 1869-2011 na základě absolutních hodnot, bazického a řetězového indexu

Příloha 26: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1869

Příloha 27: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1900

Příloha 28: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1930

Příloha 29: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1961

Příloha 30: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1991

Příloha 31: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 2011

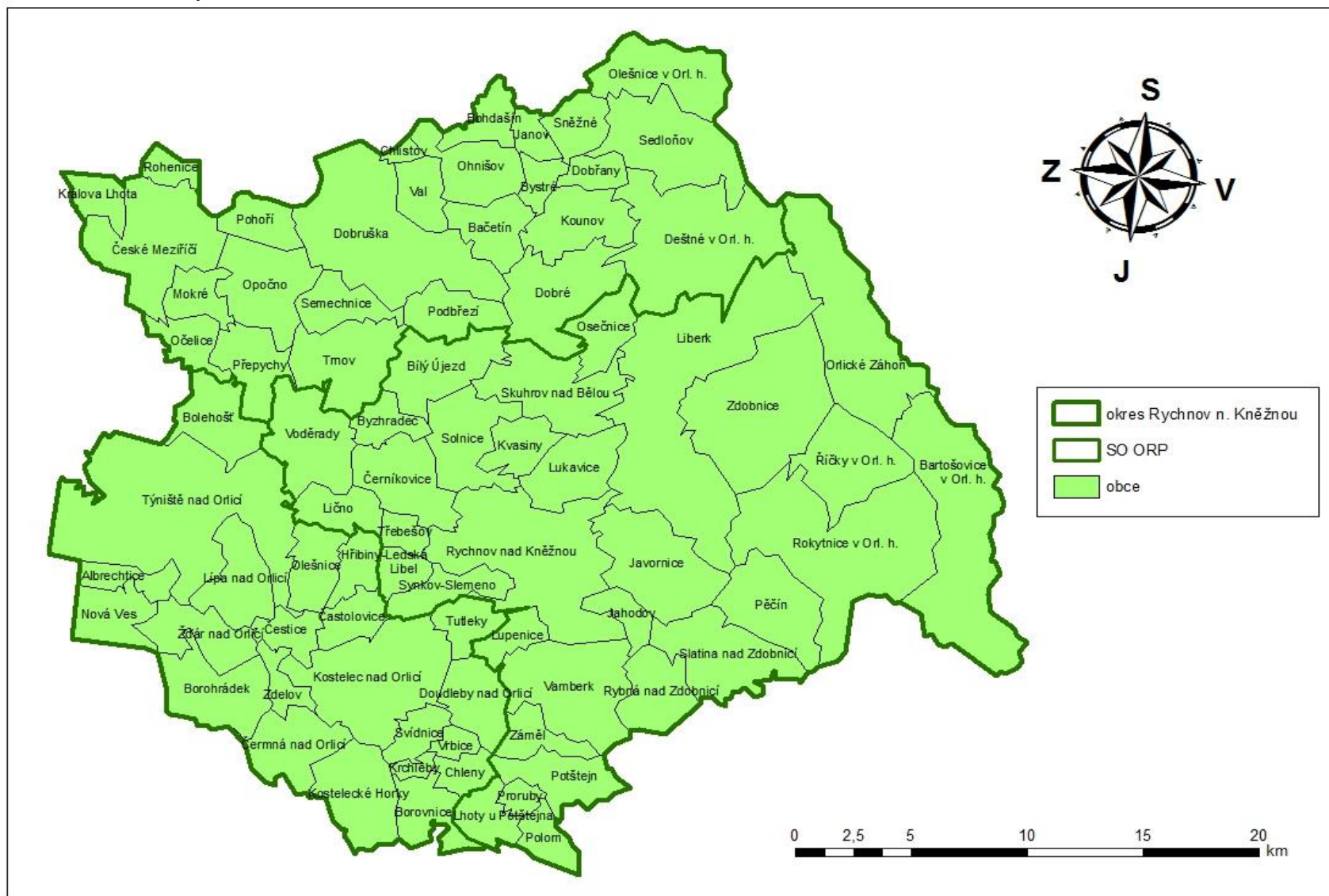
Příloha 32: Integrace obcí v okrese Rychnov n. Kn. v 60. letech 20. století

Příloha 33: Integrace obcí v okrese Rychnov n. Kn. v 80. letech 20. století

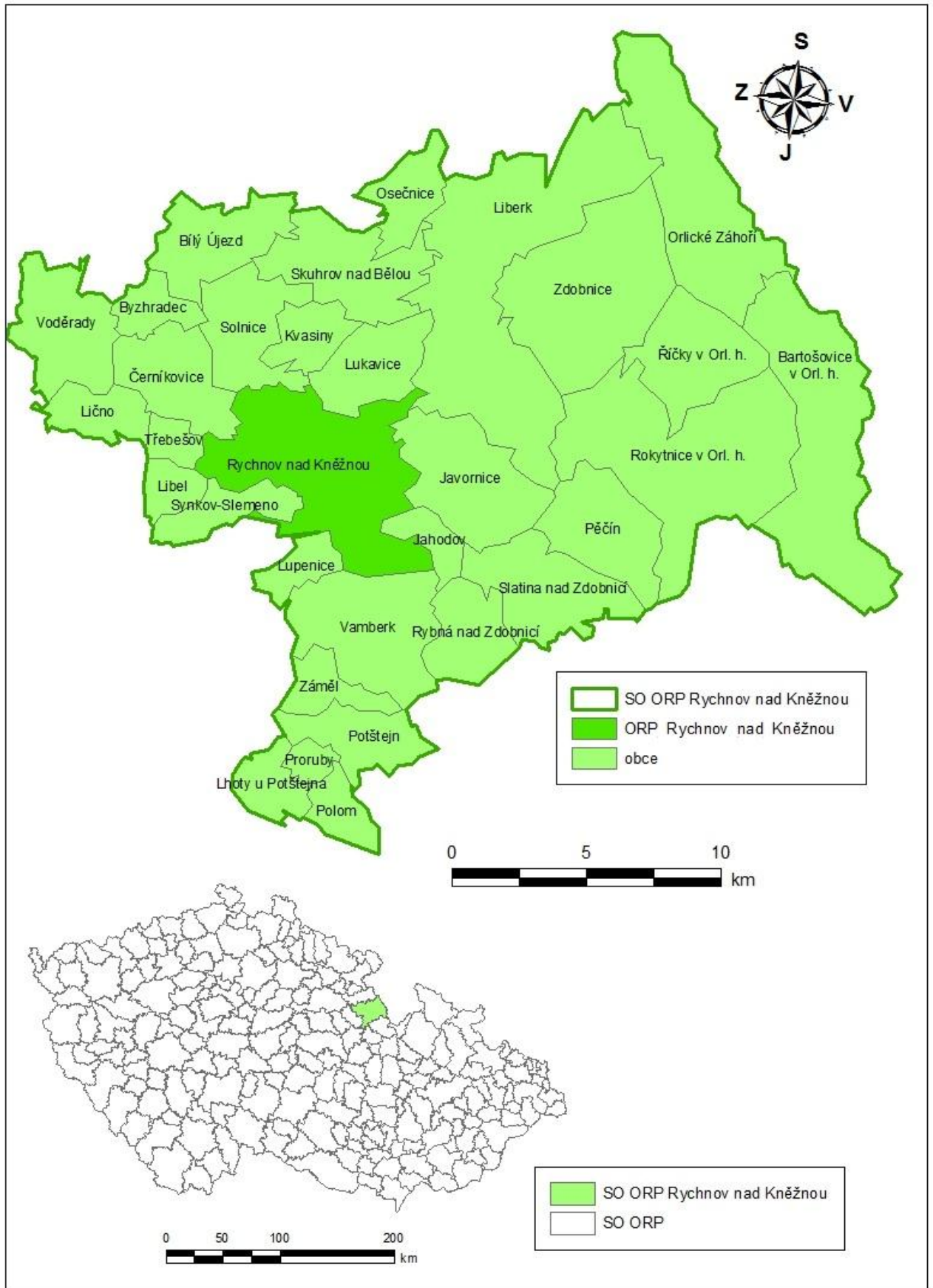
Příloha 34: Dezintegrace obcí v okrese Rychnov n. Kn. v roce 1990

Mapové přílohy

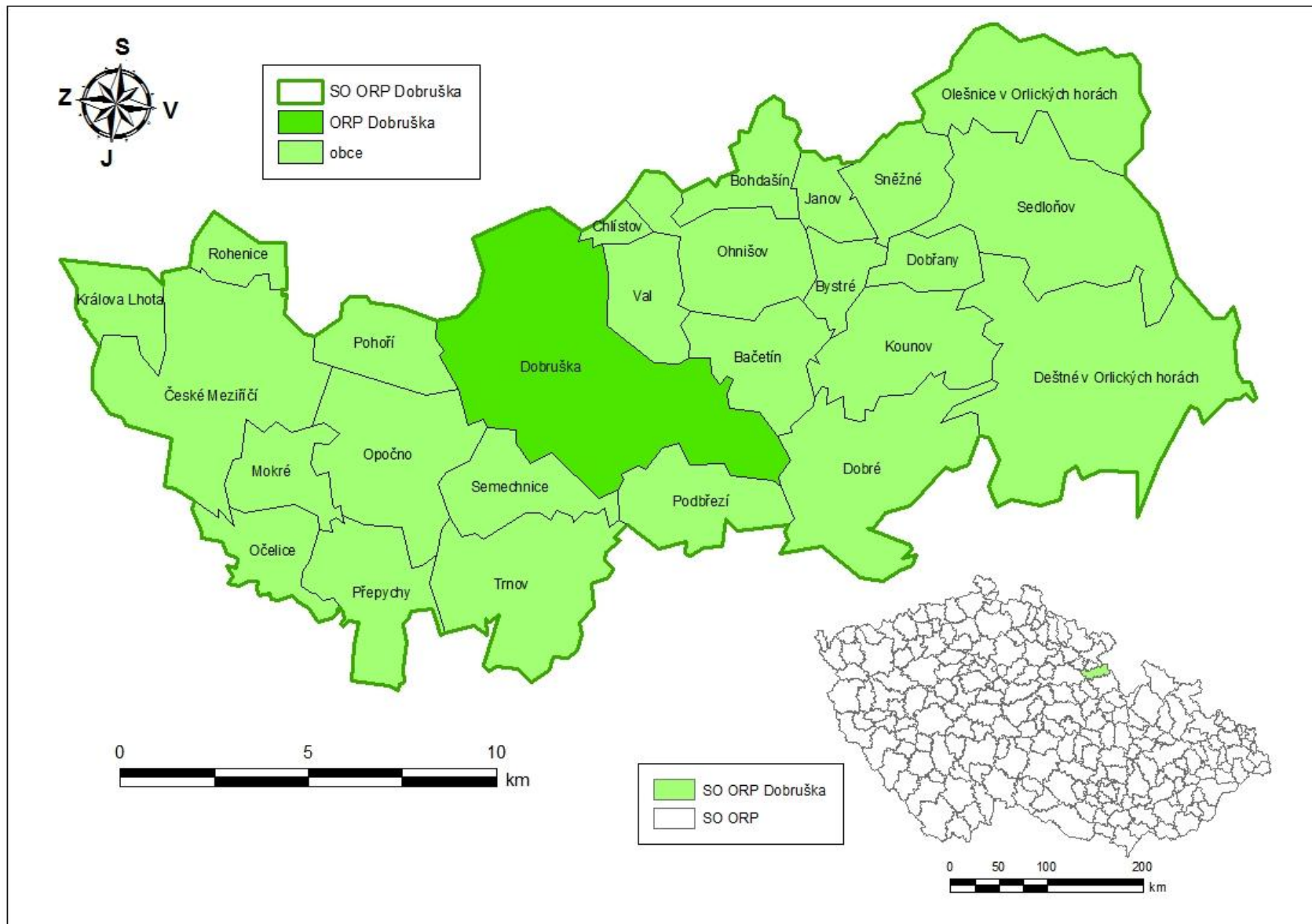
Příloha 1: Okres Rychnov n. Kn.

Příloha 2: Správní obvod obce s rozšířenou působností Rychnov n. Kn.

Příloha 3: Správní obvod obce s rozšířenou působností Dobruška

Příloha 4: Správní obvod obce s rozšířenou působností Kostelec n. Orlicí

Příloha 5: Půdorys silniční obce - Pohoří

Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz).

Příloha 6: Půdorys návěsí obce - Dobré

Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz).

Příloha 7: Půdorys hromadné obce - Voděřady

Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz).

Příloha 8: Půdorys obce s rozptýlenou nepravidelnou zástavbou - Říčky v Orli. h.

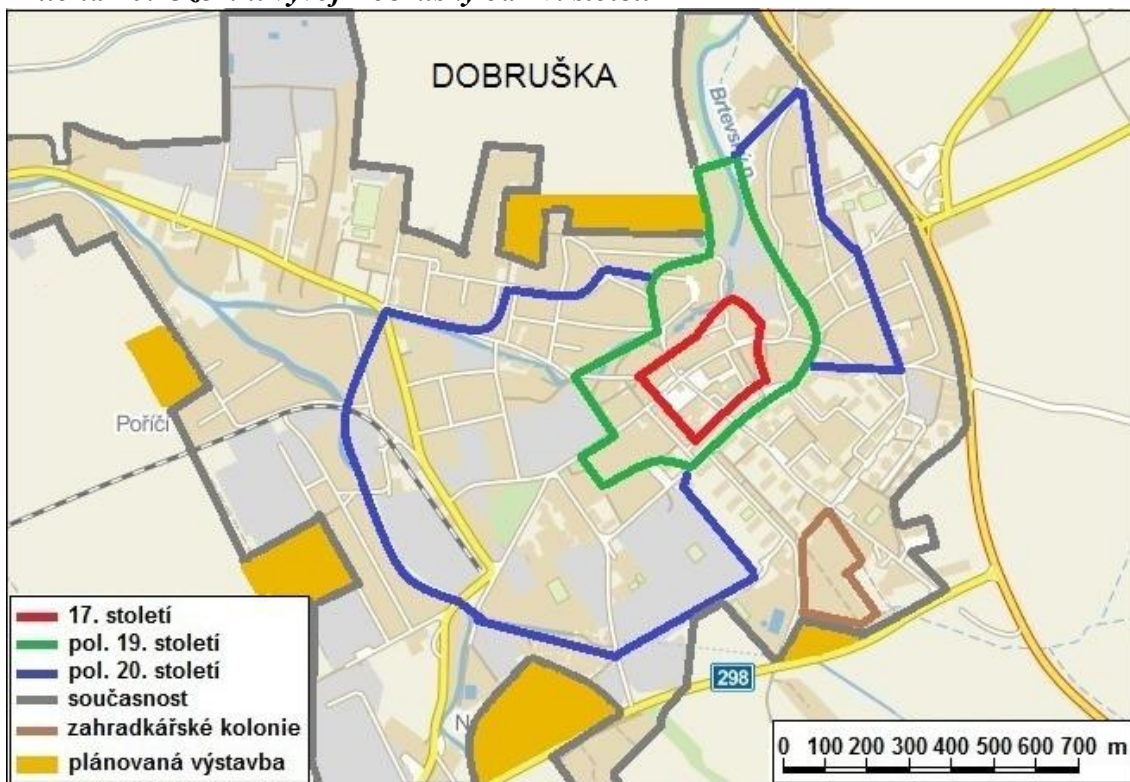
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz).

Příloha 9: Územní vývoj Rychnova n. Kn. od 17. století

Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 10: Územní vývoj Dobrušky od 17. století

Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 11: Územní vývoj Kostelce n. Orlic od 17. století

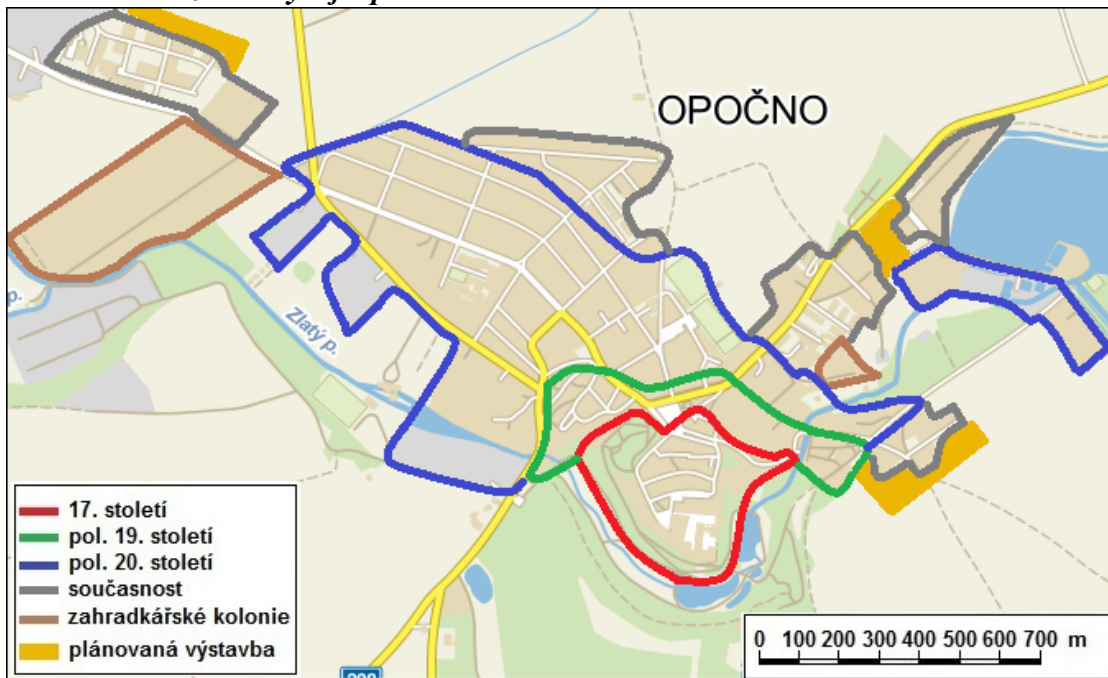
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 12: Územní vývoj Vamberka od 17. století

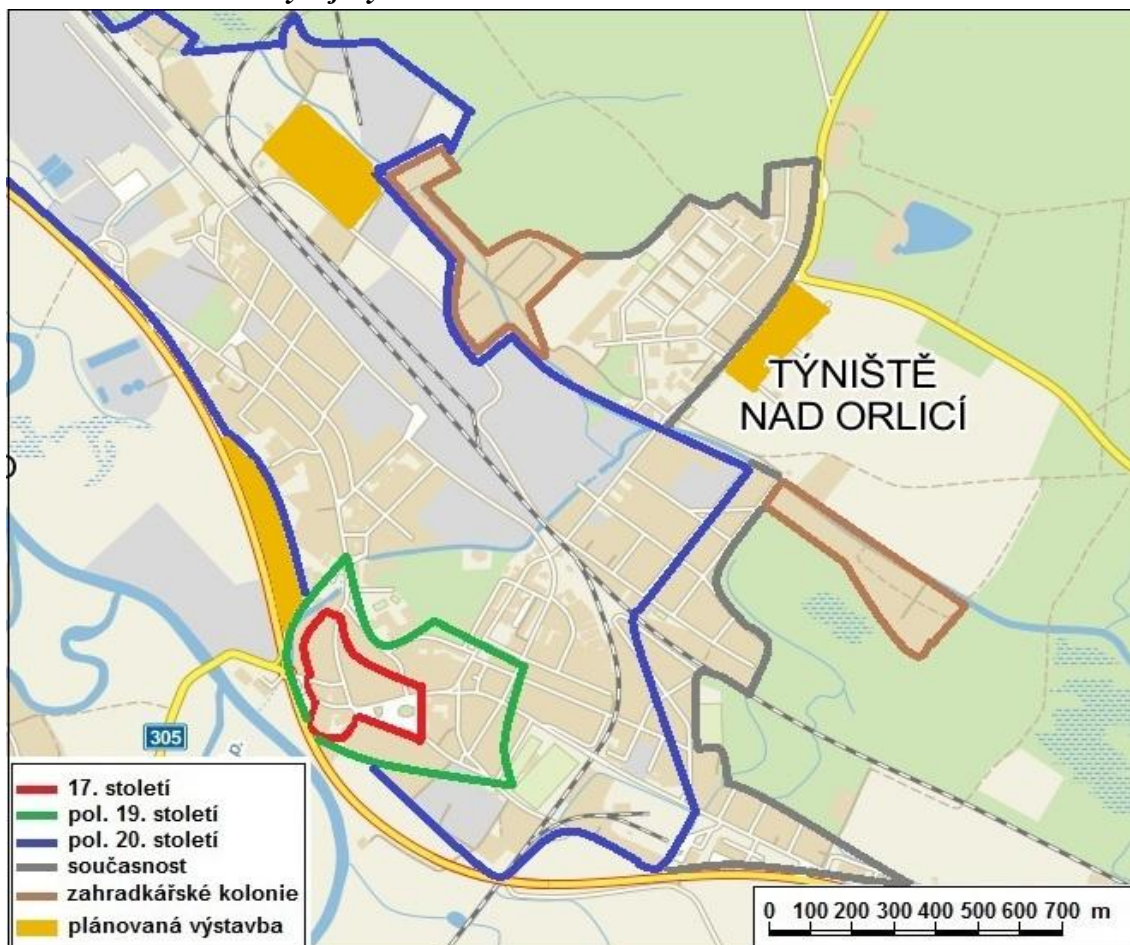
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 13: Územní vývoj Opočno od 17. století

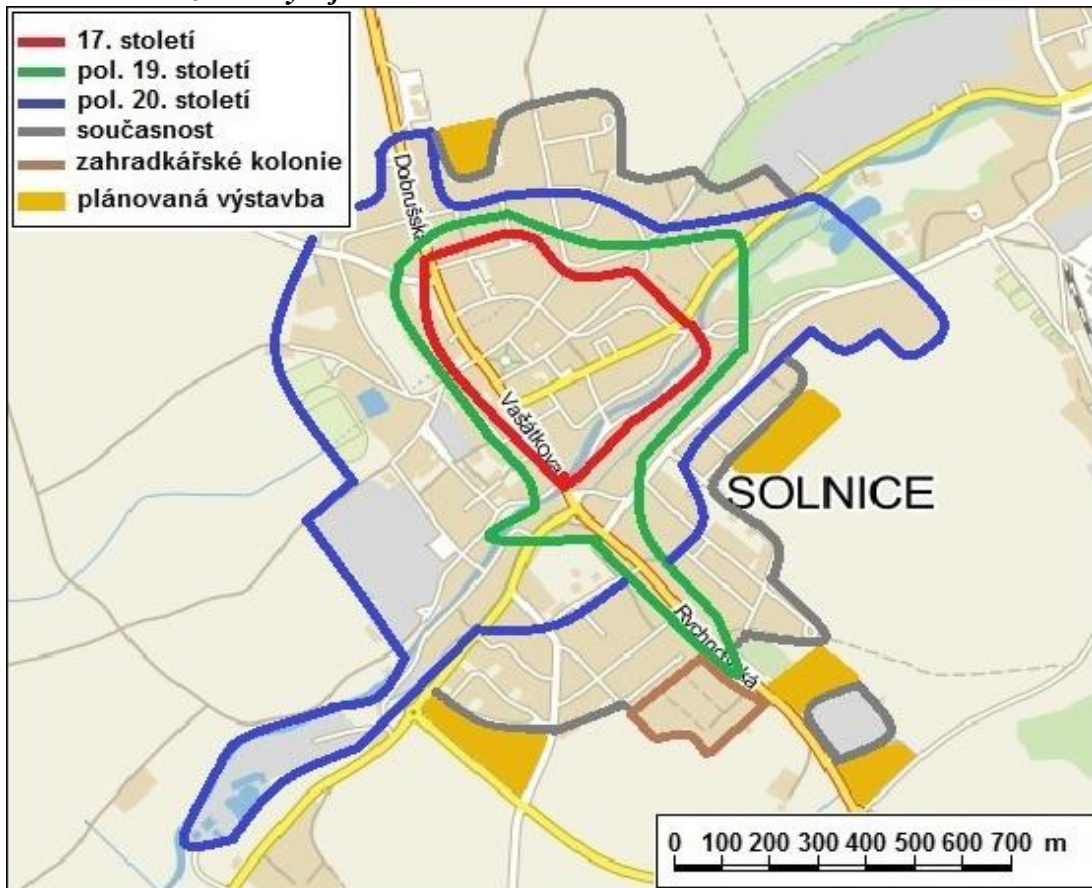
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 14: Územní vývoj Týniště n. Orlic od 17. století

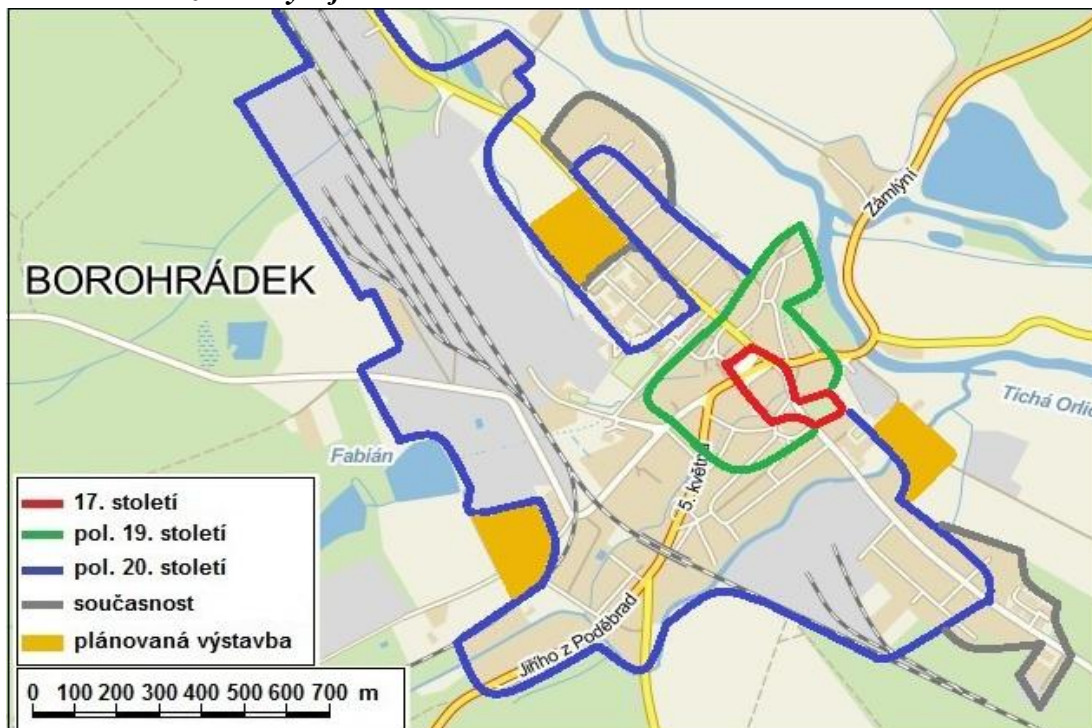
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 15: Územní vývoj Solnice od 17. století

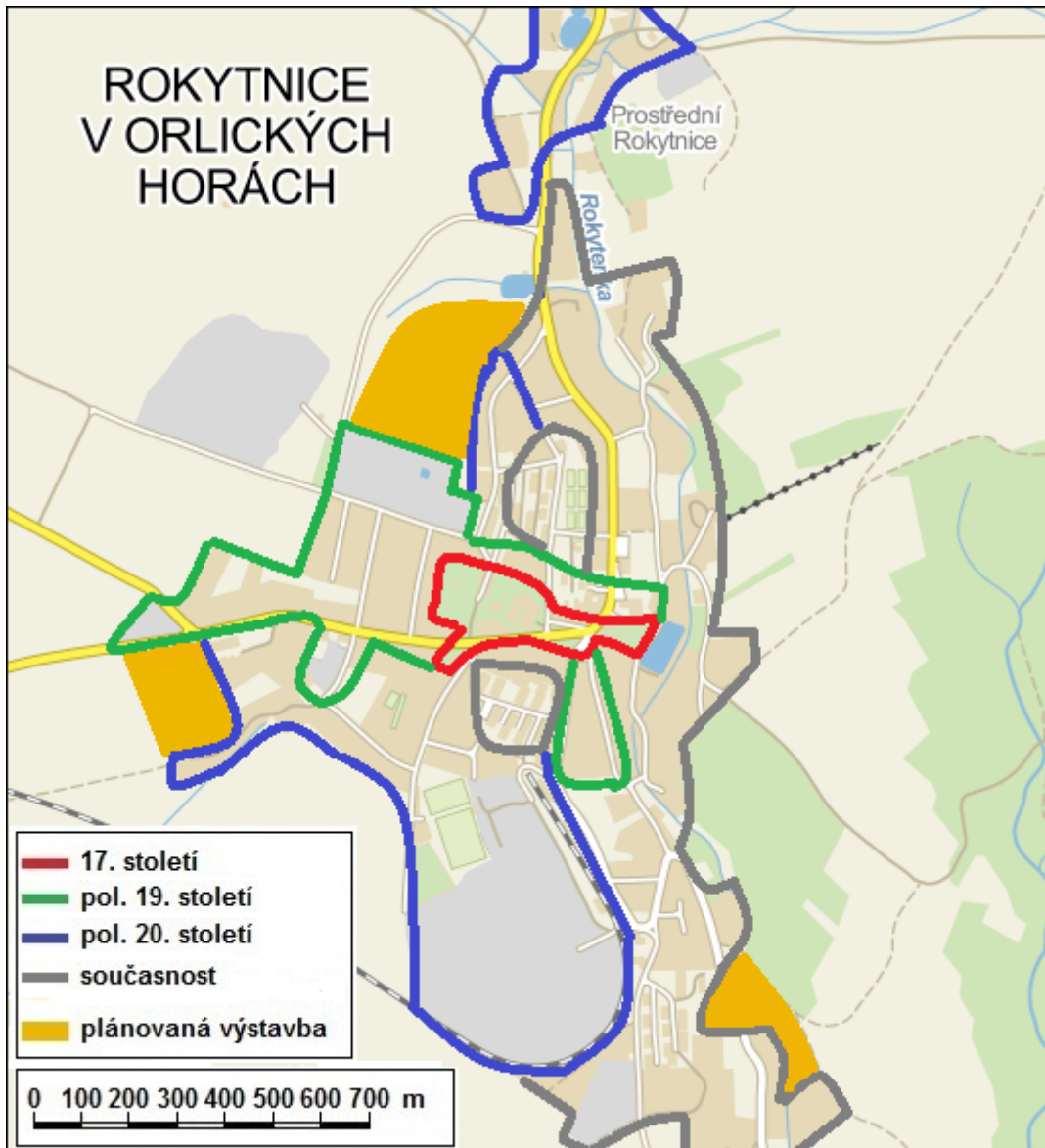
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 16: Územní vývoj Borohrádku od 17. století

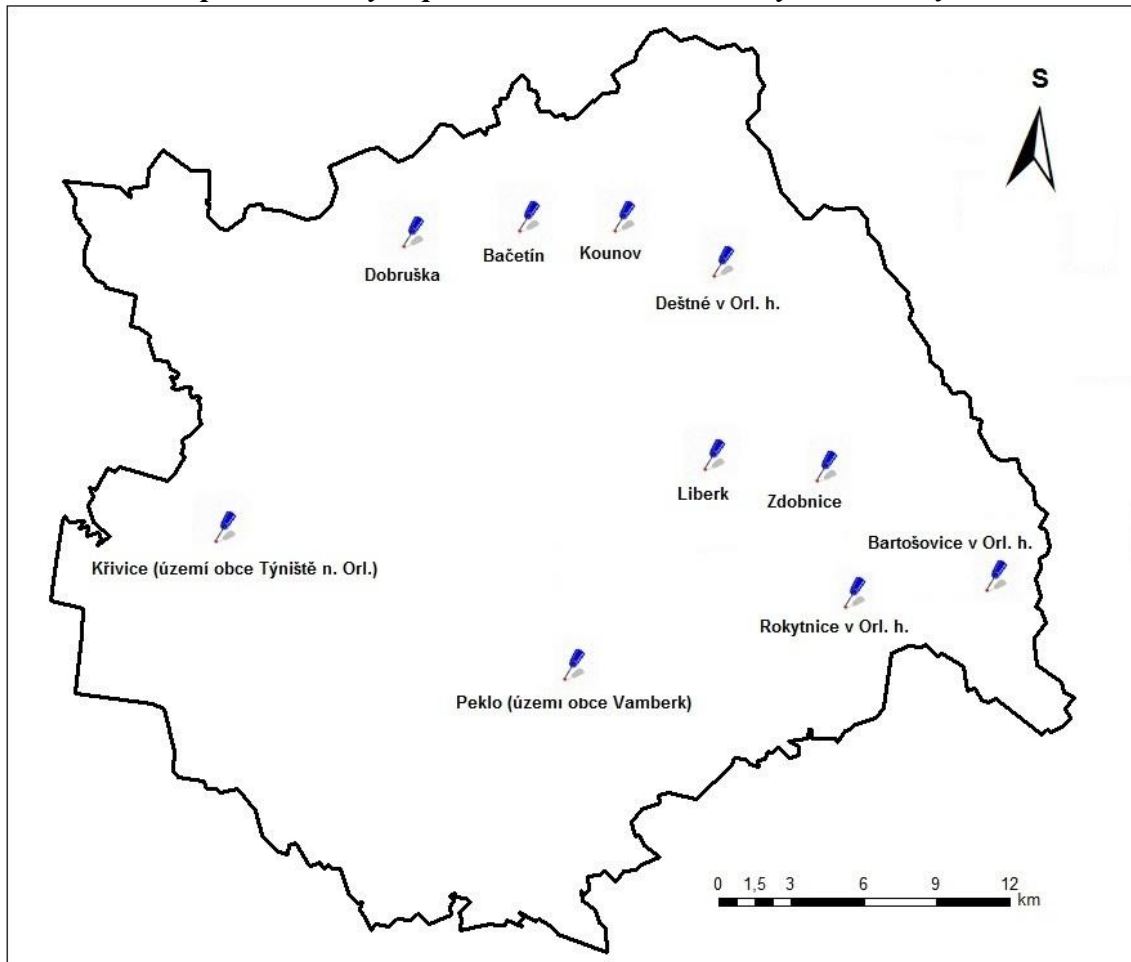
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 17: Územní vývoj Rokytnice v Orlických horách od 17. století

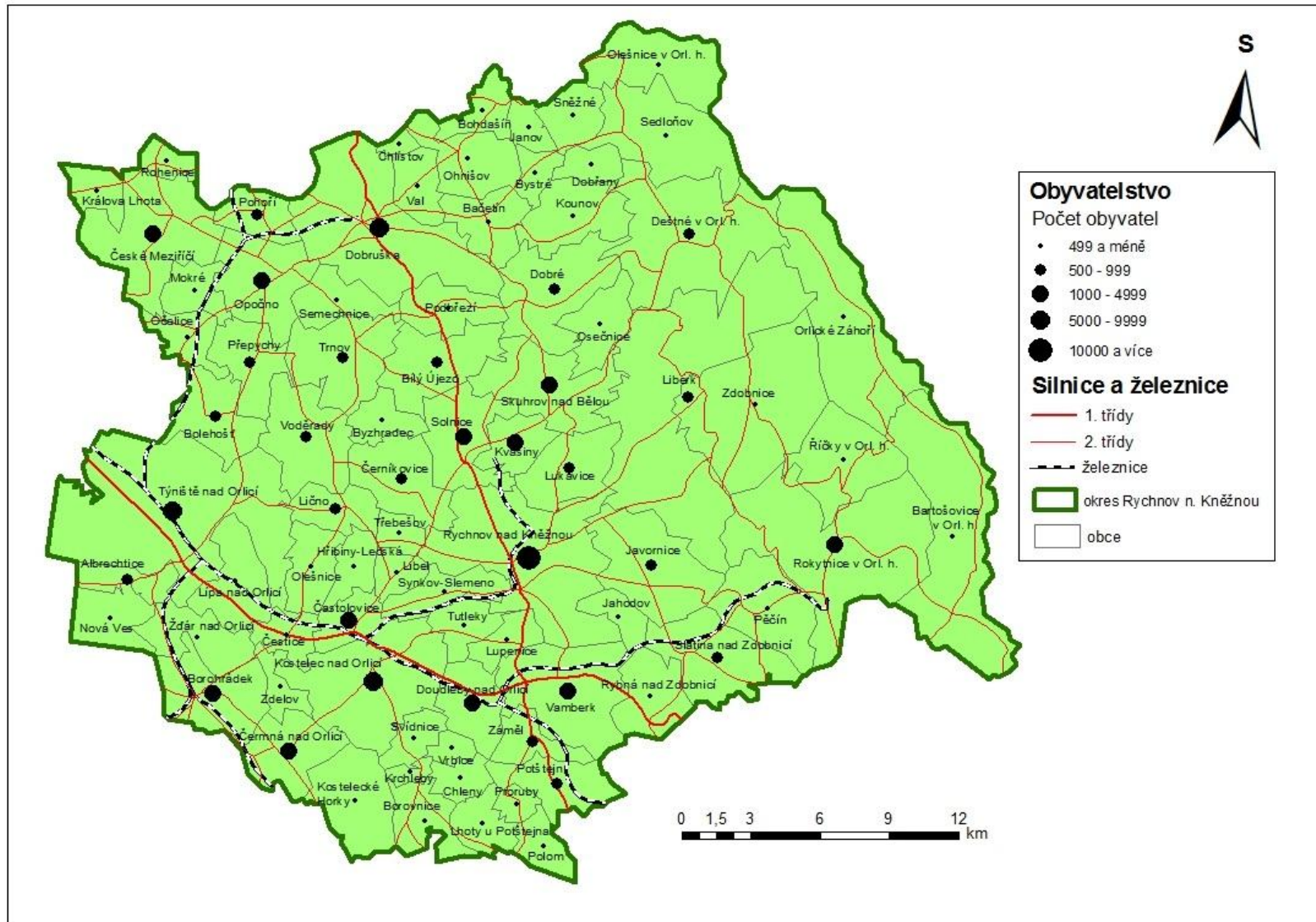
Zdroj: *Mapy.cz* [online]. © 2011 [cit. 15. 4. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.mapy.cz>](http://www.mapy.cz), vlastní úpravy

Příloha 18: Mapa dochovaných památek lidové architektury v okrese Rychnov n. Kn.

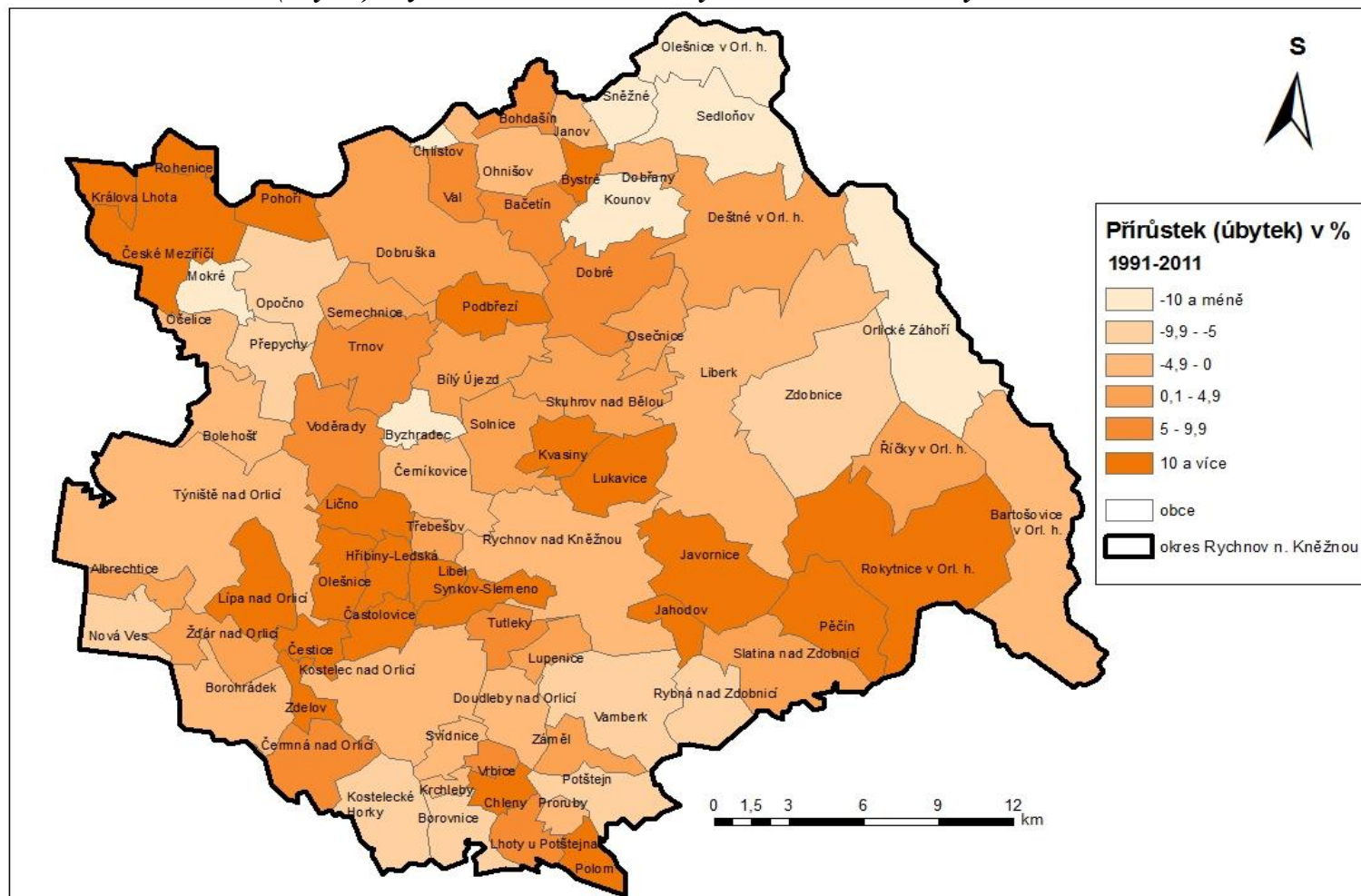

Zdroj: DAVID, P. - SOUKUP, V.: 555 památek lidové architektury České republiky. Kartografie Praha, Praha 2000.

Příloha 19: Dopravní infrastruktura a obce podle počtu obyvatel v okrese Rychnov n. Kn.

Příloha 20: Přírůstek (úbytek) obyvatel v obcích okresu Rychnov n. Kn. mezi lety 1991 a 2011

Zdroj: Zdroj: Český statistický úřad Hradec Králové: Demografická ročenka okresů [online]. © 2011 [cit. 30. 3. 2012]. Dostupné z www: <[http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0022137E/\\$File/40341144.pdf](http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/2D0022137E/$File/40341144.pdf)>

Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490; vlastní výpočty

Tabulkové přílohy

Příloha 21: První zmínky o obcích a jejich částí v okrese Rychnov n. Kn.

obec, část obce	první zmínka	obec, část obce	první zmínka
Albrechtice nad Orlicí	1336	Spáleniště	1597
Bačetín	1458	Dobřany	1361
Sudín	1458	Doudleby nad Orlicí	1259
Bartošovice v Orlických h.	1557	Vyhnánov	1562
Bílý Újezd	1369	Hřibiny-Ledská	.
Hroška	1362	Hřibiny	1544
Masty	1544	Ledská	1442
Roudné	1636	Paseky	1387
Bohdašín	1544	Chleny	1353
Vanovka	1544	Chlístov	1545
Bolehošť	1394	Jahodov	1707
Bolehošťská Lhota	1394	Janov	1544
Lipiny	1690	Tis	1544
Borohrádek	1342	Javornice	1358
Šachov	1342	Jaroslav	1714
Borovnice	1449	Přím	1836
Homole	1692	Kostelec nad Orlicí	1303
Přestavlky	1442	Koryta	1352
Rájec	1399	Kostelecká Lhota	1356
Bystré	1475	Kozodry	1352
Byzhradec	1544	Kostelecké Horky	1342
Častolovice	1342	Kounov	1490
Černá nad Orlicí	.	Hluky	1654
Číčová	1342	Nedvězí	1544
Korunka	1789	Rozkoš	1544
Malá Černá	1342	Šediviny	1654
Velká Černá	1342	Králova Lhota	1356
Černíkovice	1369	Krchleby	1227
Domašín	1544	Kvasiny	1544
České Meziříčí	1300	Lhoty u Potštejna	1352
Skršice	1476	Libel	1414
Tošov	1416	Liberk	1310
Čestice	1398	Bělá	1406
Častolovické Horky	1544	Hláska	1356
Deštné v Orlických h.	1362	Prorubky	1495
Dobré	1367	Rampuše	1544
Hlinné	1636	Uhřínov	1354
Chmeliště	1788	Lično	1355
Kamenice	1455	Ostašovice	1490
Rovné	1406	Radostovice	1403
Šediviny	1590	Lípa nad Orlicí	1396
Dobruška	1312	Dlouhá Louka	1836
Běstviný	1361	Lukavice	1364
Domašín	1544	Lupenice	1360
Chábory	1610	Mokré	1390
Křovice	1361	Nová Ves	1575
Mělčany	1455	Očelice	1392
Pulice	1361	Městec	1465

První zmínky o obcích a jejich částí v okrese Rychnov n. Kn. - pokračování

obec, část obce	první zmínka	obec, část obce	první zmínka
Ohnišov	1471	Rybníčky	1558
Zákraví	1363	Svinná	1544
Olešnice	1407	Slatina nad Zdobnicí	1359
Hoděčín	1356	Sněžné	1544
Olešnice v Orlických h.	1369	Solnice	1321
Opočno	1068	Ještětice	1422
Čánka	1361	Svidnice	1342
Dobříkovec	1364	Suchá Rybná	1352
Orlické Záhoří	1613	Synkov-Slemeno	.
Osečnice	1598	Jedlina	1366
Lomy	1598	Slemeno	1330
Proloh	1544	Synkov	1352
Sekyrka	1836	Trnov	1388
Pěčín	1318	Houdkovice	1636
Podbřezí	1388	Zádolí	1542
Chábory	1610	Záhornice	1691
Lhota Netřeba	1416	Třebešov	1360
Pohoří	1361	Tutleky	1358
Polom	1543	Dubí	1446
Potštejn	1287	Týniště nad Orlicí	1361
Brná	1356	Křivice	1396
Proruby	1497	Petrovice	1400
Přepychy	1355	Petrovičky	1400
Rohenice	1356	Rašovice	1544
Rokytnice v Orlických h.	1318	Štěpánovsko	1336
Nebeská Rybná	1355	Val	1361
Rybná nad Zdobnicí	1354	Provoz	1292
Rychnov nad Kněžnou	1258	Vamberk	1341
Dlouhá Ves	1497	Merklovice	1479
Jámy	1559	Peklo	1543
Lipovka	1497	Voděrady	1355
Litohrady	1303	Ježkovice	1437
Lokot	1836	Nová Ves	1577
Panská Habrová	1405	Uhřínovice	1387
Roveň	1542	Vojenice	1433
Říčky v Orlických h.	1654	Vyhnanice	1437
Sedloňov	1654	Vrbice	1544
Polom	1654	Chlínky	1509
Semechnice	1364	Záměl	1356
Podchlumí	1836	Zdelov	1342
Skuhrov nad Bělou	1279	Zdobnice	1651
Brocná	1544	Žďár nad Orlicí	1342
Debřece	1558	Chotiv	1342
Hraštice	1558	Světlá	1419
Nová Ves	1790		

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.

Příloha 22: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých obcích v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1869-2011

obec	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Albrechtice nad Orł.	335	393	403	442	581	656	914	908	1 052	981	1 000	1 012	990	1 023
Bačetín	623	632	648	563	577	532	466	338	328	306	314	382	383	401
Bartošovice v Orł. h.	2 696	2 681	2 608	2 303	2 105	1 898	1 834	267	359	286	249	219	218	217
Bílý Újezd	1 336	1 398	1 295	1 281	1 207	1 115	990	795	786	717	673	602	594	621
Bohdašín	533	535	583	525	497	484	442	310	299	284	256	208	222	225
Bolehošť	1 010	1 076	1 038	1 019	1 006	1 012	945	762	722	670	634	565	529	546
Borohrádek	1 872	1 993	1 959	1 942	2 002	1 991	2 260	1 752	2 055	2 180	2 258	2 193	2 136	2 133
Borovnice	736	768	758	725	692	687	576	511	503	459	406	415	371	392
Bystré	448	507	557	492	494	433	491	399	367	317	252	231	216	268
Byzhradec	406	440	404	396	339	370	335	258	260	242	228	241	224	200
Častolovice	1 049	1 156	1 240	1 324	1 511	1 393	1 464	1 275	1 373	1 315	1 415	1 438	1 618	1 681
Čermná nad Orł.	1 253	1 317	1 301	1 147	1 360	1 279	1 427	1 100	1 215	1 070	1 025	955	996	1 025
Černíkovice	981	1 039	991	1 010	983	995	884	739	786	776	781	749	758	713
České Meziříčí	1 887	2 308	2 325	2 353	2 304	2 329	2 064	1 621	1 674	1 599	1 567	1 522	1 567	1 803
Čestice	536	533	528	531	516	473	447	373	425	415	470	460	492	560
Deštné v Orł. h.	2 571	2 496	2 597	2 421	2 132	1 900	1 766	922	632	638	647	587	611	602
Dobré	1 925	1 965	1 999	1 811	1 685	1 583	1 437	1 050	1 014	954	867	779	832	829
Dobruška	4 786	4 913	4 851	4 828	5 445	5 334	5 350	4 736	5 712	6 204	6 982	6 893	7 181	6 921
Dobřany	466	434	466	411	388	337	332	218	183	151	132	130	105	129
Doudleby nad Orł.	1 257	1 672	1 817	2 013	2 375	2 243	2 500	1 903	2 084	2 012	2 108	1 887	1 935	1 878
Hřibiny-Ledská	614	636	609	645	601	581	568	471	476	403	339	286	291	349
Chleny	360	411	397	347	350	318	303	267	240	224	236	209	236	237

Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých obcích v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1869-2011 - pokračování

obec	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Chlístov	153	135	136	139	125	129	125	100	110	100	87	111	95	83
Jahodov	166	139	167	157	123	131	127	109	109	92	77	68	80	92
Janov	544	495	509	440	458	425	374	242	210	184	151	113	109	113
Javornice	1 917	1 930	1 888	1 816	1 791	1 711	1 597	1 270	1 295	1 072	990	829	876	921
Kostelec nad Orl.	3 690	4 446	5 114	5 625	5 887	5 681	6 027	6 017	6 119	6 052	6 690	6 455	6 180	6 384
Kostelecké Horky	334	379	342	348	314	306	290	215	183	172	164	149	143	135
Kounov	1 362	1 367	1 352	1 193	1 193	1 085	999	651	574	449	338	270	220	238
Králova Lhota	514	573	614	602	578	571	488	351	319	275	222	196	198	230
Krchleby	207	216	189	184	166	169	143	116	119	105	90	88	80	87
Kvasiny	967	992	1 078	1 167	1 222	1 049	913	979	1 077	1 147	1 130	1 147	1 311	1 446
Lhoty u Potštejna	453	491	499	429	397	395	390	350	383	345	310	278	255	294
Libel	263	275	274	284	287	294	252	198	155	135	115	103	107	119
Liberk	4 047	4 067	4 078	3 706	3 361	3 061	2 718	792	816	878	707	724	699	702
Lično	907	861	869	774	764	714	667	538	564	525	502	524	566	581
Lípa nad Orlicí	600	572	541	561	534	557	553	585	569	535	461	419	428	518
Lukavice	1 170	1 096	1 115	1 097	1 050	971	897	659	622	609	524	471	518	590
Lupenice	383	399	377	395	427	401	370	302	298	298	252	256	241	267
Mokré	374	438	395	413	436	397	406	296	297	248	206	181	164	160
Nová Ves	299	326	310	316	301	312	294	230	240	247	190	165	139	154
Očelice	422	495	508	466	454	469	417	327	349	299	261	261	236	258
Ohnišov	1 034	1 062	1 071	1 135	978	891	827	616	578	563	498	499	478	483
Olešnice	837	864	822	780	748	752	758	565	595	534	472	409	417	459
Olešnice v Orl. h.	2 295	2 155	2 282	2 180	2 041	1 579	1 425	597	595	586	547	542	479	475
Opočno	2 355	2 658	2 711	2 799	3 070	3 057	2 869	2 874	3 003	3 183	3 403	3 309	3 138	3 128

Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých obcích v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1869-2011 - pokračování

obec	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Orlické Záhoří	2 604	2 816	2 938	2 782	2 765	2 444	2 216	216	321	306	268	241	211	196
Osečnice	811	672	695	649	613	582	537	384	384	352	321	291	279	296
Pěčín	1 193	1 177	1 240	1 152	1 108	1 050	891	683	649	563	530	479	490	539
Podbřezí	1 148	1 172	1 075	985	932	837	790	603	622	539	515	459	457	524
Pohoří	723	787	835	772	863	817	781	585	556	528	535	548	582	687
Polom	398	403	342	306	280	252	254	180	200	157	122	95	113	121
Potštejn	1 041	1 084	1 052	989	970	916	1 012	1 029	1 107	1 097	1 041	991	904	915
Proruby	359	343	315	308	301	277	261	204	148	115	83	55	52	54
Přepychy	907	1 058	1 013	910	877	896	815	677	657	617	569	631	594	580
Rohenice	294	343	317	292	315	329	286	218	197	175	195	206	203	260
Rokytnice v Orl. h.	4 089	4 395	4 161	3 801	3 416	3 125	3 028	2 175	1 954	1 825	1 896	1 964	2 513	2 232
Rybná nad Zdobnicí	934	906	1 001	957	896	818	790	625	624	550	513	455	435	432
Rychnov nad Kn.	6 548	6 493	6 449	6 882	6 936	6 365	6 425	7 207	7 248	7 936	10 069	11 552	11 736	11 392
Říčky v Orl. h.	1 155	1 185	1 251	1 166	1 107	935	929	126	149	127	113	89	79	91
Sedloňov	1 833	1 781	1 733	1 568	1 416	1 236	1 140	557	438	377	339	315	262	224
Semechnice	692	705	706	747	707	696	702	517	489	431	395	370	368	385
Skuhrov nad Bělou	1 639	1 705	1 715	1 724	1 692	1 579	1 489	1 321	1 299	1 219	1 174	1 069	1 034	1 080
Slatina nad Zdobnicí	1 248	1 249	1 246	1 186	1 147	1 109	1 034	844	846	790	780	823	797	862
Sněžné	710	729	735	617	608	568	472	338	305	252	207	164	142	131
Solnice	2 013	2 110	1 848	1 994	2 068	1 889	2 009	1 803	1 964	2 113	2 193	2 086	2 085	2 176
Svídnice	475	483	480	438	407	417	385	278	265	258	235	170	182	167
Synkov-Slemeno	657	630	655	601	616	575	558	399	373	357	336	344	376	387
Trnov	1 300	1 437	1 292	1 343	1 293	1 263	1 176	893	866	781	688	678	640	716
Třebešov	276	317	363	326	353	336	314	268	312	259	231	252	236	262

Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých obcích v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1869-2011 - pokračování

obec	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Tutleky	536	521	525	533	556	536	494	366	398	363	328	335	322	355
Týniště nad Orlicí	2 986	3 165	3 352	3 420	3 938	4 013	4 602	4 443	5 271	6 010	6 606	6 482	6 286	6 272
Val	587	575	588	543	522	503	445	332	334	313	312	273	287	287
Vamberk	4 049	4 009	4 146	4 353	5 159	4 562	4 586	4 057	4 382	4 744	5 183	4 995	4 815	4 641
Voděradý	1 530	1 559	1 514	1 438	1 379	1 301	1 154	931	926	775	735	638	638	684
Vrbice	248	258	267	244	250	262	229	199	195	160	133	123	130	134
Záměl	763	744	756	732	780	782	828	585	643	631	620	628	614	653
Zdelov	565	559	577	564	534	515	488	411	368	338	274	202	194	232
Zdobnice	3 123	3 133	3 297	2 841	2 707	2 348	2 116	258	315	288	247	184	155	171
Žďár nad Orlicí	787	833	819	785	837	836	845	656	593	569	479	427	421	443

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.

Český statistický úřad Hradec Králové: *SLDB 2011* [online]. Aktualizováno 2. 2. 2012 [cit. 7. 3. 2012]. Dostupné z [www: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52>](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/03000-12-n_2012-52).

Příloha 23: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých SO ORP v okrese Rychnov n. Kn. v letech 1869-2011

rok	SO ORP Dobruška	SO ORP Kostelec n. Orł.	SO ORP Rychnov n. Kn.
1869	30 486	20 586	50 122
1880	31 755	22 577	50 738
1890	31 898	23 388	50 627
1900	30 548	23 933	49 003
1910	30 338	25 466	48 349
1921	28 680	24 989	44 350
1930	26 885	26 512	42 405
1950	20 368	23 403	30 551
1961	20 708	25 060	31 354
1970	20 353	25 072	31 326
1980	20 485	26 013	32 993
1991	19 858	24 844	33 442
2001	19 769	24 516	34 009
2011	19 464	25 129	33 917

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006, s. 490-499.

Příloha 24: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých okresech Královéhradeckého kraje v letech 1869-2011

rok	okres Hradec Králové	okres Jičín	okres Náchod	okres Rychnov n. Kn.	okres Trutnov
1869	100 380	112 576	119 718	102 346	146 218
1880	112 820	115 975	128 782	106 305	153 935
1890	114 685	117 292	135 267	107 150	159 164
1900	118 449	116 937	144 860	104 641	165 900
1910	126 871	119 885	154 669	105 314	174 863
1921	127 410	114 970	140 392	99 055	157 023
1930	137 718	110 778	144 411	96 773	165 083
1950	127 811	88 583	112 365	75 108	127 666
1961	137 699	87 434	113 754	77 937	124 014
1970	146 714	82 515	112 131	77 518	121 459
1980	161 076	81 894	114 031	80 147	124 237
1991	162 050	78 650	111 939	78 756	121 414
2001	160 558	77 761	112 714	78 914	120 777
2011	163 361	80 054	112 447	79 251	120 570

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006.

Příloha 25: Vývoj počtu obyvatel v okrese Rychnov n. Kn., Královéhradeckém kraji a České republice v letech 1869-2011 na základě absolutních hodnot, bazického a řetězového indexu

rok	okres Rychnov nad Kněžnou			Královéhradecký kraj			Česká republika		
	Počet obyvatel	B _i (%)	Ř _i (%)	Počet obyvatel	B _i (%)	Ř _i (%)	Počet obyvatel	B _i (%)	Ř _i (%)
1869	102 346	100,0	100,0	581 238	100,0	100,0	7 565 463	100,0	100,0
1880	106 305	103,9	103,9	617 817	106,3	106,3	8 223 227	108,7	108,7
1890	107 150	104,7	100,8	633 558	109,0	102,5	8 666 456	114,6	105,4
1900	104 641	102,2	97,7	650 787	112,0	102,7	9 374 028	123,9	108,2
1910	105 314	102,9	100,6	681 602	117,3	104,7	10 076 727	133,2	107,5
1921	99 055	96,8	94,1	638 850	109,9	93,7	10 009 480	132,3	99,3
1930	96 773	94,6	97,7	654 763	112,6	102,5	10 674 240	141,1	106,6
1950	75 108	73,4	77,6	531 533	91,4	81,2	8 896 086	117,6	83,3
1961	77 937	76,2	103,8	540 838	93,0	101,8	9 571 531	126,5	107,6
1970	77 518	75,7	99,5	540 337	93,0	99,9	9 807 696	129,6	102,5
1980	80 147	78,3	103,4	561 385	96,6	103,9	10 291 927	136,0	104,9
1991	78 756	77,0	98,3	552 809	95,1	98,5	10 302 215	136,2	100,1
2001	78 914	77,1	100,2	550 724	94,8	99,6	10 230 060	135,2	99,3
2011	79 251	77,4	100,4	555 683	95,6	100,9	10 542 080	139,3	103,1

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006; vlastní výpočty

Pozn.: B_i – bazický index, Ř_i – řetězová index

Příloha 26: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1869

velikostní skupina	obce	počet obcí	podíl na obyvatelstvu okresu (%)
0-199	Chlístov, Jahodov	2	0,3
200-499	Krchleby, Vrbice, Libel, Třebešov, Rohenice, Nová Ves, Kostecké Horky, Albrechtice n. Orl., Proruby, Chleny, Mokré, Lupenice, Polom, Byzhradec, Očelice, Bystré, Lhoty u Potštejna, Dobřany, Svidnice	19	6,7
500-999	Králoha Lhota, Bohdašín, Čestice, Tutleky, Janov, Zdelov, Val, Lípa n. Orl., Hřibiny-Ledská, Bačetín, Synkov-Stemeno, Semechnice, Sněžné, Pohoří, Borovnice, Záměl, Ždár n. Orl., Osečnice, Olešnice, Lično, Přepychy, Rybná n. Zdobnicí, Kvasiny, Černíkovice	24	16,9
1 000-1 999	Bolehošť, Ohnišov, Potštejn, Častolovice, Podbřezí, Říčky v Orl. h., Lukavice, Pěčín, Slatina n. Zdobnicí, Čermná n. Orl., Doudleby n. Orl., Trnov, Bílý Újezd, Kounov, Voděrady, Skuhrov n. Bělou, Sedloňov, Borohrádek, České Meziříčí, Javornice, Dobré	21	28,8
2 000-4 999	Solnice, Olešnice v Orl. h., Opočno, Deštné v Orl. h., Orlické Záhoří, Bartošovice v Orl. h., Týniště n. Orl., Zdobnice, Kostelec n. Orl., Liberk, Vamberk, Rokytnice v Orl. h., Dobruška	13	40,8
5 000-9 999	Rychnov n. Kn.	1	6,5
10 000 a více	-	0	0

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006; vlastní výpočty

Příloha 27: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1900

velikostní skupina	obce	počet obcí	podíl na obyvatelstvu okresu (%)
0-199	Chlístov, Jahodov, Krchleby	3	0,5
200-499	Vrbice, Libel, Třebešov, Rohenice, Nová Ves, Kostecké Horky, Albrechtice n. Orł., Proruby, Chleny, Mokré, Lupenice, Polom, Byzhradec, Očelice, Bystré, Lhoty u Potštejna, Dobřany, Svidnice, Janov	19	6,9
500-999	Králoha Lhota, Bohdašín, Čestice, Tutleky, Zdelov, Val, Lípa n. Orł., Hřibiny-Ledská, Bačetín, Synkov-Slemeno, Semechnice, Sněžné, Pohoří, Borovnice, Záměl, Ždár n. Orł., Osečnice, Olešnice, Lično, Přepychy, Rybná n. Zdobnicí, Potštejn, Podbřezí	23	15,5
1 000-1 999	Černíkovice, Bolehošť, Ohnišov, Častolovice, Říčky v Orł. h., Kvasiny, Lukavice, Pěčín, Slatina n. Zdobnicí, Černá n. Orł., Trnov, Bílý Újezd, Kounov, Voděradý, Skuhrov n. Bělou, Sedloňov, Borohrádek, Javornice, Dobré, Solnice	20	26,6
2 000-4 999	Doudleby n. Orł., Olešnice v Orł. h., Bartošovice v Orł. h., České Meziříčí, Deštné v Orł. h., Orlické Záhoří, Opočno, Zdobnice, Týniště n. Orł., Liberk, Rokytnice v Orł. h., Vamberk, Dobruška	13	38,5
5 000-9 999	Kostelec n. Orł., Rychnov n. Kn.	2	12,1
10 000 a více	-	0	0

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006; vlastní výpočty

Příloha 28: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1930

velikostní skupina	obce	počet obcí	podíl na obyvatelstvu okresu (%)
0-199	Chlístov, Jahodov, Krchleby	3	0,4
200-499	Vrbice, Libel, Třebešov, Rohenice, Nová Ves, Kostelecké Horky, Proruby, Chleny, Mokré, Lupenice, Polom, Byzhradec, Očelice, Bystré, Lhoty u Potštejna, Dobřany, Svídnice, Janov, Bohdašín, Val, Čestice, Bačetín, Sněžné, Králova Lhota, Zdelov, Tutleky	26	10,2
500-999	Lípa n. Orł., Hřibiny-Ledská, Synkov-Slemeno, Semechnice, Pohoří, Borovnice, Záměl, Ždár n. Orł., Osečnice, Olešnice, Lično, Přepychy, Rybná n. Zdobnicí, Podbřezí, Ohnišov, Černíkovice, Pěčín, Lukavice, Kvasiny, Albrechtice n. Orł., Říčky v Orł. h., Bolehošť, Bílý Újezd, Kounov	24	19,8
1 000-1 999	Potštejn, Častolovice, Deštné v Orł. h., Slatina n. Zdobnicí, Černná n. Orł., Trnov, Voděrady, Skuhrov n. Bělou, Sedloňov, Javornice, Dobré, Bartošovice v Orł. h., Olešnice v Orł. h.	13	18,7
2 000-4 999	Solnice, Doudleby n. Orł., Borohrádek, České Meziříčí, Deštné v Orł. h., Orlické Záhoří, Opočno, Zdobnice, Týniště n. Orł., Liberk, Rokytnice v Orł. h., Vamberk	11	32,3
5 000-9 999	Kostelec n. Orł., Rychnov n. Kn., Dobruška	3	18,6
10 000 a více	-	0	0

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006; vlastní výpočty

Příloha 29: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1961

velikostní skupina	obce	počet obcí	podíl na obyvatelstvu okresu (%)
0-199	Chlístov, Jahodov, Krchleby, Říčky v Orł. h., Dobřany, Libel, Vrbice, Proruby, Rohenice, Kostecké Horky	10	2,0
200-499	Polom, Orlické Záhoří, Nová Ves, Janov, Byzhradec, Zdobnice, Bartošovice v Orł. h., Chleny, Třebešov, Svídnice, Mokré, Lupenice, Bohdašín, Očelice, Val, Bačetín, Sněžné, Lhoty u Potštejna, Králova Lhota, Tutleky, Čestice, Osečnice, Bystré, Synkov-Slemeno, Zdelov, Hřibiny-Ledská, Sedloňov, Semechnice	28	12,1
500-999	Borovnice, Lično, Olešnice, Lípa n. Orł., Pohoří, Záměl, Olešnice v Orł. h., Podbřezí, Ohnišov, Rybná n. Zdobnicí, Kounov, Ždár n. Orł., Lukavice, Přepychy, Pěčín, Černíkovice, Bolehošť, Liberk, Bílý Újezd, Slatina n. Zdobnicí, Trnov, Deštné v Orł. h., Voděrady	23	19,9
1 000-1 999	Albrechtice. N. Orł., Potštejn, Dobré, Čermná n. Orł., Javornice, Častolovice, Skuhrov n. Bělou, České Meziříčí, Solnice, Rokytnice v Orł. h., Kvasiny	11	19,5
2 000-4 999	Borohrádek, Doudleby n. Orł., Opočno, Vamberk	4	14,9
5 000-9 999	Dobruška, Kostelec n. Orł., Rychnov n. Kn., Týniště n. Orł.	4	31,6
10 000 a více	-	0	0

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006; vlastní výpočty

Příloha 30: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 1991

velikostní skupina	obce	počet obcí	podíl na obyvatelstvu okresu (%)
0-199	Jahodov, Proruby, Chlístov, Krchleby, Říčky v Orl. h., Libel, Polom, Dobřany, Vrbice, Janov, Kostecké Horky, Nová Ves, Sněžné, Svidnice, Mokré, Zdobnice, Králova Lhota	17	2,8
200-499	Byzhradec, Třebešov, Chleny, Bartošovice v Orl. h., Bystré, Lupenice, Bohdašín, Očelice, Orlické Záhoří, Zdelov, Lhoty u Potštejna, Val, Bačetín, Osečnice, Tutleky, Synkov-Slemeno, Kounov, Hřibiny-Ledská, Sedloňov, Semechnice, Borovnice, Lípa n. Orl., Čestice, Olešnice, Ždár n. Orl., Ohnišov, Rohenice, Rybná n. Zdobnicí, Podbřezí, Pěčín, Lukavice	31	13,0
500-999	Lično, Pohoří, Olešnice v Orl. h., Přepychy, Záměl, Bolehošť, Deštné v Orl. h., Bílý Újezd, Trnov, Liberk, Voděrady, Slatina n. Zdobnicí, Černíkovice, Dobré, Javornice, Čermná n. Orl., Potštejn	17	15,1
1 000-1 999	Albrechtice n. Orl., Kvasiny, Skuhrov n. Bělou, Častolovice, České Meziříčí, Rokytnice v Orl. h., Doudleby n. Orl.	7	12,8
2 000-4 999	Vamberk, Solnice, Borohrádek, Opočno	4	16,1
5 000-9 999	Týniště n. Orl., Kostelec n. Orl., Dobruška	3	25,4
10 000 a více	Rychnov n. Kn.	1	14,8

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006; vlastní výpočty

Příloha 31: Rozdělení obcí okresu Rychnov n. Kn. podle počtu obyvatel v roce 2011

velikostní skupina	obce	počet obcí	podíl na obyvatelstvu okresu (%)
0-199	Proruby, Chlístov, Krchleby, Říčky v Orł. h., Jahodov, Janov, Libel, Polom, Dobřany, Sněžné, Vrbice, Kostecké Horky, Nová Ves, Mokré, Svídnice, Zdobnice, Orlické Záhoří	17	2,7
200-499	Byzhradec, Bartošovice v Orł. h., Sedloňov, Bohdašín, Králova Lhota, Zdelov, Chleny, Kounov, Očelice, Rohenice, Třebešov, Lupenice, Bystré, Val, Lhoty u Potštejna, Osečnice, Hřibiny-Ledská, Tutleky, Semechnice, Synkov-Slemeno, Borovnice, Bačetín, Rybná n. Zdobnicí, Ždár n. Orł., Olešnice, Olešnice v Orł. h., Ohnišov	27	10,8
500-999	Lípa n. Orł., Podbřezí, Pěčín, Bolehošť, Čestice, Přepychy, Lično, Lukavice, Deštné v Orł. h., Bílý Újezd, Záměl, Voděrady, Pohoří, Liberk, Černíkovice, Trnov, Dobré, Slatina n. Zdobnicí, Potštejn, Javornice	20	16,8
1 000-1 999	Albrechtice n. Orł., Čermná n. Orł., Skuhrov n. Bělou, Kvasiny, Častolovice, České Meziříčí, Doudleby n. Orł.	7	12,5
2 000-4 999	Borohrádek, Solnice, Rokytnice v Orł. h., Opočno, Vamberk	5	18,1
5 000-9 999	Týniště n. Orł., Kostelec n. Orł., Dobruška	3	24,7
10 000 a více	Rychnov n. Kn.	1	14,4

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. I. díl. Český statistický úřad, Praha 2006; vlastní výpočty

Příloha 32: Integrace obcí v okrese Rychnov n. Kn. v 60. letech 20. století

"zaniklá" obec	od 1961
Bělá	část obce Liberk
Běstviný	část obce Dobruška
Bolehošťská Lhota	část obce Bolehošť
Čánka	část obce Opočno
Domašín	část obce Černíkovice
Hláška	část obce Liberk
Hlinné	část obce Dobré
Hluky	část obce Kounov
Hoděčín	část obce Olešnice
Houdkovice	část obce Trnov
Hroška	část obce Bílý Újezd
Hřibiny	část obce Častolovice
Chlíny	část obce Chleny
Chlístov	část obce Val
Jahodov	část obce Roveň
Ještětice	část obce Solnice
Kamenice	část obce Dobré
Klášter nad Dědinou	část obce Ledce
Krchleby	část obce Chleny
Ledská	část obce Častolovice
Libel	část obce Třebešov
Litohrady	část obce Lipovka
Lomy	část obce Osečnice
Malá Čermná	sloučení s Velkou Čermnou do obce Čermná n. Orł.
Masty	část obce Bílý Újezd
Městec	část obce Očelice
Nedvězí	část obce Kounov
Nová Ves	část obce Albrechtice n. Orł.
Ostašovice	část obce Lično
Polom	část obce Lhoty u Potštejna
Proruby	část obce Lhoty u Potštejna
Provoz	část obce Val
Radostovice	část obce Lično
Rájec	část obce Borovnice
Rampuše	část obce Liberk
Rohenice	část obce České Meziříčí
Rovné	část obce Dobré
Spáleniště	část obce Domašín
Sudín	část obce Bačetín
Svinná	část obce Brocná
Šachov	část obce Borohrádek

Integrace obcí v okrese Rychnov n. Kn. v 60. letech 20. Století - pokračování

"zaniklá" obec	od 1961
Šediviny	část obce Dobré
Štěpánovsko	část obce Albrechtice n. Orł.
Svídnice	část obce Chleny
Tis	část obce Janov
Uhřínovice	část obce Voděrady
Velká Černná	sloučení s Malou Černnou do obce Černná n. Orł.
Vojenice	část obce Nová Ves
Vrbice	část obce Chleny
Zádolí	část obce Trnov
Záhornice	část obce Trnov
Zákraví	část obce Ohnišov

"zaniklá" obce	od 1967
Šediviny	část obce Kounov

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. II. díl. Český statistický úřad, Praha 2006.

Příloha 33: Integrace obcí v okrese Rychnov n. Kn. v 80. letech 20. století

"zaniklá" obec	od 1980
Lhota Netřeba	část obce Podbřezí
Lokot	část obce Rychnov n. Kn.

"zaniklá" obec	od 1981
Albrechtice n. Orl.	část obce Týniště n. Orl.
Brocná	část obce Skuhrov
Čičová	část obce Čermná n. Orl.
Dlouhá Ves	část obce Rychnov n. Kn.
Domašín	část obce Dobruška
Ježkovice	část obce Voděradý
Jílovice	část obce České Meziříčí
Kostelecká Lhota	část obce Kostelec n. Orl.
Křivice	část obce Týniště n. Orl.
Lipovka	část obce Rychnov n. Kn.
Lukavice	část obce Rychnov n. Kn.
Lupenice	část obce Vamberka
Merklovice	část obce Vamberka
Mokré	část obce Opočno
Nebeská Rybná	část obce Rokytnice v Orl. h.
Nová Ves	část obce Voděradý
Peklo	část obce Vamberka
Petrovice	část obce Týniště n. Orl.
Rašovice	část obce Týniště n. Orl.
Roveň	část obce Rychnov n. Kn.
Říčky v Orl. h.	část obce Rokytnice v Orl. h.
Skršice	část obce České Meziříčí
Sněžné	část obce Olešnice v Orl. h.
Synkov	část obce Rychnov n. Kn.
Třebešov	část obce Černíkovice
Tutleky	část obce Kostelec n. Orl.
Uhřínov	část obce Liberk
Vyhnanice	část obce Voděradý
Vysoký Újezd	část obce České Meziříčí

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. II. díl. Český statistický úřad, Praha 2006.

Příloha 34: Dezintegrace obcí v okrese Rychnov n. Kn. v roce 1990

"nové" obce	do roku 1990
Albrechtice n. Orł.	část obce Týniště n. Orł.
Hřibiny-Ledská	část obce Častolovice
Chlístov	část obce Val
Jahodov	část obce Rychnov n. Kn.
Jílovice	část obce České Meziříčí
Krchleby	část obce Chleny
Libel	část obce Černíkovice
Lukavice	část obce Rychnov n. Kn.
Lupenice	část obce Vamberk
Mokré	část obce Opočno
Nová Ves	část obce Týniště n. Orł.
Polom	část obce Lhoty u Potštejna
Proruby	část obce Lhoty u Potštejna
Rohenice	část obce České Meziříčí
Říčky v Orł. h.	část obce Royktnice v Orł. h.
Sněžné	část obce Olešnice v Orł. h.
Svídnice	část obce Chleny
Synkov-Slemeno	část obce Rychnov n. Kn.
Třebešov	část obce Černíkovice
Tutleky	část obce Kostelec n. Orł.
Vrbice	část obce Chleny
Vysoký Újezd	část obce České Meziříčí

Zdroj: Kolektiv autorů Českého statistického úřadu: *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. II. díl. Český statistický úřad, Praha 2006.